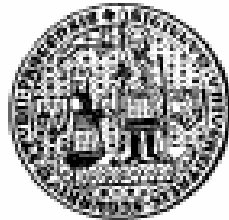

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

**NESEZDANÁ SOUŽITÍ:
TRENDY A STRUKTURY**

Diplomová práce

Kateřina Ptáčková

2009

Vedoucí diplomové práce: **Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.**

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, pod vedením školitele Jitky Rychtaříkové, a že jsem všechny použité prameny řádně citovala.

Jsem si vědoma toho, že případné využití výsledků, získaných v této práci, mimo Univerzitu Karlovu v Praze je možné pouze po písemném souhlasu této univerzity.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Praze dne 2009

.....

Chtěla bych poděkovat vedoucímu diplomové práce za cenné připomínky při psaní vlastního textu. Dále bych chtěla poděkovat Sociologickému datovému archivu za poskytnutí dat z vybraných sociologických výzkumů.

Nesezdaná soužití: Trendy a struktury

Abstrakt

Cílem předkládané práce je studium trendů a struktur nesezdaných soužití v evropských státech a na základě podrobnějších analýz dostupných dat se pokusit zařadit Českou republiku k zemím s podobnými trendy a strukturami nesezdaných soužití. Jako zdroje informací a dat byla využita zahraniční odborná literatura a dále mezinárodní výběrová šetření, sčítání lidu nebo populační registry jednotlivých zemí. Práce se zabývá také rodinnou politikou vybraných evropských států a právními předpisy, které upravují vztahy v nesezdaných soužitích a mezi nimi a okolím, protože to všechno se podílí na vytváření podmínek, v nichž se páry rozhodují, zda vstoupit do manželství či nikoliv. Nesezdaná soužití jsou však jevem natolik komplexním a složitým, že není možné dojít k jednoznačnému výsledku. Nízký podíl těchto svazků v celé populaci a vysoký podíl rozvedených osob žijících v kohabitaci řadí Českou republiku ke státům střední a východní Evropy, avšak struktury podle nejvyššího dosaženého vzdělání a dalších ukazatelů jsou v těchto státech velmi odlišné.

Klíčová slova: nesezdané soužití, rodinná politika, Evropa

Cohabitation: Trends and patterns

Abstract

This work deals with assessing the trends and patterns of cohabitation in European countries. On the basis of in depth analysis of available data, the Czech Republic might be classified among countries with similar trends and patterns of cohabitation.

Foreign scientific literature, international surveys, censuses and population registers were used as the source information. This study also addresses family policy and legal regulations, which govern the relationships of cohabitation, have an impact on the context of cohabitation formation and thus create the conditions in which couples decide whether to marry or not.

Cohabitations is a complex and complicated phenomenon so that it is not quite possible to come to definite conclusions. The low frequency of cohabitation and high proportion of divorced cohabitants, ranks the Czech Republic into countries of central and eastern Europe. However, the cohabitation structured according to the highest level of education or other indicators is in this group wholly different.

Keywords: cohabitation, family policy, Europe

OBSAH

Seznam obrázků	7
Seznam tabulek	8
1 Úvod	9
1.1 Terminologie.....	10
1.2 Kvalita datových zdrojů.....	11
1.3 Historie.....	12
2 Typy nesezdaných soužití.....	16
2.1 Typologie kohabitací	16
2.2 Nesezdané soužití jako zkouška před manželstvím	19
2.3 Nesezdaná soužití rozvedených	20
2.4 Nesezdaná soužití ovdovělých.....	21
3 Diskuse s literaturou a vybrané příklady	22
3.1 Teoretická východiska	22
3.1.1 Obecné trendy	23
3.1.2 Polarizace versus pluralita.....	26
3.2 Ekonomická aktivita a vzdělanost žen	28
3.2.1 Vzdělanost žen	28
3.2.2 Ekonomická aktivita žen	29
3.3 Mimomanželská plodnost	31
3.4 Vliv orientační rodiny	33
3.5 Věk odchodu z rodičovského domu.....	34
4 Právní uspořádání nesezdaných soužití.....	38
4.1 Právní uspořádání ohledně nesezdaných soužití v ČR.....	39
5 Rodinná politika vybraných států	41
5.1 Česká republika.....	43
5.2 Maďarsko	44
5.3 Německo	45
5.3.1 Německá demokratická republika.....	45
5.4 Polsko.....	46
5.5 Rakousko	47
5.6 Slovensko.....	47
5.7 Francie	47
5.8 Švédsko.....	48
5.9 Itálie.....	48
6 Současná situace v Evropě	50
6.1 Struktura nesezdaných soužití podle rodinného stavu	52
6.2 Struktura nesezdaných soužití podle věku a rodinného stavu.....	53
7 Česká republika	60

7.1	Vývoj struktury nesezdaných soužití v České republice.....	60
7.1.1	Sčítání lidu	60
7.1.2	Výběrová šetření	62
7.1.3	Období před rokem 1989.....	64
8	Diferenciace zemí podle četnosti výskytu nesezdaných soužití v populaci	66
8.1	Metodologie	66
8.1.1	Shluková analýza.....	66
8.1.2	Kontingenční tabulky	67
8.2	Analýza dat ze sčítání lidu	68
8.3	Analýza dat z výběrového šetření	71
8.3.1	Hodnotová orientace obyvatelstva	74
8.3.2	Kontextové proměnné	76
8.3.3	Typologie zemí.....	87
9	Závěr	92
	Seznam použité literatury	94
	Příloha	100

Seznam obrázků

Obrázek 3.1 Korelační diagram mezi podílem nikdy nevdaných žen (generace 1965) ve věku 50 let (vodorovná osa) a konečnou plodností (svislá osa), pro ženy narozené v roce 1965	24
Obrázek 3.2 Korelační diagram mezi podílem svobodných osob ve věku 30 - 34 let (vodorovná osa) a úhrnnou plodností, kolem roku 2001	25
Obrázek 3.3 Pravděpodobnost, že žena žijící v nesezdaném soužití po otěhotnění uzavře manželství, západní část Německa	27
Obrázek 3.4 Pravděpodobnost, že žena žijící v nesezdaném soužití po otěhotnění uzavře manželství, Francie	27
Obrázek 3.5 Podíl žen žijících s rodiči, podle země a věku, 2002	35
Obrázek 3.6 Procento žen žijících s rodiči, podle věku a roku	36
Obrázek 6.1 Počty obyvatel v jednotlivých typech soužití dle věku a rodinného stavu, ČR, sčítání 2001	54
Obrázek 6.2 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Česká republika, sčítání 2001	55
Obrázek 6.3 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Itálie, 2001	56
Obrázek 6.4 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Litva, 2001	56
Obrázek 6.5 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Estonsko, 2001	57
Obrázek 6.6 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Rumunsko, 2001	58
Obrázek 6.7 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Francie, 2001	59
Obrázek 7.1 Vývoj počtu faktických manželství v letech 1961 - 2001	61
Obrázek 8.1 Rozložení zemí dle podílu mladých svobodných lidí v nesezdaných soužitích a podílu živě narozených mimo manželství, kolem roku 2001	69
Obrázek 8.2 Dendrogram, shluková analýza na základě proměnných: podíl svobodných osob ve věku 20 – 29 let, kteří žijí v nesezdaném soužití, a podíl narozených mimo manželství vůči všem živě narozeným	70
Obrázek 8.3 Dendrogram, shluková analýza na základě proměnných: podíl svobodných osob ve věku 20 – 29 let, kteří žijí v nesezdaném soužití, a podíl narozených mimo manželství vůči všem živě narozeným	87
Obrázek 8.4 Dendrogram, shluková analýza proměnných: podíl bezdětných respondentů žijících v nesezdaném soužití; podíl respondentů se základní školou žijících v nesezdaném soužití; podíl respondentů, kteří žijí v nesezdaném soužití a zároveň se pokládají za nevěřící nebo ateisty; podíl svobodných respondentů do 30 let, kteří žijí v nesezdaných soužitích	90

Seznam tabulek

Tabulka 2.1 S kým bydlí muž, resp. žena před uzavřením sňatku, ČR, 1997 (v %)	19
Tabulka 3.1 Podíl narozených mimo manželství ze všech živě narozených ve vybraných zemích	32
Tabulka 3.2 Opouštění rodičovského domu, kohorty narozené kolem roku 1960, vybrané evropské země	37
Tabulka 5.1 Typy rodinné politiky koncem 80. a začátkem 90. let	42
Tabulka 6.1 Celkový počet svobodných, rozvedených a ovdovělých lidí žijících v nesezdaných soužitích, kolem roku 2001	51
Tabulka 6.2 Struktura kohabitantů podle rodinného stavu (pro kohabity ve věku 20 - 50 let) kolem roku 2001 (v procentech)	53
Tabulka 7.1 Podíl žen žijících v nesezdaném soužití (v %), ČR, 1997	63
Tabulka 7.2 Podíl žen (v %), které zažily vybrané změny do věku 25 let (kohorty 1966 – 84), ČR	63
Tabulka 8.1 Charakteristika jednotlivých skupin, průměrné hodnoty proměnných	71
Tabulka 8.2 Základní charakteristiky datového souboru za 1. sledovanou vlnu výzkumu EVS	73
Tabulka 8.3 Základní charakteristiky datového souboru za 2. sledovanou vlnu výzkumu EVS	73
Tabulka 8.4 Kladné odpovědi na otázku Souhlasíte či nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství je zastaralá instituce	75
Tabulka 8.5 Kladné odpovědi na otázku Souhlasíte či nesouhlasíte s následujícím výrokem? Mít zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být osobně nezávislou, údaje v procentech	75
Tabulka 8.6 Kontingenční tabulka pro proměnné forma vztahu a počet dětí	77
Tabulka 8.7 Kontingenční tabulka pro proměnné forma vztahu a vzdělání	78
Tabulka 8.8 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a počet dětí	80
Tabulka 8.9 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a věk	81
Tabulka 8.10 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a vzdělání	83
Tabulka 8.11 Koeficienty f_i a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a zaměstnanost	84
Tabulka 8.12 Koeficienty kontingence a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a náboženské vyznání	85
Tabulka 8.13 Charakteristika jednotlivých skupin vzniklých shlukovou analýzou, průměrné hodnoty proměnných	88
Tabulka 8.14 Pearsonův koeficient korelace	89
Tabulka 8.15 Charakteristika jednotlivých skupin vzniklých shlukovou analýzou, průměrné hodnoty proměnných	90

Kapitola 1

Úvod

Problematikou rodinného života se zabývá řada vědních disciplín, zejména sociologie, psychologie apod. Významný sociolog Zygmunt Bauman (1995) o mezilidských vztazích napsal ve svých Úvahách o postmoderní době tato slova: „Stále častěji se předem počítá s jejich dočasností i s tím, že budou trvat pouze tak dlouho, jak dlouho budou schopny přinášet uspokojení. Svazky uzavřené bez výpovědní lhůty, svazky, jež nelze zrušit poté, co se motivy jejich uzavírání vytratily, se jeví stejně nesmyslné a odporující zdravému rozumu jako podepsání šeku bez vypsání částky a jsou pocíťovány jako násilí páchané na nedotknutelné autonomii subjektu.“ (Bauman, 1995, str. 35)

Z výše citovaného je jasně patrná nechuť k jakýmkoliv závazkům, důraz na individualitu jedince, strach z nejisté doby a potřeba flexibility a to i v mezilidských vztazích. Je velice zajímavé, že podobná slova použil i Bologne při popisu průmyslové revoluce: „Ekonomická a psychologická nejistota městského proletariátu velmi posílila jeho potíže s usazením v manželství. Člověk se zavazuje na celý život, jen když si je jist, že své zodpovědnosti bude moci dostát.“ (Bologne, 1997, str. 288) Podobně jako tehdejší veřejní činitelé, i někteří z těch dnešních považují rozšíření volných svazků za krizi rodiny, a tím i celé společnosti a snaží se najít řešení této situace.

Podle českého sociologa Iva Možného však k těmto „krizím“ dochází již od dávných dob a vzhledem k tomu, že společnost stále funguje, se domnívá, že se nejedná o příliš vážný problém. „Mnohé ukazuje, že ke konci rodiny máme asi stejně daleko, jako jsme měli za dob Platónových; tak po všech stránkách výhodnou instituci tato civilizace nerozpustí.“ (Možný, 1999, str. 219) Rodinou zde není míněno jen tradiční manželství s dětmi, ale všechny formy svazků, kde žijí pohromadě rodiče a děti. Plození a výchova dětí jsou nejdůležitější funkce rodiny a potažmo celé společnosti.

Se současnou krizí rodiny Možný polemizuje v závěru své Sociologie rodiny, která je dnes považována za jedno ze stěžejních děl české sociologie rodiny: „Sobectví a egocentrismus postmoderní doby se nijak výrazně neliší od toho, co nacházíme už v tradičních společnostech: jeho motivem a ospravedlněním je prastaré sobectví rodinné.“ (Možný, 1999, str. 219)

Mění se také koncept rodiny, zatímco dříve bylo základem rodiny manželství, dnes rodinu definujeme spíše podle toho, zda jsou v ní děti. (Sobotka, 2008) Kiernan (2004) na základě

analýzy dat z výzkumu Eurobarometr z roku 1998 ukazuje, že lidé definují rodinu spíše podle toho, zda má či nemá děti než podle toho, zda je či není sezdána – 59 % respondentů považuje za rodinu nesezdaný pár s dětmi, ale pouze 48 % respondentů považuje za rodinu manželský pár bez dětí. Bezdětný nesezdaný pár pak za rodinu považuje pouze 27 % dotázaných. (Kiernan, 2004 in Kasearu, 2007) Děti se sice rodí méně, ale především z toho důvodu, aby jim jejich rodiče mohli dopřát lepší životní podmínky. Stále více získávají na oblibě nesezdaná soužití, kdy spolu pár žije - ať už s dětmi nebo bez nich - aniž by předtím vstoupil do manželství. Dosud však není zcela jasné, z jakých důvodů těchto svazků v některých zemích přibývá, proto se tato práce pokusí alespoň nastínit možné souvislosti tohoto fenoménu.

Větší individualizace a sekularizace společnosti, vzdělanost žen, rozvoj antikoncepce, snazší dostupnost bytů, ekonomická nestabilita atd. jsou jen některé jevy, které úzce souvisejí s nesezdanými soužitími. V této práci se pokusíme zmapovat významnost jednotlivých faktorů, zda jde o příčinu či následek a zda se jedná o přímou či nepřímou závislost. Zkusíme také Českou republiku zasadit do širšího rámce Evropy na základě informací o trendech, složení a souvislostech nesezdaných soužití v té které zemi. Pokusíme se nalézt odpovědi na otázky, zda jsou změny rodinného chování probíhající v České republice podobné změnám, které proběhly v zemích severní a západní Evropy, a také zda se vývoj v České republice liší od vývoje v dalších státech bývalého sovětského bloku.

Jako zdroje mezinárodně srovnatelných dat využijeme výběrová šetření a data Eurostatu získaná ze sčítání lidu a populačních registrů jednotlivých zemí. Věrohodnost či spolehlivost dostupných dat je však omezená, neboť se jedná o značně soukromou oblast života, o níž se respondenti neradi šíří. Data a informace, s nimiž budeme pracovat, je tedy nutno brát s rezervou.

Nejprve stručně načrtneme historii vývoje nesezdaných svazků, to však neposkytne téměř žádnou informaci o dnešním stavu tohoto jevu. Stejně jako další demografické jevy je totiž frekvence výskytu nesezdaných soužití závislá na konkrétní době a konkrétním místě.

Dále nastíníme základní typy a struktury faktických manželství a také omezení, s nimiž se budeme potýkat. Několik stran pak věnujeme studiu zahraničních odborných statí, jejichž hlavním tématem jsou nesezdaná soužití. Zahrneme také právní úpravy a opatření rodinné politiky týkající se manželství a nesezdaných soužití, neboť tyto do značné míry ovlivňují výskyt kohabitací ve společnosti.

Navážeme kapitolou o současné situaci ohledně volných svazků v Evropě a České republice. Následně budeme analyzovat data ze sčítání a výběrového šetření a pokusíme se odpovědět na výše zmíněné otázky.

1.1 Terminologie

V úvodu každé vědecké práce je nutné vymezit používané termíny. Jedná se o velice široké téma s mnoha souvislostmi a dosud nevyjasněnými vztahy mezi nimi. Nesezdané soužití, soužití druhá a družky, volný svazek, faktické manželství a konkubinát zde označují tentýž jev, který

pro naše potřeby definujeme jako soužití partnerů opačného pohlaví, žijících a hospodařících společně. Touto definicí jsme se velice přiblížili tomu, jak faktická manželství definuje Český statistický úřad: „soužití partnerů žijících společně v jednom bytě, kteří deklarovali na sčítacím tiskopisu svůj vzájemný vztah jako „druh, družka“.

(ČSÚ, [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_\(podle_sldb\)](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_(podle_sldb)))

Z výše řečeného také jasně vyplývá, že mezi takto definované svazky nemůžeme počítat tzv. LAT (tedy Living Apart Together – soužití bez společného bydlení), neboť nesplňuje důležitou podmínku, že partneři žijí a hospodaří společně. Do vymezeného souboru, který budeme zkoumat, spadá předmanželské soužití (tzv. manželství na zkoušku), nesezdané soužití po manželství a kohabitace jako alternativa k manželství, která se dále dělí podle toho, zda spolu tento pár má nebo nemá děti.

1.2 Kvalita datových zdrojů

Již na začátku je třeba upozornit, že vypovídací hodnota veškerých dat týkajících se faktických manželství je omezena. V našich podmínkách jsou zatím nesezdaná soužití a vlastně jakákoliv forma soužití považovány za soukromou věc každého člověka. Možná to také souvisí s přirozenou neochotou cokoli přiznávat ať už při sčítání lidu nebo při dotazníkových šetřeních. Nemalou roli hraje také strach, že by úřady mohly později ověřovat uvedené informace, že daná osoba má trvalé bydliště jinde než kde se přihlásila jako druh/družka (tedy žijící a hospodařící s partnerem). Ženy s nižším vzděláním a s tím souvisejícím nižším příjmem se také mohou obávat, že pokud uvedou, že žijí s mužem, přestanou mít nárok na sociální dávky nebo přídavky na děti. A v neposlední řadě je potřeba si uvědomit, že je pro občana jednodušší vyplnit, že žije sám, než vypisovat další údaje o druhovi nebo družce.

Pokud shrneme předchozí řádky, získáme dojem, že k nesezdanému soužití se přiznají jen ti, kteří se za to nejen nestydí, ale dokonce by se dalo říci, že mají potřebu se tím „pochlubit“. Jedná se tedy o specifickou skupinu a je nutné k tomu přihlížet při analýze dat.

Zatím jsme se zabývali pouze českou společností, která si lety prožitými v komunistickém režimu vytvořila silnou nechuť sdělovat cokoli soukromého veřejným institucím. Ať už z obav z případného postihu nebo zneužití nebo jen z důvodu, že o svém soukromí žádné informace poskytovat nechtějí. V jiných zemích bychom zase měli počítat s tím, že ochotu obyvatel přiznat nesezdané soužití bude omezovat náboženství. Například v Polsku se k životu ve volném svazku hlásí pouze 10 lidí z 1000. Nejdůvěryhodnější data jsou tedy nejspíš za země severní Evropy, kde nic z výše uvedeného neplatí a kde se nesezdané soužití těší stejné vážnosti jako manželství.

Přestože existuje mezinárodní doporučení považovat ve sčítáních nesezdaná soužití za rovna manželství, ne všechny státy tak činí. Například ve francouzských datech nejsou v některých případech rozlišena manželství a nesezdaná soužití, obojí se řadí pod tzv. partnerský svazek (consensual union).

Dalším faktorem, který narušuje spolehlivost dat, jsou sami výzkumníci. Ve sčítání lidu, domů a bytů se zohledňuje pouze trvalé bydliště partnerů. I kdyby pár uvedl, že spolu žijí jako druh a družka, pokud měli trvalé bydliště každý jinde, byli započítáni v místě bydliště, a tím se ztratil údaj o faktickém manželství. Můžeme se jen domýšlet, že tímto způsobem se například mohou ztratit informace o nesezdaných soužitích mladších žen s muži, kteří již mají vlastní bydlení. Dívka tak sice žije s mužem v jeho bytě, ale trvalé bydliště má stále u rodičů a proto bude sečtena jako dcera žijící s rodiči. Od sčítání, které je plánováno na rok 2011, se tento problém částečně odstraní, neboť se bude zjišťovat místo obvyklého pobytu dané osoby.

Další nevýhodou sčítání je to, že nikdy nemohou zachytit tak proměnlivý jev, jakým jsou volné svazky. Pokud tedy druh s družkou žijí 9 let společně, ale několik dní před rozhodným okamžikem sčítání se rozejdou, není možné se o tom dozvědět.

1.3 Historie

V průběhu dějin se měnilo nejen samotné nesezdané soužití (včetně způsobu jeho vzniku a vztahů uvnitř svazku), ale také to, jak bylo vnímáno většinou společností. Některé prvky jsou si však ve většině období dosti podobné. Například fakt, že kolem roku 900 n. l. se volným svazkům říkalo *„more Danonico“* (podle dánského zvyku). A i dnes patří Dánsko mezi země se svobodnějším přístupem k různým formám soužití.

Ve všech historických epochách znamenalo nesezdané soužití větší svobodu. Muži měli odedávna mnohem větší svobodu než ženy, neomezovalo je nic - ani manželství. Ať už byl muž svobodný, ženatý či rozvedený, nic mu nebránilo mít jakýkoliv počet milenek. A ženatý muž nebo muž žijící v konkubinátu mohl kdykoliv svou partnerku opustit, respektive zapudit. Ženy však byly považovány za nesvéprávné, nejdříve o nich rozhodoval otec, a pokud se provdaly, jejich poručíkem s veškerou pravomocí se stal manžel. Ve volném svazku tedy měly nejvyšší možnou svobodu, jelikož už nespadały pod otcovskou autoritu a ani muži, s nimiž žily, neměli stejná práva, jaká by měli v manželství. „Ženy v manželství typu *Friedelehe* (manželství z náklonnosti neboli počestný konkubinát) nebyly otrokyněmi, jako kdysi dávno římské konkubíny. Byly svobodné, často vznešeného původu, dokonce mohly pocházet z vyšší vrstvy než jejich manžel. Historikové práva naznačují, že tento druh spojení jim dokonce přinášel i určité výhody: nebyly zcela v moci svého muže, jak k tomu nutně docházelo v právoplatném germánském sňatku, kdy na manžela přechází absolutní otcovská pravomoc.“ (Bologne, 1997, str. 21) Později pod vlivem křesťanství a jeho programu rovnosti všech před Bohem, který se zasloužil také o zlepšení postavení žen, se tato mužská privilegia postupně omezovala.

Dalším důležitým znakem, který doprovází volné svazky, je individualismus chování. Zatímco manželství vždy znamenalo zodpovědnost, jak za partnera, tak i za děti, konkubináty byly vždy spíše volnější záležitostí. Jak již bylo řečeno v předešlém odstavci, ve vzdálenější minulosti byly všechny výhody na straně muže. V bohatých středověkých šlechtických rodinách dostávali dospívající chlapečci svou vlastní konkubínu. Jak zmiňuje Bologne ve své knize *Svatby*: „Ve vysoce postavených rodinách tak zřejmě zmírňovali netrpělivost dospívajícího s ženou nižšího stavu nebo otrokyní, než pro něj našli lichotivější partnerku.“ (Bologne, 1997, str. 19) Nikdy se

nepředpokládalo, že by mohli vstoupit do manželství, přestože mezi nimi jistě často vznikala láska a měli spolu děti. V těchto svazcích se tedy mladí muži „vybouřili“, a když rodiče usoudili, že je čas, aby se jejich syn oženil, vybrali mu ženu vyššího původu nebo alespoň bohatou (to již záleželo na finanční situaci dané šlechtické rodiny). Případné odlišné představy, jež mohl mít o své budoucnosti onen muž, natož představy a přání zapuzené konkubíny, žádnou váhu neměly.

Tato praxe byla natolik běžná, že ji po jistou dobu uznávala i církev, samozřejmě pouze v případě, že se obě možnosti nekombinovaly, to znamená, že muž měl buď manželku, nebo konkubínu, ale ne obě současně. I sám svatý Augustin žil patnáct let s konkubínou nižšího původu a měl s ní dvanáctileté dítě, když mu ve věku třiceti let rodiče poručili, že se musí oženit. Konkubínu i s dítětem zapudil, ale více než o manželku s odpovídajícím původem měl zájem o náboženství. Avšak dříve než mohl začít vykládat víru, musel se kát za svůj předchozí život v hříchu. Jako jeden z prvních církevních myslitelů se zabýval otázkou manželství a jeho svátostí. (Bologne, 1997, str. 23)

Na počátku 20. století vznikla velice populární teorie Léona Bluma. Prosazovala volné svazky mladých lidí, kteří se tímto „vybouří“ a poté se usadí v manželství. Zdá se, že to nebylo nic nového oproti středověku, Blum však počítal s tím, že i ženy budou v mládí střídat partnery a hledat toho nejvhodnějšího pro založení rodiny, což by bylo o pár set let dříve zcela nemyslitelné. Předpokladem úspěchu této teorie byl pokrok antikoncepce, který by zaručil, že se z těchto přechodných svazků nebudou rodit děti a tudíž nebudou existovat žádné překážky v hledání ideálního partnera pro manželství. (Bologne, 1997, str. 300)

Stejně jako v případě svatého Augustina a dalších i dnes hraje velkou roli sociální a ekonomický status a především jejich rozdílnost v rámci páru. Byla napsána řada studií, která se zabývá homogamií v manželství a také tím, že sociální homogamie je pro stabilitu manželství velmi důležitá. Lze tedy předpokládat, že páry s větší vzájemnou sociální nerovností budou spíše setrvávat v nesezdaných soužitích. Dnes jsou to však spíše ženy, které by se nerady provdaly „pod svou úroveň“. V dnešní době není výjimkou, že si finančně zabezpečený muž vezme ženu bez prostředků a zabezpečí ji, tento model ostatně vychází z konzervativní představy o muži živiteli. (např. Hamplová, 2002)

Trochu jiná je však situace z pohledu žen. Silně zakořeněnou potřebu mít muže, který se o ně postará a bude je chránit, nedokázaly zatím smazat ani účast na pracovním procesu a ani stále se rozvíjející rovnoprávnost pohlaví. Ženy jsou tedy v ambivalentním postavení, kdy jsou sice většinou schopné se postarat samy o sebe, ale na druhou stranu podle tradičního modelu chtějí muže, který je zabezpečí. Vysokoškolsky vzdělané ženy s dobře placeným a společensky uznávaným postem tedy mají značně omezený okruh potenciálních partnerů pro život. Řada z nich to někdy řeší tak, že sice s mužem (který často nemá tak vysoký sociální status) žijí, avšak brání se závazkům v podobě manželství. Podobný případ nastane, pokud je muž dlouhodoběji nezaměstnaný. Žena, která si zaměstnání dokáže udržet a je finančně soběstačná, se nemusí chtít vázat na nezaměstnaného muže. „Zahraniční kvalitativní studie dokládají, že i pro ženy s nízkým vzděláním představuje nízkokvalifikovaný muž s nejistým postavením na trhu práce nepřilíživě atraktivní partii pro manželství. V případě, že otec dítěte nemá stabilní zaměstnání a příjem dostačující k ekonomickému zajištění rodiny, odkládají ženy raději vstup

do manželství na neurčito, až se jeho ekonomická situace zlepší.“ (Walter, 2001 a Edin, 2000 in Chaloupková, http://archiv.soc.cas.cz/download/624/DaV0702_p127_140.pdf)

Od počátku 20. století dochází k restauraci volných svazků, zasloužil se o to především anarchismus, feminismus a také psychoanalýza, pro niž je nejdůležitější soulad v sexuální oblasti bez ohledu na závazky. Na území dnešní České republiky získaly ženy volební právo po vzniku první Československé republiky, konkrétně v roce 1920. Ve stejném roce bylo v Ústavě Československé republiky zakotveno, že "ženy jsou politicky, sociálně a kulturně postaveny na roveň mužům". (<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>) V roce 1950 Začal platit zákon o právu rodinném, který zakotvil rovnost muže a ženy v manželství a rodině a nahradil institut otcovské moci nad dětmi tzv. rodičovskou mocí. V roce 1965 se na českém trhu objevila hormonální antikoncepce umožňující ženám svobodné rozhodování v otázce plánovaného rodičovství. Zmíněné údaje vypovídají spíše o zlepšování postavení žen ve společnosti. Česká republika totiž zatím nemá důležité mezníky v uznávání nesezdaných soužití.

Nyní si podrobněji uveďme vývoj ohledně nesezdaných soužití na příkladu Francie od počátku 20. století. Francie je totiž jednou z mála zemí, kde se volné svazky dočkaly právního uznání. V letech 1912 - 1926 byly postupně přijímány zákony uznávající legální existenci konkubinátu, mezi lety 1923 - 1940 pak přišla první vážná krize manželství a trvalý pokles intenzity sňatečnosti. Zákon z 13. 6. 1965 zrušil poručnictví manžela nad manželkou, od roku 1968 může žena svobodně nakládat se svým majetkem. Užívání antikoncepce bylo povoleno koncem roku 1967. V letech 1977, 1978 a 1983 byly přijaty zákony, které rozšířily práva kohabitantů a tím je postavily na stejnou úroveň jako práva legálních manželů. Jednalo se zejména o právo využívat sociální zabezpečení druhá, pojištění pro případ mateřství, rodinné přídatky, pomoc při hledání bytu a další. Výzkum v roce 1990 pak ve Francii odhalil, že pouze 44% bezdětných párů do 40 let žije v manželství. (Bologne, 1997) Nejdůležitějším datem se však stává rok 1999, kdy byla uzákoněna partnerská smlouva mezi osobami stejného či různého pohlaví tzv. PACS (*Pacte civil de solidarité*)¹.

V dnešní sekularizované společnosti již pro většinu párů odpadá starost s posvěcením svazku, čím se tedy nesezdané soužití liší od manželství? Proč by měl například mladý Francouz vstupovat do manželství, když mu nesezdané soužití poskytuje téměř totéž zajištění například po stránce právní a ještě navíc ho nesvazuje tolik jako skutečné manželství? Pokud se jedná o věřící páry, je situace samozřejmě jiná, ale zdá se, že ateisté sňatky uzavírají již jen kvůli tradici.

Česká republika je jednou z většiny evropských zemí, kde zatím není možnost registrovat nesezdané soužití osob opačného pohlaví. Osoby stejného pohlaví mají právo uzavřít registrované partnerství již od 1. července 2006. Českým párům se tedy nabízí o důvod víc, proč se vzít. České právní úpravy se otázkou kohabitací příliš nezabývají. Například v otázce dědictví nebo společného majetku musí nesezdaný pár vynaložit čas a prostředky, aby uzavřel smlouvy, které jsou v manželství automatické.

¹ *Pacte civil de solidarité* (PACS) je smlouva, která uspořádává společný život mezi dvěma osobami různého či stejného pohlaví. PACS zajišťuje pro oba partnery práva a povinnosti, zejména jejich vzájemnou pomoc a finanční podporu. Příslušná ustanovení se součástí právního řádu - Code civil - stala zákonem č. 99 -9444 ze dne 15. 11. 1999.

(http://www.mzv.cz/paris/cz/konzularni_informace/uzavirani_pacs_ve_francii/index.html)

Lze tedy předpokládat, že část volných svazků bude nahrazena manželstvím v době, kdy se mladí lidé chystají společně pořizovat byt nebo zplodit potomka. Oba tyto jevy se však posouvají do stále vyššího věku.

Kapitola 2

Typy nesezdaných soužití

Rozlišujeme několik typů faktických manželství. Data Eurostatu neumožňují určit, kolik osob žijících ve společné domácnosti tak chce žít natrvalo a pro kolik z nich to představuje pouze zkoušku před manželstvím. Do jisté míry můžeme vycházet z předpokladu, že někteří mladší lidé jsou teprve ve „zkušebním“ období a sňatek ještě uzavřou. Lze však jen velice těžko odhadnout, jaká část vstoupí do manželství. Sčítání lidu, domů a bytů v České republice zaznamená pouze ta nesezdaná soužití, která existují v okamžik sčítání a kde mají oba partneři stejné bydliště. Podle Zemana (2003) rozvedení partneři spíše zůstanou v nesezdaném partnerství, především pokud má jeden nebo oba partneři dítě nebo děti z předešlých svazků. (Zeman, 2003, str. 26)

Jak je zřejmé z předchozích řádků, z hlediska rodinných stavů se kohabitace týkají především dvou skupin obyvatel - svobodných a rozvedených. Vdané ženy a ženatí muži sice také mohou žít v nesezdaném soužití, ale týká se to jen velmi malé části obyvatelstva.

Mezi ovdovělými registruje sčítání lidu poměrně vyšší počet kohabitantů, ale jde především o starší generace, které již pro nás nejsou tolik relevantní, jelikož se nepodílejí na reprodukci. Je zde také problém se zachycením jejich svazků, pokud žijí v domě s pečovatelskou službou nebo jiném podobném zařízení, protože tam se již další vztahy seniorů nezkoumají.

Na základě věku a rodinného stavu kohabitantů, délky trvání nesezdaných soužití, počtu dětí v těchto svazcích a některých dalších kritérií lze rozlišit několik základních typů kohabitací.

2.1 Typologie kohabitací

Problematikou volných svazků se zabývá řada autorů, někteří z nich pro účely snazší diferenciacie vytvořili typologie nesezdaných soužití podle vnitřní podstaty svazků nebo podle četnosti výskytu v jednotlivých zemích.

1) Typologie založené na třídění jednotlivých zemí

Zabývali se jimi například Frinking, Kiernan, Lesthaeghe, Roussel.

Podle četnosti výskytu nesezdaných soužití dělíme země do tří skupin:

1. nesezdaná soužití jsou rozšířena v celé společnost, svazek je akceptován jako ekvivalent manželství (např. Francie, Švédsko, Dánsko, Island,...)
2. nesezdaná soužití nejsou obvyklá, tyto svazky se zde vyznačují nízkou plodností (např. Itálie, Irsko,...)
3. nesezdaná soužití jsou vcelku rozšířena, velké rozdíly v úrovni plodnosti mezi sezdánými a nesezdanými páry (např. Rakousko, Velká Británie, Německo,...)

(Rychtařiková a kol., 2001, str. 38)

Kiernan (2004) tuto typologii potvrdila na základě dat z průzkumů Eurobarometr 2002-2003. Ve Švédsku je podíl mužů a žen žijících v nesezdaném soužití nejvyšší; mezi 30. až 39. rokem tímto způsobem žije 48% z celkového počtu obyvatel Švédska. Ve Finsku, Dánsku a Francii žije v téže věkové kategorii jedna třetina ze všech párů v kohabitaci. Do další skupiny patří Velká Británie, Nizozemsko, Rakousko a území bývalé Německé demokratické republiky, kde nesezdaná soužití tvoří čtvrtinu všech párů. V Belgii, Itálii, Španělsku, Lucembursku, Irsku a na území bývalé Spolkové republiky Německo je podíl volných svazků 20% nebo méně ze všech párů. Nejnižší úroveň soužití je v Portugalsku a Řecku, méně než 10%. (Kiernan 2004 in Kasearu, 2007)

2) Typologie z hlediska vnitřní podstaty

Do této skupiny řadíme mimo jiné Villeneuve-Gokalp, Manting a Prinze.

Typologii Villeneuve-Gokalp rozlišuje pět typů nesezdaných soužití podle budoucích plánů partnerů:

1. kohabitace jako možný předstupeň sňatku (ti, kteří počítají se sňatkem ještě před společným životem, tento svazek většinou netrvá déle než rok)
2. kohabitace jako test před sňatkem (páry si vyzkouší běžný společný život, který možná potvrdí legálním svazkem, kohabitace v tomto případě trvá asi tři roky)
3. pomíjivé soužití (bezdětný pár se rozejde po relativně krátkém úseku života (méně než 3 roky)
4. stabilní nezávazný svazek (bezdětný, delší než 3 roky)
5. volný svazek (páry s dětmi, jejichž životní styl se nejvíce podobá manželské rodině)

(Villeneuve-Gokalp, 1990 in Rychtařiková, 1994b, str. 71)

Typologie nesezdaných soužití podle Prinze (1995) je založena na rozdělení těchto svazků dle věkových kategorií.

1. nesezdané soužití je ve společnosti výjimečný jev a průměrný věk párů žijících v tomto svazku je podobný jako průměrný věk těch, kteří žijí v manželství (souvisí s Prinzeovou hypotézou, že pokud je kohabitace ve společnosti vzácná, pak je rovnoměrně rozložena ve všech věkových skupinách)
2. volné svazky jsou přijímány jako předstupeň manželství, týká se tedy především mladších věkových skupin, ve fertilním věku podíl lidí v nesezdaných soužitích prudce klesá
3. nesezdané soužití je alternativou k manželství, v tomto typu se podíl párů s přibývajícím věkem postupně snižuje
4. v tomto případě je nesezdané soužití typem manželství, je tedy rovnoměrně rozděleno mezi věkové skupiny stejně jako manželství

Podobnou typologii vytvořila Kiernan (2002) na základě společenské akceptace kohabitace, která je charakterizována prostřednictvím podílu dětí narozených mimo manželství a zároveň rozšířením počtu nesezdaných soužití v populaci.

1. nesezdané soužití je zastoupeno minimálně, většina populace je v manželství
2. kohabitace je pouze krátkým obdobím před uzavřením sňatku, kdy se partneři vzájemně testují; pouze výjimečně mají partneři v tomto typu svazku děti
3. nesezdaná soužití jsou společensky akceptovanou alternativou k manželství, v případě těchto svazků již děti nejsou výjimkou
4. volné svazky jsou na stejné úrovni jako manželství, děti se rodí se stejnou intenzitou v nesezdaných soužitích jako v manželství.

Podle Kiernan (2002) patří Švédsko a Dánsko do čtvrté skupiny. Zdá se, že Německo je ve třetí skupině, protože plodnost je stále svázána spíše s manželstvím. (Ostner, 2001, str. 93)

Do které skupiny můžeme zařadit Českou republiku? Podíl živě narozených mimo manželství je na poměrně vysoké úrovni - v roce 2008 dosáhl hodnoty 36,3 %, ovšem ve srovnání s Estonskem nebo Islandem je to nízký podíl (v roce 2005 se narodilo v Estonsku 58,5 % a na Islandu 65,7 % dětí mimo manželství). Tato proměnná zahrnuje všechny děti, které se narodily nevdaným matkám, jedná se tedy o velmi významný ukazatel tolerance společnosti vůči tomuto jevu. V tomto případě není nutné rozlišovat mezi dětmi, které se narodily v nesezdaných soužitích, a těmi, jejichž matka žádného partnera nemá, oba případy totiž naznačují oslabenou pozici manželství v dané společnosti.

2.2 Nesezdané soužití jako zkouška před manželstvím

Velmi specifickým typem volných svazků jsou tzv. „manželství na zkoušku“, tedy situace, kdy pár žije a hospodaří ve společné domácnosti předtím, než uzavře sňatek. Jak již bylo řečeno výše, české scitání lidu tento jev nedokáže řádně zachytit především z toho důvodu, že pár musí udat společné trvalé bydliště. Musíme tedy spoléhat na data ze sociologických výzkumů. Například v roce 1997 provedl Sociologický ústav AV ČR ve spolupráci s vybranými matričními úřady empirické šetření mladých snoubenců Bytová situace novomanželů. Téměř 2000 novomanželů do věku 35 let odpovídalo na otázky ohledně bytové situace před a po sňatku a na plány do budoucna. (Data & Fakta, číslo 7, 1997)

Tabulka 2.1 S kým bydlí muž, resp. žena před uzavřením sňatku, ČR, 1997 (v %)

	muž	žena
bydlí sám/sama	6,9	3,7
s rodiči	37,8	40,1
s jinými příbuznými	2,4	2,5
se známými, přáteli	0,8	0,5
sám/sama s vlastními dětmi	0,1	1,1
se snoubencem/snoubenkou	31,0	31,0
se snoubencem/snoubenkou a rodiči jednoho z nich	18,1	18,1
se snoubencem/snoubenkou a dalšími dospělými lidmi	3,0	3,0

Zdroj: Data & Fakta, číslo 7, 1997

Z tabulky 2.1 sice vyplývá, že největší podíl snoubenců žil před sňatkem s rodiči, ovšem 31% snoubenců, kteří před sňatkem žili společně bez žádných dalších osob, představuje poměrně vysoký podíl. Snoubence žijící společně s rodiči jednoho z nich (18%) je možné považovat za nesezdaná soužití, protože se dá předpokládat, že do určité míry mohou společně hospodařit.

Velkým vliv má bytová situace, kdy mladí lidé jen těžko shánějí finančně dostupné bydlení. V obcích s menším počtem obyvatel nebývají domy a byty tak nedostupné jako ve větších městech (hlavně v Praze a ve středních Čechách s dobrou dostupností do hlavního města), ovšem ve větších obcích se dle výzkumů častěji vyskytují nesezdaná soužití. To je v souladu s faktem, že nesezdaná soužití se v České republice týkají spíše starších a rozvedených osob, protože ty již mají bytovou situaci vyřešenu. Zatímco mladí lidé jsou často odkázáni na využití hypoték s dlouhou dobou splácení, kdy jsou nuceni předem řádně promyslet, zda budou skutečně schopni půjčku splácet.

Důležité je také rozhodnutí, kdo z partnerů si hypotéku vezme a bude tedy zodpovědný za její splácení. Vždy se pak musí počítat s rizikem, že partneři se rozejdou nebo jeden z nich zemře. Pokud by partneři byli manželé, existují výše zmíněné právní úpravy této situace, nemělo by se tedy stát, že jeden z partnerů zůstane zcela bez prostředků a bez ubytování. Pro nesezdaná soužití však podobné úpravy neexistují a pro mladé lidi není snadné předem promyslet všechny možnosti a připravit se na jejich řešení. Je nutné si uvědomit, že při splácení hypotéky na byt se může jednat o časové období až několik desítek let.

Z výzkumu Bytová situace novomanželů dále také vyplynulo, že 71% dotázaných novomanželů uzavřelo sňatek do dvou let a 93% do čtyř let od doby, kdy spolu začali bydlet.

V České republice měli vždy v nesezdaných svazcích větší zastoupení rozvedení lidé než svobodní, v posledních letech se však podíl svobodných párů v kohabitaci zvyšuje, a to především ve věku do 30 let. Dostupná data však nepotvrzují, že by nesezdaná soužití mladých svobodných lidí nahrazovala ubývajících počty sňatků, avšak je možno předpokládat, že mladý člověk, který má vlastní dům či byt, v něm s velkou pravděpodobností ve skutečnosti nežije sám, ale s partnerem či partnerkou. Sčítání lidu ovšem toto není schopno zaznamenat, neboť pár neuvede společné bydliště.

„Snížení počtu a podílu osob žijících v manželství v mladém věku nebylo nahrazeno odpovídajícím počtem nesezdaných soužití, ale spíše životem bez partnera, ať již v domácnosti rodičů nebo založením vlastní domácnosti jednotlivce.“ (Zpráva o rodině, 2004, str. 39)

2.3 Nesezdaná soužití rozvedených

Česká republika je jednou z mála zemí, kde je dle dostupných dat mezi kohabitanty větší podíl rozvedených osob než osob svobodných. Tento trend se týká především zemí střední a východní Evropy. Otázkou však zůstává, zda se jedná o stálý či přechodný jev a zda postupně nezačne docházet ke snižování podílu rozvedených mezi kohabitanty a zvyšování podílu svobodných. „V období šedesátých až osmdesátých let se v mnoha středoevropských a východoevropských zemích rozšířily některé rysy typické pro druhý demografický přechod: sex před sňatkem, nižší stabilita manželství a v některých státech také kohabitace (především mezi lidmi rozvedenými a žijícími odděleně)“. (Sobotka, 2008, str. 190)

Kasearu (2007) ve své práci popisuje tendenci, kdy v zemích s nízkou četností výskytu nesezdaných soužití, tvořili tyto svazky častěji ti partneři, kteří již prošli manželstvím (tedy po rozluce, rozvodu nebo po smrti manžela). Tento trend je charakteristický především pro post-socialistické země jakými jsou Ukrajina, Česká republika, Polsko, Maďarsko a Slovensko. (Kasearu, 2007, str. 8)

Ve stati o Švédsku a jeho fertilitním chování uvedli Oláh a Bernhardt (2008), že v období, kdy se ve Švédsku zvyšovala frekvence výskytu nesezdaných soužití, týkaly se kohabitace především rozvedených. Až později začali v nesezdaných soužitích převládat svobodní. (Oláh, Bernhardt, 2008, str. 1114) Vzhledem k tomu, že je Švédsko považováno za „modelovou zemi“ druhého demografického přechodu, mohlo by to vést k domněnce, zda vývoj v ostatních zemích nebude podobný. V České republice byl při sčítání v roce 2001 zaznamenán vyšší podíl rozvedených osob žijících ve volných svazcích než svobodných. Je možné, že tento stav je počáteční fází a že do budoucna můžeme očekávat rychlejší nárůst nesezdaných soužití mezi svobodnými?

Podíl rozvedených žijících v nesezdaných soužitích je zásadně ovlivněn tím, do jaké míry jsou rozvody v dané společnosti tolerovány. Řada párů dává po rozvodu přednost životu ve volných svazcích před případným dalším sňatkem, a to i přes to, že poměrně velká část z nich má z původního manželství dítě nebo děti. Již dvacet let od pádu komunismu prochází česká společnost velkými změnami, přestože nebývale klesla úroveň sňatečnosti, rozvodovost je stále na velmi vysoké úrovni.

2.4 Nesezdaná soužití ovdovělých

V minulosti měly větší možnost svobodně se rozhodovat pouze ženy, které neměly otce, a také ženy ovdovělé. V některých společnostech měly ovdovělé ženy právo nakládat s majetkem po zemřelém manželovi. Ovdovělé ženy byly často nuceny okolnostmi k dalšímu sňatku, ať už nedostatkem finančních prostředků pro svou obživu nebo kvůli zajištění dětí. I přesto se však ovdovělé ženy těšily relativně největší svobodě, proto v minulosti poměrně velký podíl z nich mohl žít ve volném svazku.

Současná situace je však zcela odlišná - úmrtnost v evropských zemích stále více klesá a především v nižších věkových skupinách je na velmi nízké úrovni. Ve srovnání s podílem rozvedených a svobodných kohabitantů, je podíl ovdovělých kohabitantů skutečně zanedbatelný. Proto se touto skupinou nebudeme zabývat tak podrobně jako druhými dvěma kategoriemi - svobodnými a rozvedenými.

Nesezdaných soužití mezi ovdovělými je velice málo, a to z prostého důvodu, že vdovství se týká především osob ve vyšším věku, kterých je méně. Lze se domnívat, že starší ovdovělí lidé buď netouží po dalším vztahu - ať už sezdáním či nikoliv - anebo partnera sice mají, ale ve sčítání tuto informaci neuvádí.

Kapitola 3

Diskuse s literaturou a vybrané příklady

Otázka snižování počtu uzavřených sňatků a zvyšování podílu alternativních rodinných forem - včetně nesezdaných soužití - v populaci je již od 60. let 20. století velmi diskutovaným tématem a existuje řada analýz a článků, které se jej pokouší popsat, vysvětlit nebo dokonce odhadnout jeho vývoj do budoucna. Rozsah této práce nedovoluje zmínit všechny autory, kteří se zabývali nesezdanými soužitími. Vzhledem k cíli práce, porovnat Českou republiku s evropskými zeměmi, preferujeme publikace, které se zabývají kohabitacemi v Evropě. Mnoho amerických sociologů a demografů napsalo velmi zajímavé stati o volných svazcích, ovšem situaci ve Spojených státech nemůžeme považovat za srovnatelnou se situací evropskou vzhledem k odlišnému kulturnímu a sociálnímu kontextu. Abychom dodrželi zásady odborné práce, budeme se nejdříve zabývat teorií.

3.1 Teoretická východiska

V literatuře se setkáváme se dvěma různými přístupy, které se pokouší zdůvodnit snížení úrovně sňatečnosti a odkládání sňatků do vyššího věku. Prvním možným vysvětlením je teorie druhého demografického přechodu, kterou zformulovali především van de Kaa (1987) a Lesthaeghe (1995) (Rabušic, 2001), která předpokládá nárůst individualismu, sekularizace, emancipace, šíření postmaterialistických hodnot a také nedůvěru vůči státním institucím a vůbec jakýmkoliv vnějším zásahům do života lidí. Všechny tyto změny pak mají vliv na postoj k rodinnému chování.

Další možné vysvětlení nabízí Beckerova teorie „New Home Economics“ (Becker, 1981 in Hamplová, 2003) vycházející z teorie racionální volby, podle níž jsou hlavními příčinami nižší sňatečnosti především zvýšení vzdělanosti žen a také větší podpora jejich zaměstnanosti. Ženy tím dosáhly ekonomické nezávislosti a není pro ně nutností se vdávat. Naopak z hlediska výnosů je pro ně mnohem výhodnější investovat čas a prostředky do vzdělání a kariéry než do role manželky a matky.

Po roce 1989 začaly v České republice podobné změny jako v západní Evropě, tedy snižování sňatečnosti a porodnosti, odsouvání založení rodiny do vyššího věku a také zvýšení počtu nesezdaných soužití. Zatímco někteří demografové a sociologové se domnívají, že se jedná o známky druhého demografického přechodu, který v šedesátých letech začal v zemích severní a západní Evropy (Rabušic, 2001, Sobotka, Zeman a Kantorová, 2003), existuje také názor, že se jedná o specifický jev v postkomunistických zemích, jehož hlavní příčinou je zhoršení ekonomických podmínek, zvýšení nezaměstnanosti, inflace a tedy celkové nejistoty ve společnosti po pádu komunistického režimu. (Rychtaříková, 1997)

Ve speciální kolekci článků z roku 2008 na téma trendy v plodnosti a rodinná politika v Evropě se Tomáš Sobotka v kapitole *The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe* zamýšlí nad stejnou otázkou, zda státy střední a východní Evropy opožděně prochází druhým demografickým přechodem anebo se jedná o jiné změny. Sobotka zdůrazňuje, že procesy a transformace, které od devadesátých let probíhají v zemích střední a západní Evropy jsou velice různorodé. Objevil však několik společných rysů, jež považuje za znaky druhého demografického přechodu:

- 1) Pozdější projevy nového rodinného chování a hodnotových změn typických pro přechod, zejména těch, které souvisí s alternativním životním uspořádáním;
- 2) Rychlost, s jakou došlo ke změnám v průběhu devadesátých let;
- 3) Význam strukturálních a ekonomických faktorů, především v raných etapách přechodu;
- 4) Význam sociálně znevýhodněných skupin pro šíření nových typů rodinného chování (mimomanželská plodnost, nesezdané soužití). (Sobotka, 2008, str. 193)

3.1.1 Obecné trendy

Sobotka a Toulemon v článku *Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe* (2008) uvádí, že přestože jsou mezi evropskými zeměmi odlišnosti, lze vyzorovat tři fáze, které se postupně projevují u všech zemí. O těchto fázích se ve svých statích zmiňuje mnoho různých autorů. (Sobotka, Toulemon, 2008)

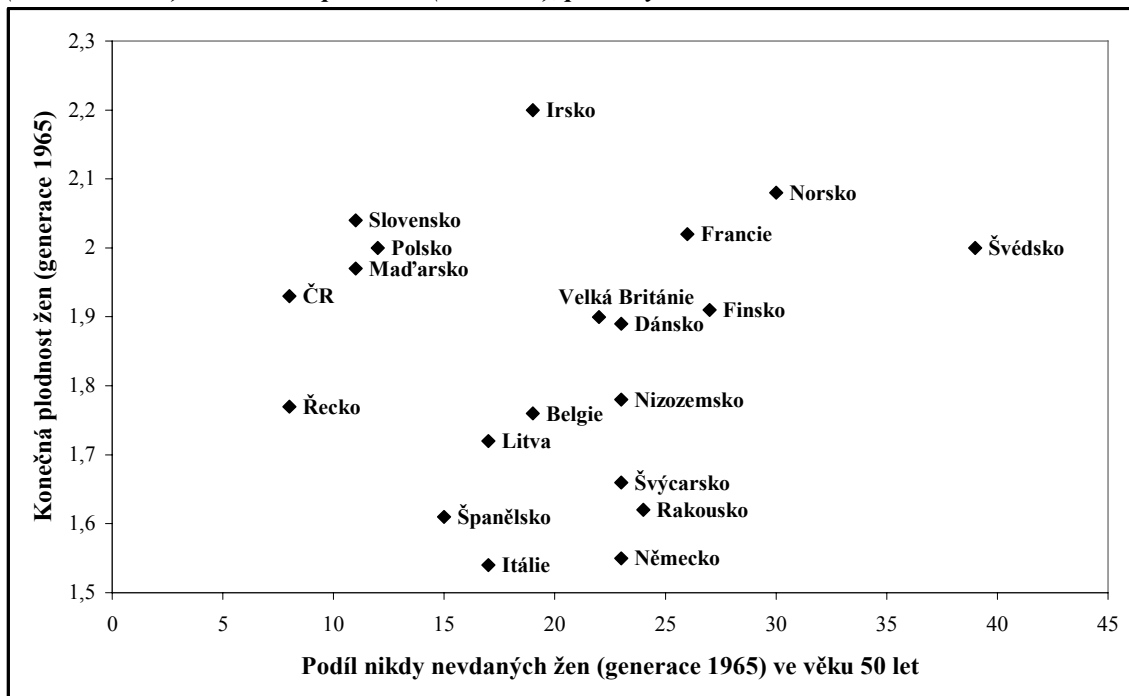
- 1) Rozšíření: stále větší podíl mladých dospělých vstupuje do nesezdaného svazku na počátku partnerství, toto chování se postupně rozšiřuje mezi většinu dané populace;
- 2) Trvalost: nesezdané soužití trvá déle a je méně často převáděno na manželství;
- 3) Nesezdané soužití jako forma rodinného vztahu: těhotenství partnerky postupně přestává být důvodem pro vstup páru do manželství; výsledkem je, že rodičovství nesezdaného páru se stává běžným jevem

V závěru práce se autoři zamýšlí nad tím, zda alternativní formy rodinného chování ovlivňují plodnost. Upozorňují, že plodnost je vyšší a stabilní v zemích, kde již ke změně došlo, zatímco nejnižší plodnost je v těch zemích, kde změna teprve probíhá. V zemích, kde plodnost a manželství již na sobě vzájemně nezávisí, je vyšší plodnost než tam, kde „tradiční rodina“ má stále velmi silné postavení. Proto se autoři domnívají, že „velká změna“ rodinného života a

životního uspořádání by neměla být chápána jako důvod k současné nízké úrovni plodnosti v Evropě. (Sobotka, Toulemon; 2008, str. 99 a 128)

Prioux (2006) upozorňuje, že vyšší podíly nikdy nevdaných žen ve věku 50 let (obr. 3.1) se v současné době objevují jen v zemích západní a severní Evropy. V dalších zemích bude tento trend patrný na mladších generacích. Ve Švédsku, kde je nyní nejvyšší podíl nikdy nevdaných žen ve věku 50 let – každá čtvrtá z deseti žen je ve věku 50 let svobodná, došlo k velké změně během 20 let. Pouze ve 13 % švédských žen narozených v roce 1945 bylo v 50 letech svobodných. (Prioux, 2006, str. 3)

Obrázek 3.1 Korelační diagram mezi podílem nikdy nevdaných žen (generace 1965) ve věku 50 let (vodorovná osa) a konečnou plodností (svislá osa), pro ženy narozené v roce 1965

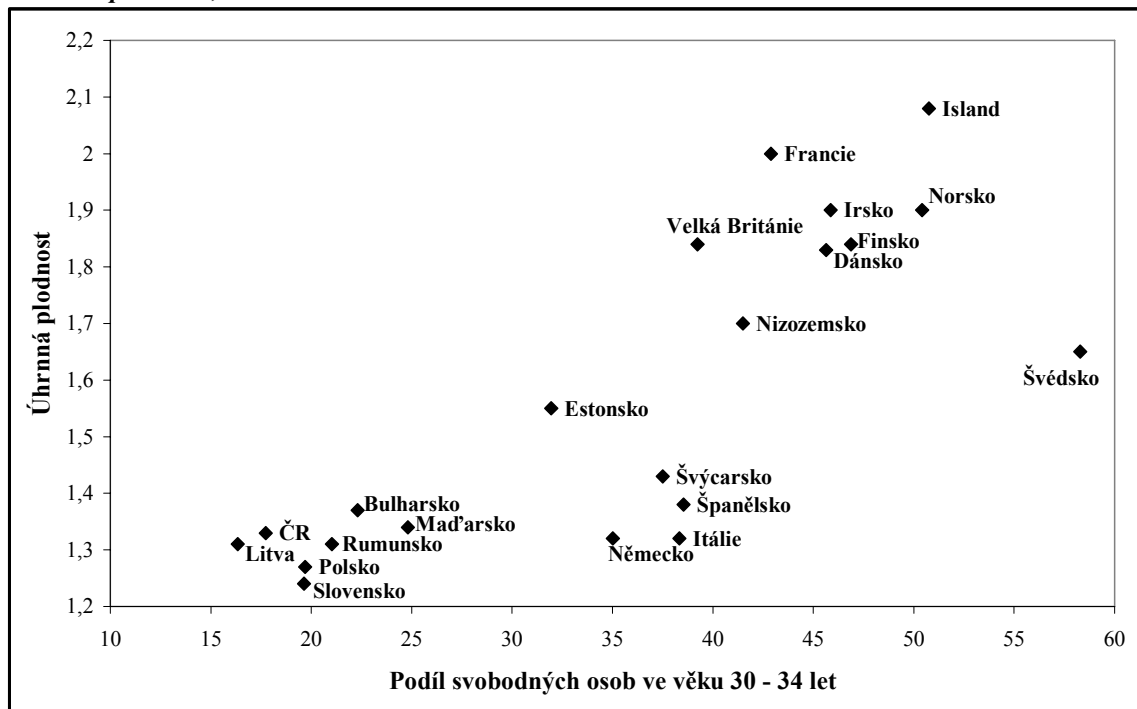
Zdroj: Prioux, 2006, Eurostat

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Poznámka: podíl stále vdaných žen byl částečně odhadnut pro kohorty narozené v polovině padesátých let a později

Dle uvedeného korelačního diagramu 3.1 je Česká republika součástí skupinky zemí (Slovenská republika, Polsko a Maďarsko) s vyšší plodností a zároveň velmi nízkým podílem nevdaných žen, Česká republika se od skupiny mírně odlišuje nejvyšším počtem vdaných v populaci. Jedná se však o kohortu žen, která dospívala v komunistickém režimu, a lze proto očekávat, že tyto ženy uzavřely manželství a porodily děti poměrně mladé a tedy dříve, než došlo k pádu tohoto režimu. Nabízí se otázka, jaké umístění by v grafu měla Česká republika, pokud bychom použili data za pozdější generace žen. Vytvořili jsme tedy podobný graf 3.2, kde je podíl svobodných osob ve věku 30 - 34 let v populaci dané země na ose x a úhrnná plodnost kolem roku 2001 na ose y. Pearsonův koeficient korelace 0,79 ukazuje značnou závislost těchto proměnných.

Obrázek 3.2 Korelační diagram mezi podílem svobodných osob ve věku 30 - 34 let (vodorovná osa) a úhrnnou plodností, kolem roku 2001

Zdroj: vlastní výpočty z dat Eurostatu,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090_30070682_1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Z grafu 3.2 je patrná lineární závislost mezi úrovní plodnosti a podílem svobodných osob v populaci. Česká republika spolu se zeměmi střední a východní Evropy tvoří skupinu s velmi nízkým podílem svobodných osob v dané věkové skupině a zároveň s nízkou plodností. Naopak země severní a západní Evropy mají vysoký podíl svobodných osob a vysokou úhrnnou plodnost.

Mnohé z pozorovaných trendů v rodinném chování České republiky jsou dlouhotrvající a poměrně 'autonomní'. I přes mnohé změny ve vnějších sociálních a ekonomických podmínkách "se pozorovateli zdá, že ke změně dochází ve vlastním tempu". (Kohler, Billari, a Ortega, 2002, str. 664).

Sobotka, Šťastná, Zeman, Hamplová a Kantorová v závěru článku Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism (2008) předpokládají, že lze očekávat další oslabování vazby mezi manželstvím a plodností a dlouhotrvající nesezdaná soužití se mohou stávat stále rozšířenější alternativou k manželství. (Sobotka a kol., 2008, str. 447)

Z hlediska vývoje názorů a tolerance vůči novým rodinným formám považuje Sobotka (2008) za společný směr pro všechny Evropské státy (snad s výjimkou Albánie) tyto znaky druhého demografického přechodu:

- 1) Přechod k tolerantním a obecně pozitivním postojům vůči intimním vztahům mezi lidmi, kteří nežijí v manželství ani v žádném vztahu, a to včetně mladých a mládeže

- 2) Pozitivní hodnocení nesezdaného soužití jako fáze testování před sňatkem; roste také uznání kohabitace jako alternativy k manželství - vyšší tolerance k nerodinným životním formám a dobrovolné bezdětnosti (Sobotka, 2008, str. 209)

3.1.2 Polarizace versus pluralita

Le Goff se ve stati *Cohabiting unions in France and West Germany: Transitions to first birth and first marriage* (2002) zamýšlí nad alternativními rodinnými formami ve Francii a na území bývalé Německé spolkové republiky (NSR). Zvýšení počtu kohabitací bylo v západní Evropě přičítáno silnější individualizaci a rovnosti mezi pohlavími. Existují však dva možné scénáře, kterými se tento nárůst individualismu vysvětluje. První hypotéza říká, že došlo k pluralitě rodinných forem. V Německu bylo slovo „rodina“ nahrazeno pojmem „životní formy“, s cílem zdůraznit, že „manželství a další formy soužití se v tomto kontextu stávají legálními životními formami mezi mnoha dalšími“. (Ostner, 2001, str. 92) Ve Francii byla tato pluralita v osmdesátých letech vyjádřena pojmem „rodiny“ místo „rodina“. (Martin a Théry, 2001 in Le Goff, 2002)

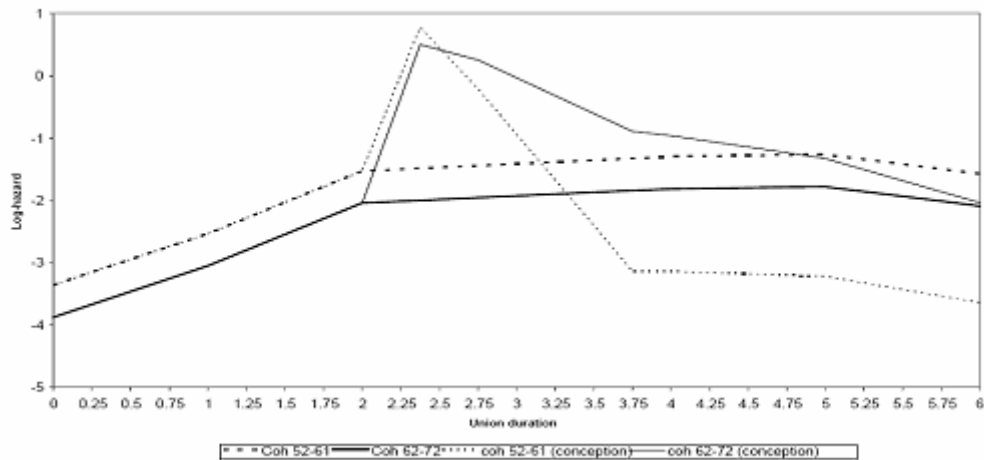
V průběhu devadesátých let však byla tato myšlenka kritizována a někteří vědci se přiklonili spíše k hypotéze polarizace rodinných forem (např. Ostner, 2001). Pojem se používá v různých souvislostech, ale obecně se jím označuje proces diferenciací do dvou dominantních skupin párů. První skupinu tvoří páry žijící v manželství, které mají děti, tato skupina se nazývá „rodinný sektor“. Druhá skupina tzv. „nerodinný sektor“ se skládá z párů, které neuzavírají sňatek a nemají děti (Ostner, 2001).

Od začátku 70. let se zvyšoval počet nesezdaných soužití ve Francii i v bývalé NSR, v osmdesátých letech se pak ve Francii silně zvýšil podíl narozených mimo manželství, ovšem v bývalé NSR se tento podíl zvýšil pouze minimálně. V obou státech byly volné svazky částečně uznávány státem. Ve Francii byl v sedmdesátých a osmdesátých letech velký tlak na uznávání mimomanželsky narozených dětí jejich otci; v Německu až od roku 1998.

Le Goff provedl analýzu event-history na základě dat z výzkumu *Fertility and Family Survey* (FFS), která potvrdila, že v západní části Německa je mnohem silnější souvislost mezi početím dítěte a uzavřením sňatku než ve Francii. Na území bývalé Spolkové republiky Německo se potvrdila teorie polarizace, kdy v rodinném sektoru jsou ženy, které se vdaly a měly děti (k většině sňatků došlo během těhotenství) a nerodinný sektor tvoří ženy, které nejsou vdané a nemají děti. Ve Francii také došlo k polarizaci, ovšem zcela jiné než v Německu. Francouzské ženy se dělily především na ty, které zůstaly neprovdané, i když měly dítě, a v druhé skupině jsou ty, které se vdaly dříve než měly děti. (Le Goff, 2002, str. 604)

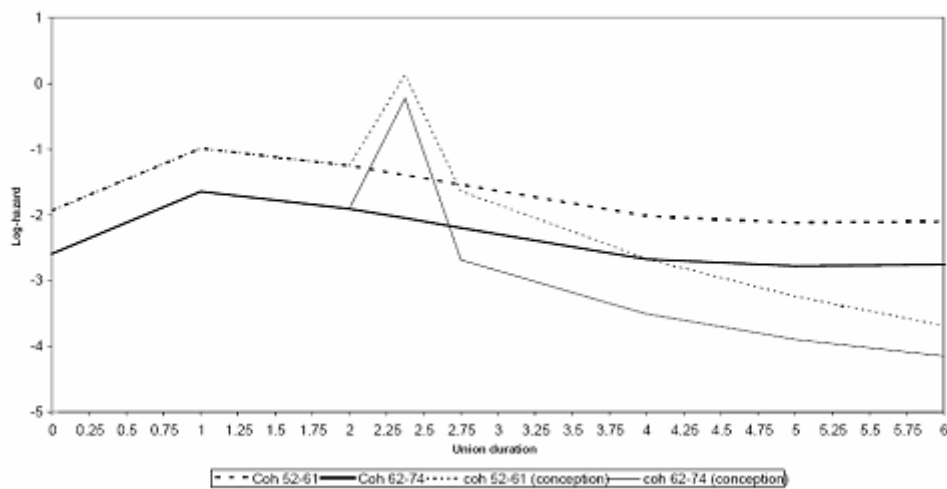
Následující grafy dokládají výsledky analýzy event-history. Zkoumána byla pravděpodobnost, s jakou kohabituji pár uzavře sňatek a zda se tato pravděpodobnost zvýší, když pár bude očekávat narození dítěte.

Obrázek 3.3 Pravděpodobnost, že žena žijící v nesezdaném soužití po otěhotnění uzavře manželství, západní část Německa

Zdroj: Le Goff, *Cohabiting unions in France and West Germany: Transitions to first birth and first marriage*, 2002

Obrázek 3.4 Pravděpodobnost, že žena žijící v nesezdaném soužití po otěhotnění uzavře manželství, Francie

Zdroj: Le Goff, *Cohabiting unions in France and West Germany: Transitions to first birth and first marriage*, 2002

Z grafů 3.3 a 3.4 je zřejmé, že otěhotnění partnerky zvýší pravděpodobnost, že pár vstoupí do manželství, ovšem jen na velmi krátkou dobu. V západní části Německa je vliv otěhotnění partnerky na možnost uzavření sňatku vyšší než ve Francii.

3.2 Ekonomická aktivita a vzdělanost žen

Druhý demografický přechod i Beckerova teorie považují za velmi důležité prvky změny demografického chování vzdělanost a zaměstnanost žen. Nyní se tedy zaměříme na emancipaci žen a její vliv na šíření nesezdaných soužití.

Zatímco v minulosti to byl muž, podle nějž se určoval status celé rodiny, v současné době se role muže v rodině poněkud vytrácí. Nejen, že stále narůstá počet neúplných rodin, kde je hlavou domácnosti žena, ale i v rodinách úplných přebírá většinu rolí žena. Není to však jen intimní rodinný prostor, kde narůstá úloha ženy, také ve veřejném sektoru se setkáváme s emancipací. Ženy stále více zasahují do dříve „ryze mužských“ oblastí, jako je politika, věda a technika, a ve vyspělých zemích je zcela běžné, že ženy zastávají nejvyšší posty ve vedení velkých podniků. Nic z toho by nebylo možné, kdyby ženy neměly přístup ke vzdělání.

3.2.1 Vzdělanost žen

Univerzity a jiné post-sekundární formy vzdělávání mohou mít pozitivní vliv na frekvenci výskytu nesezdaných soužití v tomto životním období, studie totiž naznačují, že studium se více slučuje s nesezdaným soužitím, než s manželstvím (Thornton a kol., 1995 in Kalmijn, 2007). Jak již bylo řečeno výše, při vstupu do manželství se očekává jistá finanční stabilita páru, zatímco u páru nesezdaného se nic takového nepředpokládá. Studenti nemají ve většině případů možnost být zaměstnaní na plný pracovní úvazek, proto jejich příjmy nemohou zaručit finanční nezávislost. Jedná se pouze o psychologický faktor, nejspíše založený předpokladu, že mladým manželům se velmi brzy po sňatku narodí dítě. Ještě na počátku 20. století byla finanční nezávislost muže jednou z nejdůležitějších podmínek uzavření sňatku.

Hledáme-li počátky demokratického přístupu ke vzdělání žen, musíme začít již v období osvícenství v 18. století. Osvícenští myslitelé kritizovali církevní dogmata a jejich hierarchii společnosti, rovnosti ve společnosti chtěli dosáhnout pomocí vzdělání. Později se objevil také názor, že žena a muž jsou rovnocenné bytosti. Od myšlenky k realizaci však vedla velmi dlouhá cesta; muži podporováni církví i politikou se bránili opouštění zakořeněného, po staletí propagovaného přístupu k ženám. V 19. století se rozšířila ženská hnutí, která se zasloužila o zlepšení postavení žen ve společnosti, zakládání dívčích škol a umožnění přístupu žen na vzdělávací přednášky. Teprve na přelomu 19. a 20. století vznikala první česká dívčí gymnázia a ženy dostaly možnost studovat na filozofické fakultě Univerzity Karlovy, později mohly ženy studovat také medicínu nebo farmacii. (<http://www.feminismus.cz>)

„Vzdělání ovlivňuje nejen ekonomický potenciál jedince, ale jsou s ním spojeny také kulturní a hodnotové orientace. Demografické a konkrétně rodinné chování je vzděláním ovlivněno také nepřímo, protože vyšší vzdělání vyžaduje delší studium a vstup do partnerství a formování rodiny je tím posouváno do vyššího věku.“ (Šťastná, 2005, str. 20)

Vysokoškolské vzdělání oddaluje uzavření sňatku a také založení rodiny. Prvním důvodem je, že studium trvá déle a uzavření manželství se tím opozdí. Druhým důvodem je, že ženy s vysokoškolským vzděláním mají větší možnosti a jsou ekonomicky nezávislé, proto je pro ně manželství a především narození dítěte do určité míry nevýhodné.

Kalmijn (2007) analyzoval nesezdaná soužití, manželství a rozvod v Evropě v devadesátých letech a hledal rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Zjistil pozitivní vliv terciárního vzdělávání na nesezdaná soužití, ale zároveň také na manželství. (Kalmijn, 2007)

Z výzkumů vyplývá, že v řadě zemí vyšší vzdělání vede ke snazšímu přijetí netradičních hodnot a nových rodinných forem – tedy i nesezdaných svazků. V Nizozemsku začaly v nesezdaných soužitích žít nejdříve ženy s nejvyšším vzděláním a teprve později se tento svazek rozšířil i mezi méně vzdělané ženy. (Sobotka, 2008, str. 202) Kiernan (2004) doplňuje, že zatímco v minulosti šíření kohabitací začínalo u pracujících a chudých, v současnosti, kdy se toto soužití šířilo v Evropě jako nový životní styl, nejdříve se rozšířilo mezi osobami s vysokoškolským vzděláním (to platí pro Nizozemsko, Velkou Británii, Itálii a Španělsko). Naopak ve Švédsku a ve střední a východní Evropě se tento trend šířil spíše mezi méně vzdělanými a ekonomicky znevýhodněnými. (Kiernan, 2004 in Sobotka, 2008, str. 205)

Ve stati *Les unions informelles en République Tchèque* (1994b) Rychtaříková na základě dat ze sčítání lidu prokázala, že v České republice se nesezdaná soužití šířila „zdola nahoru“, tedy nejvyšší intenzita u osob se základním vzděláním, nejnižší u vysokoškoláků. (Rychtaříková, 1994b, str. 80)

Dále zmíníme zajímavou práci Hamplové z roku 2003 *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Na základě dat ISSP 2002 Rodina autorka provedla modelování event-history a tím postihla časování vstupu do prvního partnerství v souvislosti s ukončením školy. „Výsledky analýzy naznačují, že vztah mezi vzděláním a vstupem do manželství lze plně vysvětlit délkou studia ... Vzorce vstupu do manželství, resp. nesezdaného soužití jsou v české společnosti jednotlivých vzdělanostních skupinách podobné.“ (Hamplová, 2003, str. 45)

Podle Rabušice (2008) si lidé s vyšším stupněm vzdělání přejí větší rodinu a naopak lidé s nejnižším vzděláním jsou častěji bezdětní. Vysokoškolsky vzdělaní mají s mnohem menší pravděpodobností dítě bez manželství než lidé se základním vzděláním. Vzhledem k tomu, že v posledních letech stále roste podíl mimomanželsky narozených, zvyšuje se i podíl takto narozených dětí u vysokoškolaček, jedná se pravděpodobně o děti narozené do nesezdaných soužití. Naopak ženy se základním vzděláním budou mít pravděpodobněji dítě jako osamělé matky. (Sobotka, 2008, str. 207) Je nutné upřesnit, že „v České republice se děti mimo manželství rodí především ženám se základním vzděláním a s každým dalším dosaženým stupněm vzdělání prudce klesá pravděpodobnost, že matka nebude v době porodu vdaná.“ (Hamplová, 2007, str. 142)

3.2.2 Ekonomická aktivita žen

Souvislost zaměstnanosti žen a nesezdaných soužití není na první pohled zřejmá, avšak to, že ženy pracují a vydělávají si a často jsou zcela soběstačné, jistě působí na potřebu žen vstupovat do manželství. Žena dnes není na muži závislá a může se svobodně rozhodnout, zda zůstane sama, bude žít v nesezdaném soužití nebo se vdá. Přeneseně tedy míru ekonomické aktivity žen můžeme považovat za úroveň jejich ekonomické soběstačnosti a tedy prostor pro svobodnou volbu.

Ve stati Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990-2000 Kalmijn uvádí, že v současné době lze očekávat vliv vyšší vzdělanosti a zaměstnanosti žen na nesezdaná soužití; díky zaměstnání jsou ženy ekonomicky nezávislé, a proto není nutné mít pojistku ve formě manželství. (Kalmijn, 2007)

Stejně jako právo na vzdělání si ženy musely vydobýt (a svým způsobem v tom stále pokračují) také právo na dobré zaměstnání. V 19. století se ženy mohly stát učitelkami, ovšem za cenu celibátu. Většina žen ze zaměstnání odešla v době, kdy se vdala, aby se mohla starat o manžela a později také o dítě. Instituce mateřské ani rodičovské dovolené, která je dnes již samozřejmostí a jedním z nejdůležitějších pilířů pro sladění práce a rodiny, v té době neexistovala. Především druhá světová válka a poté i komunistický režim (alespoň v České republice) se zasloužily o rozšíření zaměstnanosti žen. Dnes už tedy není výjimkou, pokud se žena rozhodne zasvětit svůj život kariéře na úkor rodiny. Vyspělé země nyní velice aktivně prosazují politiku sladění obou těchto prvků - zaměstnání a rodiny.

Vliv na délku ekonomicky aktivního věku žen má také délka mateřské dovolené a věk odchodu do starobního důchodu. Nejméně pracujících žen je v katolických zemích, kde je zastáván názor, že žena může pracovat pouze v mládí, dokud je svobodná, avšak po sňatku by měla být doma, rodit děti a pečovat o ně i manžela. V Itálii je zaměstnána pouze polovina žen ekonomicky aktivního věku, Malta se svým velmi nízkým podílem pracujících žen zcela vymyká ze souboru zkoumaných zemí. Nejvyšší podíl pracujících žen naopak vykazují země severní Evropy, kde je v pracovním poměru (plném i částečném) kolem 75% žen. Česká republika se na tomto pomyslném žebříčku pohybuje uprostřed, je možno se domnívat, že české ženy zatím postrádají možnost kvalitního částečného úvazku.

Zkoumáme-li podíl pracujících žen, je nutné alespoň zmínit věk, kdy ženy odcházejí do důchodu, a také způsob, jak se do důchodového věku započítává mateřská a rodičovská dovolená. V současné době je ve střední a východní Evropě důchodový věk nižší než v Evropě západní. Do budoucna se ovšem očekává jeho zvyšování a přibližování k důchodové hranici západoevropských zemí, která je většinou pro muže i ženy 65 let. V Německu, Norsku, Dánsku a na Islandu již byl věk odchodu do důchodu zvýšen až na 67 let, Švédsko a Velká Británie o tom uvažují. Země střední a východní Evropy zatím stále počítají s nižším věkem odchodu do důchodu pro ženy než pro muže. Česká republika zvyšuje důchodový věk tak, aby v roce 2012 byl 63 let pro muže. Věk odchodu do důchodu pro ženy se i nadále bude vypočítávat dle počtu vychovaných dětí (63 let pro bezdětné ženy, 62 let pro ženy s jedním dítětem, 61 let pro ženy se dvěma dětmi, 60 let pro ženy se třemi nebo čtyřmi dětmi a 59 let pro ženy s pěti a více dětmi). Po roce 2030 budou do důchodu odcházet bezdětné ženy, matky jednoho dítěte a muži v 65 letech. Matky dvou a více dětí by i potom měly mít možnost odejít do penze dřív. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, www.mpsv.cz)

Evropská Unie podporuje členské státy v prosazování rovnoprávnosti pohlaví v přístupu na pracovní trh i k sociálnímu zabezpečení. V „Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. listopadu 2008 o budoucnosti systémů sociálního zabezpečení a důchodů: jejich financování a tendence k individualizaci“ mimo jiné zaznělo k tématu důchodů: „Evropský parlament podotýká, že jsou to převážně ženy, kdo pečuje o děti a staré osoby, nemocné či postižené rodinné příslušníky, ať dobrovolně, či nedobrovolně, pod tlakem kulturních zvyklostí

a sociálních norem nebo z důvodu nekvalitních či chybějících zařízení péče o dítě a dalších pečovatelských zařízení (zařízení pro dlouhodobou péči), a že proto častěji přerušují svou profesní dráhu; zdůrazňuje, že je ženám a pečujícím osobám třeba poskytnout kompenzaci ve vztahu k profesnímu uplatnění a musí jim být, pokud jde o mateřské povinnosti i jinou péči, poskytnuta skutečná možnost výběru, aniž by se musely obávat možného znevýhodnění v oblasti finančního zabezpečení nebo služebního postupu; vítá opatření členských států zaměřená na předcházení této situaci a její kompenzaci, např. zohledněním doby péče o dítě a rodinu v zákonném důchodovém pojištění.“ (Evropský parlament, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0556+0+DOC+XML+V0//CS>)

Ekonomickou aktivitou žen a jejími důsledky se ve své studii *Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation* zabývají Kalmijn, Loeve a Manting (2007). Uvádí zde teorii, že lidé žijící v nesezdaných soužitích mají méně tradiční pohled na svět a méně podléhají náboženství. Proto pokud žena vydělá víc než muž, není to tak silný impuls k rozchodu, jako pro manžele, kteří vyznávají tradiční hodnoty, kdy muž vydělává více než žena. Vyšší výdělek muže dokonce zvyšuje riziko rozchodu nesezdaných soužití.

Na základě výzkumů v Nizozemsku dále uvádí, že nesezdaná soužití preferují rovnost pohlaví a nesouhlasí s tradičními hodnotami, kde má muž vyšší výdělků a tím si udržuje dominanci v rodině. (Kalmijn, Loeve, Manting, 2007)

Také česká socioložka Hamplová se zabývala vlivem ekonomické aktivity žen na četnost nesezdaných soužití, v článku *Marriage and Cohabitation: Qualitative Differences in Partnership Arrangements* porovnává nesezdaná soužití a manželství z hlediska finančních převodů mezi partnery. Pomocí dat z výzkumu *Deset let společenské transformace v České a Slovenské republice 1999* potvrdila hypotézu tzv. „female breadwinner“ (žena živitelka), tedy posun od tradičního vzorce finančních toků v domácnosti k novému. To znamená, že muž přestává být ten jediný, kdo rodině přináší peníze, nyní ho v této funkci nahrazuje žena a nejdříve se to projevuje především v nesezdaných soužitích. Muž na oplátku přebírá některé domácí práce. (Hamplová, 2002, str. 786)

3.3 Mimomanželská plodnost

Původní posloupnost „přímé manželství (bez předchozí kohabitanace) - děti (včetně předmanželských koncepcí)“ nahrazuje posloupnost „kohabitanace - manželství - děti“ a v poslední době také posloupnost „kohabitanace - děti - manželství (nebo k uzavření manželství vůbec dojít nemusí)“. (Sobotka, Toulemon; 2008, str. 114) Často je poslední zmiňovaná posloupnost nechtěně podporována sociálním systémem, který zvýhodňuje nevdané matky před těmi vdanými. Většinou však chybí data, která by odlišovala děti narozené v nepřiznané kohabitanaci a děti narozené osamělým matkám.

Porovnáváme-li průměrný věk ženy při narození prvního dítěte a při sňatku, ve většině evropských zemí zjistíme vyšší průměrný věk při uzavření sňatku, což samo o sobě odkazuje k vyšší mimomanželské plodnosti. Největší rozdíly mezi průměrnými věky při prvním porodu a

při sňatku jsou ve Švédsku a dalších zemích severní Evropy. V České republice je vyšší průměrný věk při narození prvního dítěte než při prvním sňatku již od roku 1993, v roce 2008 činil tento rozdíl 1,4 roku. (ČSÚ, www.czso.cz)

Tabulka 3.1 Podíl narozených mimo manželství ze všech živě narozených ve vybraných zemích

Země	1995	2000	2005
Island	60,91	65,19	65,72
Estonsko	44,18	54,45	58,51
Švédsko	52,96	55,33	55,45
Norsko	47,59	49,58	51,75
Bulharsko	25,73	38,36	49,04
Francie	37,63	43,58	48,41
Slovinsko	29,81	37,11	46,68
Dánsko	46,47	44,57	45,68
Velká Británie	33,52	39,46	42,94
Finsko	33,12	39,21	40,38
Rakousko	27,37	31,30	36,54
Maďarsko	20,68	29,04	34,95
Nizozemsko	15,52	24,94	34,89
Irsko	22,26	31,51	31,99
Česká republika	15,55	21,77	31,71
Portugalsko	18,67	22,20	30,74
Německo	16,06	23,41	29,18
Rumunsko	19,75	25,50	28,55
Litva	12,75	22,59	28,42
Španělsko	11,09	17,74	26,57
Slovensko	12,61	18,26	25,97
Polsko	10,05	12,13	18,45
Itálie	8,11	9,66	15,41
Švýcarsko	6,76	10,69	13,73
Řecko	3,04	4,02	5,10
Kypr	1,39	2,33	4,38

Zdroj: Eurostat, řazeno dle podílu živě narozených mimo manželství v roce 2005

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Tabulka 3.1 dokládá, že podíly živě narozených mimo manželství neustále stoupají téměř ve všech sledovaných státech. Jedinou výjimku tvoří Dánsko, kde se úroveň mimomanželské plodnosti udržuje na hladině okolo 45 % narozených mimo manželství ze všech živě narozených. Kasearu (2007) uvádí, že pouze na Islandu a v Estonsku se děti rodí stejně často v manželství jako mimo něj, ve všech ostatních zemích souvisí plodnost s manželstvím. Švédsko a Dánsko má sice také velmi vysokou úroveň plodnosti v nesezdaných soužitích, ovšem plodnost v manželství je ještě vyšší. Velký počet dětí v nesezdaných soužitích se vysvětluje tím, že se jedná o rozvedené páry s dětmi. (Kasearu, 2007, str. 13)

Mimomanželská plodnost se týká především dětí prvního pořadí, jak napsal Sobotka ve stati *The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe*: „Mít první dítě v manželství se stává 'minoritní zkušeností' ve stále rostoucím počtu zemí.“ (Sobotka, 2008, str. 208)

Porodit dítě mimo manželství již v současné době ve většině států ženu nestigmatizuje a není tedy nucena vstupovat do manželství. Jakmile poklesl normativní tlak na uzavírání manželství

v případě těhotenství, snížil se také podíl předmanželských koncepcí. Ještě v roce 1997 z výzkumu Mladá generace 1997 vyplynulo, že „...velká část lidí po delším partnerském svazku uzavírá přece jen manželství, a to zpravidla poté, co partnerka otěhotní.“ (Fialová a kol., 2000, str. 124) O deset let později, kdy se podíl živě narozených mimo manželství zvýšil dvojnásobně, již toto platit nemusí.

V České republice neustále narůstá podíl mimomanželsky narozených dětí prvního pořadí vůči všem živě narozeným prvního pořadí, v roce 1997 to bylo 22 % a v roce 2007 již 44 %, během deseti let se tedy mezi živě narozenými prvního pořadí zvýšil podíl mimomanželsky narozených o polovinu. Děti druhého pořadí se mimo manželství rodí méně často, v roce 1997 11 % a o deset let později 24 %, i zde se však jedná o markantní zvýšení. Celkový podíl narozených mimo manželství byl v roce 1997 v České republice 18 % a v roce 2008 36 %, v obou srovnávaných letech byl celkový podíl nižší než podíl pro děti prvního pořadí. (ČSÚ, www.czso.cz) Možným vysvětlením, které ovšem zatím není možné podložit relevantními daty, je prodlužující se „zkouška před manželstvím“, která často zahrnuje i první narozené dítě. Lze se domnívat, že část párů poté vstoupí do manželství, protože děti druhého pořadí se mimo manželství rodí o polovinu méně než děti prvního pořadí. Dalším možným vysvětlením je nižší úroveň plodnosti osamělých matek, u nichž je velmi malá pravděpodobnost, že budou mít další dítě. Data průběžné statistiky ani data ze sčítání však tento problém nezachycují. Polášek (2005) provedl analýzu, z níž vyplývá, že intenzita sňatečnosti nevdaných žen do dvou let od narození dítěte prvního pořadí klesá, konkrétně v roce 1991 se do dvou let od porodu mimomanželského dítěte prvního pořadí vdalo 24 % žen, v roce 2002 tento podíl klesl na 12 %. (Polášek, 2005 in Šalamounová, Nývlt, 2006)

Z hlediska vzdělanosti matek se většina mimomanželsky narozených dětí rodí ženám se základním vzděláním, v roce 2005 to bylo 68 % ze všech narozených mimo manželství, zatímco vysokoškolsky vzdělané matky měly dítě jako nevdané pouze ve 14 % případů. (ČSÚ, www.czso.cz)

3.4 Vliv orientační rodiny

„V procesu osamostatňování se mladých lidí a jejich vstupu do dospělosti a v partnerském chování sehrává nedílnou roli řada faktorů. Kromě generačních posunů hrají roli zkušenosti získané v orientační (původní) rodině (počet sourozenců, rozvod rodičů či velikost místa bydliště v době dospívání)“ (Šťastná, 2005, str. 20)

Teorie předpokládá, že jedinci z rozvedených manželství žijí častěji v nesezdaných soužitích. Za důvody jsou považovány liberálnější postoje k rozpadu manželství a také nedůvěra v instituci manželství a vůbec vůči dlouhodobějším vztahům. (Kiernan, 1992; Bumpass, Sweet, Cherlin, 1989 in Šťastná, 2006; Thornton 1991 in Šťastná 2006) Z některých zahraničních výzkumů vyplývá, že ženy pocházející z rozpadlých manželství s třikrát vyšší pravděpodobností vstoupí do nesezdaného soužití před dvacátým rokem než ženy z úplných rodin nebo rodin, kde jeden z rodičů zemřel. (Kiernan, 1992)

Výzkum na stejné téma pro Českou republiku na základě dat FFS provedla Anna Šťastná: „V případě, že se rodiče ženy rozvedli do jejích dvaceti let věku, začínala život ve společné domácnosti s prvním partnerem spíše formou nesezdaného soužití a naopak statisticky významně nižší procento žen uzavíralo s partnerem přímý sňatek. Obdobná tendence se objevila u partnerského soužití obecně. Mezi ženami, které někdy žily v nesezdaném soužití, bylo statisticky významně vyšší zastoupení žen, jejichž rodiče se rozvedli, než zastoupení žen z úplných rodin. (Šťastná 2006, str. 186)

3.5 Věk odchodu z rodičovského domu

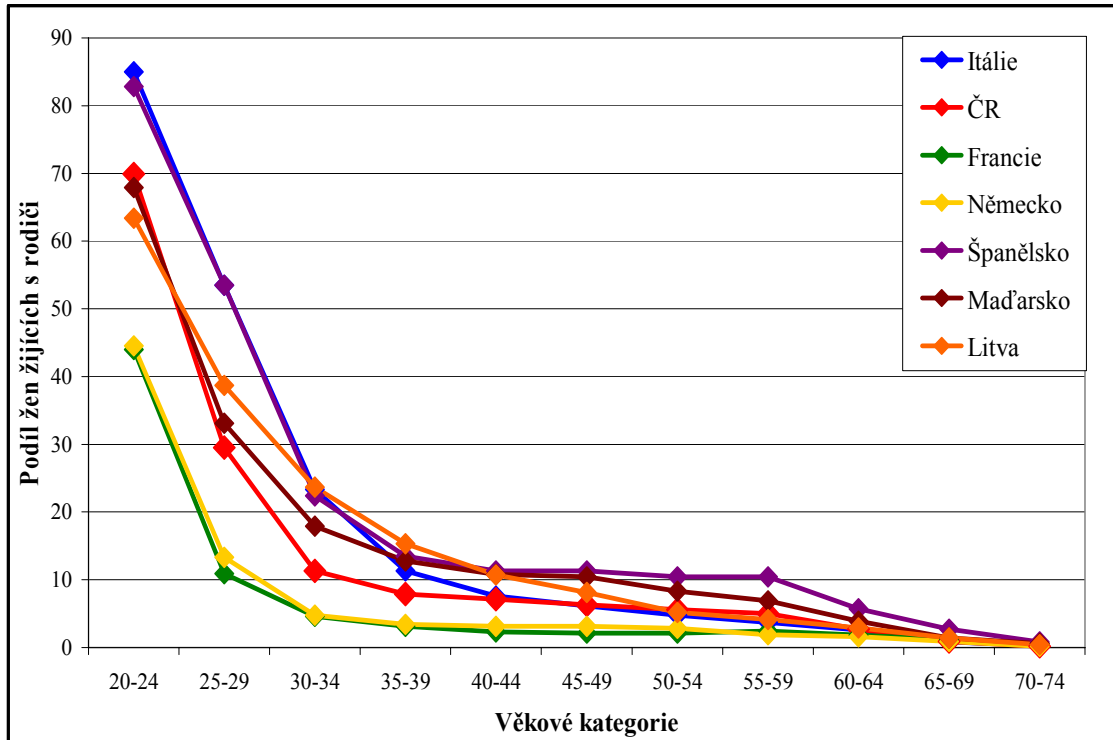
Velice zajímavé výsledky přinesla analýza, kterou z dat výzkumu EU Labour Force Survey (LFS) provedli Fokkema a Liefbroer (2008). Tento výzkum probíhá od roku 1983 v členských státech Evropské unie, do výzkumu se postupně zařazovaly další státy s tím, jak se unie rozšiřovala. Autoři se zaměřili na trendy v životních cyklech jednotlivých členských zemí, a zda dochází ke konvergenci nebo spíše k divergenci těchto zemí podle četnosti výskytu různých forem rodinného i nerodinného soužití. Nesezdaná soužití jsou ve výzkumu ve stejné kategorii s manželstvím.

Druhým nedostatkem při aplikaci této analýzy pro naši práci je to, že autoři nepoužili data zemí severní Evropy. Srovnání s těmito zeměmi zde sice chybí, ale pro naše účely budeme předpokládat, že Francie a vůbec země západní Evropy se jim v mnohém podobají.

Jako vzorové země pro skupinu jihoevropských zemí zvolíme Itálii a Španělsko, především z toho důvodu, že situace v nich je nejlépe popsána a data jsou nejdostupnější. Pro Itálii je typické odkládání vstupu do dospělosti – odkládání odchodu z domu rodičů, odkládání vstupu do manželství a odkládání založení rodiny. Odchod z domova je však potom velmi často spojen se vstupem do manželství (Billari, 2004; Billari a kol., 2000; Ontari, 2004 in Fokkema a Liefbroer, 2008). Od sedmdesátých let sice došlo ke snížení úrovně sňatečnosti, avšak na rozdíl od zemí severní a západní Evropy zde nedocházelo k nahrazování chybějících sňatků nesezdanými soužitími. Mladí lidé zůstávají déle u svých rodičů (Kiernan, 1999; De Sandre a kol., 1997 in Fokkema a Liefbroer, 2008). Velmi nízký podíl nesezdaných soužití v mladší generaci je vysvětlován ekonomickou závislostí mladých na jejich původní rodině, špatnou bytovou situací, vysokou mírou nezaměstnanosti mladých lidí a také tradičně silné rodinné vazby. (Ferrera, 1996; Holdsworth a Irazoqui Solda, 2002; Bernardi a Nazio, 2005; Reher, 1998; Rosina a Fraboni, 2004; Di Giulio a Rosina, 2007 in Schröder, 2008)

Věk, kdy lidé opouští rodičovský dům a zakládají vlastní domácnosti, je při zkoumání nesezdaných soužití velmi důležitou informací. Převážná většina nesezdaných soužití vzniká právě až po opuštění rodičovského domu. V jihoevropských zemích není téměř žádný prostor pro nesezdaná soužití jako test před manželstvím, protože velmi vysoký podíl žen do 30 let žije s rodiči.

Obrázek 3.5 Podíl žen žijících s rodiči, podle země a věku, 2002

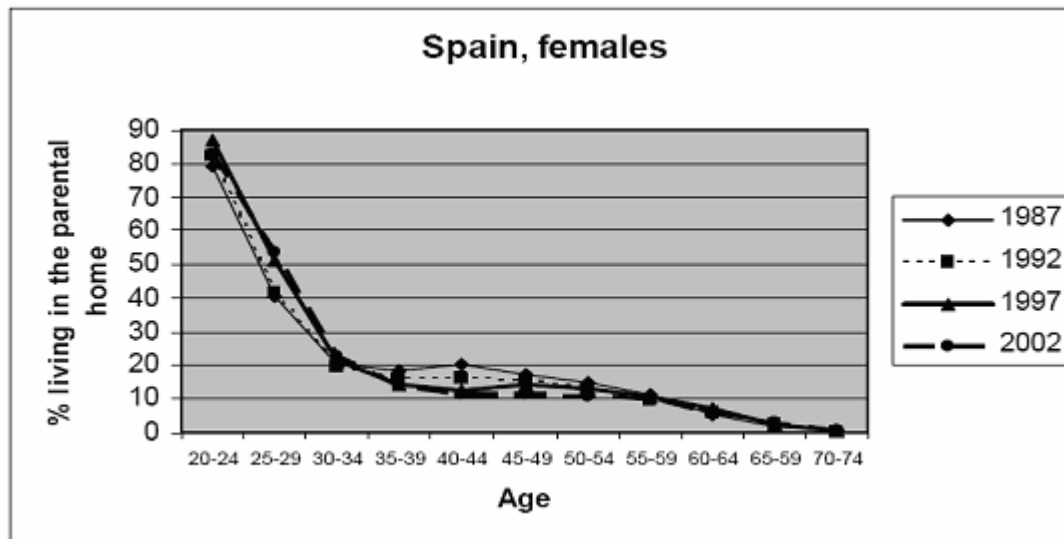

Zdroj: data z výzkumu EU Labour Force Survey in Fokkema a Liefbroer (2008)

Porovnáváme-li v grafu 3.5 Českou republiku s jižní Evropou prezentovanou Itálií a Španělskem a západní Evropu prezentovanou Francií, je zřejmé, že ohledně odchodu z domova se tyto země liší. Zatímco obyvatelé Francie a Německa opouští původní rodinu poměrně mladí - víc jak 50% mladých ve věku 20 - 24 let již s rodiči nebydlí - obyvatelé Itálie a Španělska s rodiči zůstávají déle. Obyvatelky České republiky ve věku 20 - 24 let žijí s rodiči v 70% případů, ale již v další věkové kategorii (tedy 25 - 29) je jich pouze 30%, jistě bychom zde našli souvislost se studiem vysoké školy, která často končí právě ve věku 25 - 26 let. Po dobu prezenčního studia se málokterý student odstěhuje od rodičů, pobyt na studentských koležích v tomto výzkumu neznamená, že by student žil odděleně od rodičů. Obyvatelky Maďarska a Litvy odchází z domova rodičů později než ženy z Německa a Francie a také později než ženy z České republiky. Nejvíce patrný je tento rozdíl ve věkové kategorii 30 - 34 let, kdy v České republice s rodiči žije již jen 11% žen, zatímco v Maďarsku 18% a v Litvě 24%, což je dokonce více než v Itálii a Španělsku.

Použijeme graf (3.6) z analýzy „Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence?“ autorů Fokkema a Liefbroera, který vychází z dat výzkumu EU Labour Force Survey, z něž je patrné, že během posledních dvaceti let se trend pozdního odchodu z rodičovského domu ve Španělsku téměř nezměnil.

Obrázek 3.6 Procento žen žijících s rodiči, podle věku a roku

Zdroj: Fokkema a Liefbroer (2008)

Z grafu je patrné, že mladé obyvatelky Španělska velmi dlouho zůstávají s rodiči a že od roku 1987 došlo jen k zanedbatelnému snížení podílu osob žijících s rodiči ve věku 40 - 44 let. Situace v případě Řecka je obdobná, pouze podíl osob žijících s rodiči je v průměru o 20 procentních bodů nižší než v případě Španělska, ovšem i tento výsledek je značně vysoký.

Autoři dle délky a intenzity opouštění rodičovského domu rozdělili země na čtyři skupiny. První skupina zahrnuje Francii, Německo a Nizozemsko, kde je poměrně málo frekventované bydlení s rodiči ve všech věkových skupinách. Pro všechny tyto země platí, že s rodiči žije méně než 15% žen ve věku 25 - 29 let a méně než 5% ve věku 30 - 34 let. Ve druhé skupině je Belgie, Rakousko a Česká republika, tyto země vykazují vyšší procento žen žijících doma s rodiči než první skupina, ovšem stále se jedná o nesrovnatelně nižší úroveň než ve zbývajících dvou skupinách. Maďarsko, Litva a Lotyšsko tvoří třetí skupinu, v níž je značný podíl žen, který v rodičovském domě žije až do svých 30 let (17% lotyšských a 11% maďarských a litevských žen ve věku 35 - 39 let žije s rodiči). Poslední čtvrtá skupina zahrnuje Portugalsko, Španělsko, Řecko, Itálii, Slovinsko a Slovensko, tyto země mají jednoznačně nejvyšší podíly žen, které žijí s rodiči, především v nejnižších sledovaných věkových skupinách. (Fokkema a Liefbroer, 2008)

Šťastná provedla v rámci studie Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy (2006) výzkum z dat Šetření reprodukce a rodiny (FFS - Fertility and Family Survey), který v České republice proběhl v roce 1997. Vzorek žen mezi 15 a 44 lety (generace narozené v letech 1952 - 1982) rozdělila na dvě skupiny dle toho, zda se jejich rodiče rozvedli do jejich 20. roku či nikoliv. Výsledky ukázaly, že dcery rozvedených rodičů odcházejí z domova a začínají žít s partnerem dříve než ženy, které vyrůstaly v úplných rodinách. Ženy, které měly zkušenost s rozvodem rodičů, také častěji začínaly život s partnerem formou nesezdaného soužití, tato tendence pak pokračuje v průběhu celého života. (Šťastná, 2006, str. 185)

Analýzou odchodu z rodičovského domu se zabývali také Sobotka a Toulemon ve stati Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe (2008). Podle nich je pozdější odchod z rodičovského domu v České republice zapříčiněn především nedostupností bydlení pro mladé lidi, s tím souvisí také velmi vysoký

podíl prvních vztahů před opuštěním domova rodičů. Přispívá k tomu také nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných osob. (Sobotka, Toulemon; 2008, str. 89)

Tabulka 3.2 Opouštění rodičovského domu, kohorty narozené kolem roku 1960, vybrané evropské země

Země	Průměrný věk			Nikdy neopustili domov rodičů do 30 let věku (v %)		Opustili domov rodičů po prvním vztahu (v %)	
	Muži	Ženy	Rozdíl	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Švédsko	20,2	18,6	1,6	2	1	6	6
Litva	20,3	19,8	0,5	20	22	28	32
Slovinsko	20,9	20,5	0,4	15	13	23	27
Francie	21,5	19,8	1,7	9	5	5	3
Rakousko	21,8	19,9	1,9	16	6	28	20
Německo (východ)	22,4	20,6	1,8	8	4	19	28
Německo (západ)	22,4	20,8	1,6	11	4	11	11
Velká Británie	22,4	20,3	2,1	11	2	.	.
Nizozemsko	22,5	20,5	2,0	5	2	.	.
Česká republika	23,8	21,2	2,6	18	16	31	34
Maďarsko	24,8	21,3	3,5	27	17	32	35
Španělsko	25,7	22,9	2,8	25	14	11	11
Polsko	25,8	22,5	3,3	37	23	27	29
Itálie	26,7	23,6	3,1	32	20	8	9

Zdroj: Billari, Philipov, Baizán 2001 in Sobotka, Toulemon, 2008 (na základě dat FFS), řazeno dle průměrného věku mužů

Poznámka: Tečka (.) znamená, že údaj není znám.

Tabulka 3.2 ukazuje, že v zemích severní a západní Evropy odchází děti z domu rodičů dříve než v zemích Evropy jižní. Ve srovnání s ostatními zkoumanými zeměmi v České republice a Maďarsku odchází z rodičovského domu poměrně vysoký podíl dětí po prvním vztahu. Obyvatelé Švédska a Francie naopak nejméně opouští dům rodičů po prvním vztahu, lze předpokládat, že první vztah většina z nich prožije až ve vlastním domově.

Fokkema a Liefbroer (2008) analyzovali i další typy životních drah - například páry, které žijí ve společné domácnosti bez dětí nebo s dětmi. Ovšem jak již bylo výše zmíněno, ve výzkumu nebylo rozlišováno, jedná-li se o sezdané či nesezdané páry, proto nejsou pro tuto práci relevantní. Měli bychom však zmínit závěr tohoto zajímavého výzkumu. Autoři se zamýšlí nad konvergencí a divergencí jednotlivých zemí dle naznačených životních cyklů. Ohledně České republiky se domnívají, že se stále více začíná podobat zemím severní a západní Evropy. Toto zjištění je v souladu se závěry Sobotky, Zemana a Kantorové (2003), že v České republice bylo přijato mnoho rysů druhého demografického přechodu. (Fokkema a Liefbroer, 2008, str. 1410)

Kapitola 4

Právní uspořádání nesezdaných soužití

Pro pár rozhodující se, zda manželství uzavřít, či nikoliv, je jistě důležitým faktorem také legislativa, která upravuje vztahy v nesezdaných soužitích a mezi nimi a okolím. V některých státech neexistují žádné právní předpisy, které by se týkaly nesezdaných soužití, existují pouze zákony o rodině a manželství. V České republice neexistuje platná právní úprava zákona o rodině ani občanského zákoníku, která by zmiňovala vztah druh a družky. V dubnu roku 1998 byl Parlamentem České republiky odmítnut Návrh zákona o nesezdaném soužití. Termíny jako druh a družka používá pouze trestní právo a zákon o státní podpoře. Ostatní oblasti práva zatím užívají náhradní pojmy jako domácnost, osoba blízká a osoba spolužijící.

Ve Francii, Belgii a Nizozemsku jsou nesezdaná soužití právně uznávána formou registrace takového svazku, což přináší větší ochranu slabší straně a také dětem v těchto vztazích. Ve všech jmenovaných zemích je formou právního předpisu zakázáno registrovat nesezdané soužití vdané ženě nebo ženatému muži a také těm, kteří nezrušili předchozí registrovaný svazek. Dalšími podmínkami, které musí homosexuální nebo heterosexuální pár splnit, má-li zájem o registraci vztahu, je plnoletost obou partnerů a také to, že nejsou vzájemně příbuzní.

Francie a Belgie uznávají nesezdané soužití jako „formu civilního partnerského svazku“. Francouzští partneři mají možnost uzavřít partnerskou smlouvu tzv. PACS (Pacte civil de solidarité), což je považováno za právně uznávané postavení. Jedná se o smlouvu uzavřenou mezi dvěma osobami různého či stejného pohlaví, která uspořádává jejich společný život. Z PACSu vyplývají pro partnery práva a povinnosti, zejména jejich vzájemná pomoc a finanční podpora. Příslušná ustanovení se součástí právního řádu - Code civil - stala zákonem č. 99 - 9444 ze dne 15. 11. 1999.

(http://www.mzv.cz/paris/cz/konzularni_informace/uzavirani_pacs_ve_francii/index.html)

Ve Slovinsku byl v roce 1976 přijat Zákon o manželství a rodinných vztazích, kterým „dlouhotrvající nesezdané soužití získalo prakticky stejné právní důsledky pro pár a jejich děti jako manželství.“ (Stropnik, Šircelj, 2008, str. 1031)

V Norsku a Švédsku registrují nesezdaná soužití okresní soudy. V Dánsku, Finsku, Německu a na Islandu registrují partnerství párů opačného pohlaví na místních úřadech. „V islandských právních aktech jsou zakotvena práva a povinnosti heterosexuálních partnerství.“

<http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/KS-CC-03-005-EN.pdf>

Ve většině ostatních států neexistuje jednotná právní úprava pro nesezdaná soužití, ale v některém ohledu se řídí stejnými předpisy jako manželství, jindy jsou práva nesezdaných svazků oproti manželství silně omezena a v řadě případů se vůbec nezohledňuje to, že se vůbec o nějaký svazek jedná. (Scherpe, 2005)

Děti narozené v manželství i mimo něj mají v současné době stejná práva a povinnosti vůči svým rodičům ve všech evropských zemích.

4.1 Právní uspořádání ohledně nesezdaných soužití v ČR

Vycházíme z publikace Partnerství, manželství a paragrafy a z internetových stránek zabývajících se právní problematikou Epravo.cz. „Partnerské soužití je zcela volné, kterýkoliv z partnerů je může kdykoliv ukončit, aniž by měl k druhému nějaké závazky, pokud tyto závazky výslovně nevyplývají ze zákona.“ (Choděra, 2002, str. 20) „Nižší právní ochrana partnerů v nesezdaném svazku je „daní“ za nekonformnější způsob soužití. ... Důchodové pojištění poskytuje plnění pouze vztahům založeným na formálním svazku, neboť základní podmínkou přiznání důchodu vdovského a vdoveckého je, že mezi zesnulým a pozůstalým existovalo manželství.“ (<http://www.epravo.cz/top/clanky/pravni-pomery-druha-a-druzky-24087.html>)

V oblasti rodičovství mají druh a družka stejná práva jako manželé. „Náš právní řád nerozlišuje mezi tím, zda se děti narodily rodičům, kteří jsou manželé, či nikoli.“ (Choděra, 2002, str. 45) Záleží tedy pouze na tom, kdo jsou biologičtí rodiče dítěte. Avšak osvojit dítě mohou jedině manželé. „O tom, že by osvojili dítě lidé, kteří žijí v partnerském vztahu, zákon o rodině nemluví a z toho plyne, že něco takového možné není.“ (Choděra, 2002, str. 55)

Jak už vyplývá ze samotného názvu, společné jmění manželů se týká pouze oficiálně uzavřeného manželství. „Mezi druhem a družkou společné jmění vzniknout nemůže.“ (Choděra, 2002, str. 64) V nesezdaném soužití je majetek buď v individuálním vlastnictví jednoho, nebo druhého partnera. Když druh a družka něco pořizují společně, může vzniknout pouze podílové spoluvlastnictví, které je však mnohem méně právně ošetřeno než společné jmění manželů. Pokud by jeden z manželů pracoval a druhý se staral o domácnost a děti, při případném rozvodu by si majetek rozdělili napůl podle zákona o společném jmění manželů. Zatímco kdyby stejný pár (jeden v zaměstnání a druhý v domácnosti) sezdáný nebyl a došlo by k jejich rozchodu, veškerý majetek by připadl tomu z partnerů, který vydělával, a za jehož peníze se společně věci kupovaly. Přestože v tomto příkladu jsme se záměrně vyhýbali rozdělení na pohlaví, je nutno připomenout, že častěji v domácnosti zůstává žena a nesezdané soužití je proto pro ni v tomto případě méně výhodné.

Nesezdaní partneři si musí při společné koupi věci dohodnout míru, jakou se bude který z nich podílet na právech a povinnostech, které vyplývají ze společného vlastnictví dané věci. Neexistuje-li taková dohoda, předpokládá se, že mají oba stejný podíl.

Situace ohledně dědictví mezi partnery v nesezdaném soužití je ještě složitější a právní předpisy s touto možností příliš nepočítají. Existuje sice možnost sepsat závěť ve prospěch

partnera z volného svazku, avšak pokud má zůstavitel (ten, který závěť píše) děti, mají tyto ze zákona přednost před kýmkoliv jiným. Jsou-li děti nezletilé, mají právo na celý majetek svého rodiče, zletilé děti mají nárok nejméně na polovinu, v tomto případě by zůstavitel mohl část majetku odkázat svému partnerovi.

Pokud závěť sepsána není, má partner velmi malou šanci něco zdědit. V první skupině dědí děti zemřelého, ve druhé skupině (pokud zemřelý neměl děti) je potom manžel zemřelého, jeho rodiče a ti, kteří s ním žili nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a společně uhrazovali náklady na své potřeby. „Zákon především chrání děti zůstavitele a přihlíží k tradičním hodnotám, jako je manželství, vztahy rodičů a dětí atd. Teprve poté přihlíží k dalším osobám, které by z nějakého důvodu žily ve společné domácnosti se zůstavitelem.“ (Choděra, 2002, str. 75)

Také v otázce bydlení jsou nesezdaní partneri ve složitějším postavení než manželé. „Manžel vlastníka nemovitosti má v případě rozvodu manželství právo na náhradní bydlení, zatímco partner vlastníka, který manželem není, toto právo zásadně nemá.“ (Choděra, 2002, str. 79) „Soud nepřihlíží k tomu, že druh a družka spolu žili, ale pouze k tomu, že jeden z nich je nájemcem bytu, a ten má právo rozhodovat o tom, kdo s ním v bytě bude bydlet.“ (Choděra, 2002, str. 80)

„Partneři nemají vůči sobě žádnou vyživovací povinnost, s výjimkou nároku neprovdané matky, nárok vůči druhému partneru na výživné nemají.“ (Choděra, 2002, str. 87) V trestním právu má druh z nesezdaného soužití stejná práva jako manžel. V oblasti sociálního zabezpečení se soužití druha a družky staví na roveň manželství, ovšem jen proto, aby nesezdanému páru nevznikaly výhody. „Tvoří-li soužití muže a ženy domácnost a doba společného soužití trvá alespoň 3 měsíce, potom se přihlíží k partnerovi jako společně posuzované osobě (započítává se tedy i jeho příjem do rozhodného příjmu rodiny) při stanovení životního minima rodiny a posouzení nároku na přiznání dávek státní sociální podpory.“

(<http://www.epravo.cz/top/clanky/pravni-pomery-druha-a-druzky-24087.html>)

Z tohoto důvodu je pro neprovdané ženy výhodnější případné soužití s partnerem nepřiznávat, protože svobodné matky mají řadu sociálních výhod. Donedávna se k nim počítala i delší mateřská dovolená, tato výhoda však byla od ledna roku 2008 ukončena a provdané i svobodné matky (ať žijí v nesezdaném soužití nebo jsou samy) mají mateřskou dovolenou stejně dlouhou.

Ministerstvo Práce a sociálních věcí považuje tato účelově nesezdaná soužití, která zneužívají sociální dávky, za problém, který je nutno řešit. Mezi úkoly typu zmírnění rizika chudoby neúplných rodin, podpora slučitelnosti profesní a rodinné role samoživitelky/e a péče rodičů, kteří spolu trvale nežijí, o dítě se tak v Národní koncepci rodinné politiky za rok 2005 objevil i úkol najít řešení účelově nesezdaným soužitím. (MPSV, Národní koncepce rodinné politiky 2005)

Kapitola 5

Rodinná politika vybraných států

Záměrně jsme název zvolili rodinná politika a ne politika populační, protože pouze prvně jmenovaná skutečně rozlišuje nesezdané soužití jako alternativu k manželství a jejím zájmem je rodina jako celek a ne pouze její reprodukční funkce.

Nejdříve se budeme zabývat typologií rodinných politik, následně si rozebereme detailněji rodinné politiky vybraných států se zaměřením na aspekty, které souvisí s nesezdanými soužitími. Zvolili jsme především země, které jsou z geografického hlediska České republice nejbliže a také prošly podobným vývojem jako Česká republika. Dále uvádíme několik příkladů zemí s odlišným vývojem rodinného chování, jedná se o Švédsko, které reprezentuje země severní Evropy, Francii jako zástupce západoevropských zemí a Itálii z jihu Evropy.

Typologie rodinné politiky se postupně vyvíjí a některá rozdělení jsou již překonána. V posledních letech je jednou z nejvyužívanějších typologií Esping Andersenova, která se dělí na čtyři typy:

1. Sociálně-demokratický režim

poskytuje všeobecnou státní podporu pro rodiny, vysokou úroveň podpory pro pracující rodiče a vysoce se angažuje v nastolení rovnosti žen a mužů. Tento režim se uplatňuje ve skandinávských zemích.

2. Konzervativní režim

se vyznačuje středně vysokou úrovní podpory pro rodiny. Liší se v závislosti na zaměstnání rodiče, takže je zvýrazněn tradiční pohled na genderové rozdělení práce. Tento režim charakterizuje politiky v severozápadních evropských zemích, včetně Německa, Nizozemska a Francie.

3. Jihoevropský režim

je typický vysokým stupněm fragmentace podle profesí a kombinováním státních a soukromých služeb a příspěvků. Je také charakteristický tím, že zde není státem zaručen národní statutární minimální příjem. Tento režim se uplatňuje v Řecku, Itálii, Portugalsku a Španělsku.

4. Liberální režim

se vyznačuje nízkou úrovní podpory pro rodiny. Má tendenci být zaměřen na rodiny s většími potřebami a ponechává prostor pro funkce trhu, zejména s ohledem na zařízení péče o děti. Tento režim charakterizuje rodinné politiky ve Velké Británii, ve Švýcarsku, v Austrálii a ve Spojených státech amerických. (Gauthier, 2002)

Tabulka 5.1 Typy rodinné politiky koncem 80. a začátkem 90. let

Politický režim	Celková charakteristika	Finanční podpora	Podpora pracujících rodičů	Země
Sociálně demokratický	všeobecná státní podpora pro rodiny a vysoká angažovanost v nastolení rovnosti žen a mužů.	Středně vysoká finanční podpora pro rodiny ve formě univerzálních finančních příspěvků, ale vysoká úroveň dalších forem podpory s výsledkem velmi nízké úrovně dětské chudoby.	vysoká úroveň podpory pro oba rodiče. Kombinace dlouhé mateřské a rodičovské dovolené s rozsáhlým zabezpečením zařízení péče o děti	Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko
Konzervativní	systém státní podpory pro rodiny, který má tendenci rozlišovat dle zaměstnání rodičů, čímž podporuje tradiční pohled na genderové rozdělení práce.	středně vysoká finanční podpora	středně vysoká podpora. Relativně dlouhá mateřská a rodičovská dovolená (v některých zemích), ale více limitována zařízení péče o děti	Belgie, Francie, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko, Německo, Rakousko
Jihoevropský	vysoký stupeň fragmentace podle profesí a kombinování státních a soukromých služeb a příspěvků. Není zde státem zaručen národní statutární minimální příjem.	nízká úroveň finanční podpory, následkem je vysoká úroveň dětské chudoby	nízká úroveň podpory	Itálie, Portugalsko, Řecko, Španělsko
Demokratický	nízká úroveň podpory pro rodiny, která směřuje především k nejpotřebnějším rodinám, a ponechává prostor pro funkce trhu, zejména s ohledem na zařízení péče o děti.	nízká úroveň podpory pro všechny rodiny, relativně vyšší pouze pro nejpotřebnější rodiny	nízká úroveň podpory. Odpovědnost za zařízení péče o děti je ponechána na rodičích a soukromém sektoru	Austrálie, Japonsko, Kanada, Nový Zéland, Švýcarsko, Velká Británie, USA

Zdroj: *Adaptováno podle autorů z práce Esping-Andersen, 1990; Ferrera, 1996; Flaquer, 2000; Gauthier, 1996; Rhodes, 1997 (Gauthier, 2002)*

Jiné rozdělení rodinných politik vyčleňuje Francii, Belgii a Lucembursko, které mají tzv. francouzský (pronatalitní) typ, to znamená vyšší finanční podporu pro rodiny s tím, že s vyšším počtem dětí se zvyšuje i podpora. V těchto zemích je také velmi propracovaná síť státních zařízení péče o děti. Často se jako velmi odlišná uvádí také rodinná politika Německa. Česká republika se v rámci navržených typů řadí ke konzervativnímu typu.

Jako nejvhodnější rodinný model jsou nejčastěji upřednostňovány manželské páry s dětmi, u nichž se předpokládá větší stabilita, což je vhodné pro výchovu dětí. Ve většině států se také potvrdilo, že manželské páry mají vyšší porodnost než volné svazky.

Řada statí se v posledních letech zabývá tématem rodinné politiky a také otázkou, jak se jednotlivé země liší na základě zvolené a uplatňované rodinné politiky. Jedná se o velmi složité téma a jeho rozbor by dalece přesáhl rozsah této práce, proto pomineme některé méně důležité znaky a shrneme pouze ty nejdůležitější. Vzhledem k tomu, že rodinná politika není hlavním tématem této práce, je možné popis zjednodušit.

Státy bývalého východního bloku měly v období vlády komunistického režimu velmi podobnou koncepci „rodinné politiky“, v té době se však nejednalo přímo o politiku rodinnou, ale spíše o politiku propopulační, jejíž zájem byl směřován především na reprodukční funkci rodiny.

Po roce 1990 se státy východní Evropy orientovaly především na blaho dítěte, jež mu mohla zajistit pouze matka. Docházelo proto k prodlužování rodičovské dovolené (v té době určené jen pro ženy) a vůbec k uvolňování žen z pracovního trhu. Následkem toho byl menší zájem o státní jesle a školky, což spolu s nižší porodností vyvolalo hromadné rušení těchto zařízení.

Evropská unie nemůže přímo zasahovat do rodinných politik jednotlivých členských států, zveřejňuje tedy alespoň doporučení legislativních úprav na podporu rovnosti obou pohlaví. „V nejnovějších návrzích směrnic v oblasti manželského a rozvodového práva nacházíme dokonce explicitní snahu o sjednocení právních instrumentů v oblasti rozvodového práva za účelem usnadnění a urychlení rozvodů. Tento trend je ovlivněn snahou o destabilizaci institutu manželství, které je zářným symbolem duality a tedy i ne-identity mužských a ženských rolí. Výsledkem téhož trendu je i odstraňování společného zdanění manželů ve vícero evropských zemích.“ (Belling, <http://www.obcinst.cz/cs/Prunik-agendy-rovnosti-zen-a-muzu-do-rodinne-politiky-a-jeho-dusledky-u-nas-a-v-Evrope-c1218/?list=15>)

Následují stručné podkapitoly věnující se jednotlivým zemím a jejich rodinným politikám se zaměřením na nesezdaná soužití.

5.1 Česká republika

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, nesezdaná soužití se v České republice definují jako soužití partnerů opačného pohlaví, žijících a hospodařících společně. Rodinná politika České republiky tento termín zatím příliš nevyužívá, jak bylo naznačeno v předešlé kapitole, zákon uznává vztah druha a družky pouze v minimu případů, jež navíc bývají pro nesezdaný pár spíše nevýhodné (např. při posuzování nároku na dávky sociální podpory).

Velmi důležitým tématem je rodičovství, zde nezáleží na tom, zda jsou rodiči dítěte partneři sezdání či nikoliv, všichni mají vůči dítěti stejné povinnosti. Nelze říci, že by v současné době byla nesezdaná soužití podporována či znevýhodňována, spíše se zdá, že se zatím jedná o příliš nový jev, aby na něj politická situace jakkoliv reagovala.

Pohled na možný budoucí vývoj rodinné politiky ohledně nesezdaných soužití můžeme nalézt v citaci z Národní zprávy o rodině (2004): „Stát by měl v koncepci rodinné politiky učinit volbu o tom, jakou formu uspořádání partnerských vztahů považuje za nejvhodnější. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že rodina založená na manželství plní s ohledem na stabilitu partnerského svazku nejlépe všechny své socializační, ekonomické a regenerační funkce. Stát musí však

samozřejmě respektovat i jiné formy partnerského soužití s dětmi (vůči kterým musí také směřovat pomoc státu s ohledem na vychovávané děti). Je však třeba si uvědomit, že tyto neformální typy soužití vytvářejí daleko větší tlak na zdroje státního rozpočtu a jsou z něho ve vyšší míře podporovány ve srovnání s manželskými rodinami. V souladu s principem odpovědnosti by stát měl lidem umožnit, aby se svobodně rozhodli o tom, v jaké formě soužití chtějí žít, ale aby zároveň za své rozhodnutí nesli odpovědnost. V tomto rozhodování státu o preferencích v rodinné politice by měl sehrát významnou roli také fakt, že právě rozvoj alternativních forem soužití je jedním z důležitých elementů v populačním regresu². S ohledem na tato fakta by se právě užší právně-institucionální vymezení platné pro rodinu založenou na manželském a rodičovském vztahu mělo stát určujícím pro státní rodinnou politiku.“ (Zpráva o rodině, 2004, str. 11)

Je zřejmé, že rodina založená na manželství je považována za stabilnější, a z toho důvodu je také preferována a do budoucna bude snaha o její zvýhodnění na úkor alternativních forem soužití, čímž je zde myšleno především nesezdané soužití. Od 1. 1. 2005 bylo zavedeno společné zdanění manželů, opatření, které směřuje k podpoře tradiční rodiny, o tři roky později však bylo zrušeno.

Ve stati Rodina a životní úroveň v ČR zařazené do sborníku Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy shrnuje Jan Červenka na základě provedených analýz dat ze sociologických výzkumů, že objektivní i subjektivní indikátory ukazují, že rodiny s dětmi jsou i navzdory sociální politice státu v citelně horším postavení než domácnosti bezdětné. V relativně nejhorší pozici jsou přitom neúplné rodiny a rodiny, které jsou odkázané pouze na jediný příjem, což se ve zvýšené míře týká těch, které mají více dětí, popřípadě těch, které mají malé děti. (Červenka, 2006, str. 278)

Česká rodinná politika musí projít řadou změn. Podobně jako v západní a severní Evropě dojde časem možná i v České republice v zájmu zvýšení porodnosti k podpoře všech forem soužití, v nichž se rodí děti.

5.2 Maďarsko

V maďarské Národní rodinné politice je mezi cíli rodinné politiky uvedena následující citace, která preferuje manželství před alternativními rodinnými formacemi: „... aby rostl počet rodin založených na manželství, protože právě tyto rodiny mohou plnit rodinné funkce nejlépe“

(Zeman, www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_2000/zeman.doc).

Nesezdané soužití je v maďarském občanském zákoníku definováno jako „dvě osoby žijící a hospodařící v jedné domácnosti, které neuzavřely sňatek, ale jsou k sobě vázány citově“ (od roku 1997 stejná definice platí i pro páry stejného pohlaví). Stejně jako v České republice není nijak zákonem upraveno dědické právo partnerů, po rozchodu si vzájemně nemusí platit výživné

² Populačním regresem je v tomto případě myšlen úbytek počtu obyvatel a nižší porodnost. Autor zde tyto negativní jevy dává bez jakýchkoliv podpůrných důkazů do souvislosti s rozvojem alternativních forem soužití. Francie a Švédsko jsou však příkladem zemí, kde ani vysoký podíl nesezdaných párů nesnížil úroveň plodnosti.

a majetek je dělen podle toho, jak každý z partnerů přispěl k jeho nabytí - započítává se zde například i péče o domácnost. Nesezdaný pár může podstoupit asistovanou reprodukci (pokud ani jeden z nich není ženatý/vdaná s jiným partnerem), ovšem adoptovat dítě takový pár nemůže.

Pokud jde o možnosti zrovnoprávnění např. registrovaných partnerství nebo i kohabitance v oblasti dávek, daňových úlev nebo dokonce péče o děti, není pravděpodobné, že maďarské kulturně-historické zvyklosti budoucím vládám umožní přistoupit k zásadním reformám. (MPSV, Národní koncepce rodinné politiky 2005)

5.3 Německo

Z důvodu nízké porodnosti a velmi vysokého podílu bezdětných žen a stárnutí obyvatelstva se začíná hroutit německý důchodový systém a proto je prvořadým cílem německé rodinné politiky udržitelný rozvoj. V prohlášení Spolkové republiky Německo v roce 1994 v Káhiře bylo řečeno, že: „stát musí respektovat různé způsoby rodinného života a garantovat rodičům svobodu při rozhodování o počtu a době narození svých dětí.“ (Dorbritz, 2008, str. 587) Ovšem stále je silně zakořeněn model „muže živitele“ a tradičních rodinných forem.

Německá rodinná politika spoléhá především na daňová zvýhodnění, od roku 2000 si mohou manželé sami zvolit, zda budou jejich příjmy zdaňovány společně nebo jednotlivě. Pro nesezdaná soužití ovšem možnost společného zdanění neexistuje. Německé právo s volnými svazky počítá například při nárocích na dávky v nezaměstnanosti. Nesezdaná soužití jsou v německé ústavě zakotvena jako „vztah podobný manželství“ neboli společenství dvou osob, které společně žijí a hospodaří. Tyto svazky nejsou rovny manželství a oproti manželství by neměly být zvýhodňovány. (Le Goff, 2002)

Současná rodinná politika Německa není příliš vhodná pro zvýšení plodnosti v zemi, je proto nutná její změna. To však vyžaduje čas a do té doby nelze očekávat zvýšení porodnosti. (Dorbritz, 2008, str. 594)

5.3.1 Německá demokratická republika

V současné době již tento stát neexistuje, ovšem doba, kdy byly obě části Německa rozděleny a v každé z nich byl odlišný politický systém, tedy i rodinná politika, mají dodnes vliv na rodinné chování.

Salles (2006) se domnívá, že díky rodinné politice Německé demokratické republiky od 70. let 20. století se tam vytvořil nový rodinný model. Nejdříve žije pár v nesezdaném soužití a v něm se narodí první dítě, teprve potom následuje manželství, které dítě dodatečně legitimizuje. Již v manželství se pak páru může narodit další dítě. Zvýšení podílu narozených mimo manželství bylo doprovázeno jasným zvýšením počtu i podílu sňatků mezi páry s jedním nebo více dětmi. Tento nový rodinný model se vytvořil jako reakce na výhodnou vládní podporu. Demografové v tomto případě považovali nesezdané soužití za test před sňatkem a ne za alternativu k manžel- skému životu.

Důvodem bylo zvýhodnění svobodných matek v přístupu k různým sociálním dávkám v bývalé Německé demokratické republice v 70. letech. Tato opatření měla podpořit manželství a rodinu, ovšem důsledky byly trochu jiné. Největší vliv mělo opatření z roku 1976, které zavedlo placenou rodičovskou dovolenou na jeden rok; pro svobodné matky toto opatření platilo již od prvního porodu, pro vdané matky od druhého. Podíl narozených mimo manželství po tomto opatření prudce vzrostl z 16,2% v roce 1976 na 34,4% v roce 1986. V tomtéž roce byla rodičovská dovolená prodloužena i pro vdané ženy a okamžitě stoupl počet sňatků, ovšem ne na dlouho. Nesezdaná soužití se mezitím stala pro obyvatele bývalé NDR běžnou formou rodinného soužití.

Manželům do 26 let (později prodlouženo na 30 let) byly poskytovány velice výhodné úvěry, kde se dluh snižoval s každým narozeným dítětem. Pro snížení dluhu se započítávaly i děti narozené před vstupem do manželství, proto páry uzavíraly sňatky až po narození prvního dítěte. Dalším důvodem pro sňatek byla špatná bytová situace, bytů byl nedostatek, a tak je úřady přidělovaly nejdříve manželským párům anebo jednomu rodiči s dítětem. Pro svobodný pár bylo téměř nemožné byt dostat.

Po roce 1990 po sjednocení Německa a zrušení prorodinných opatření se tento trend nezvrátil, spíše naopak, věk při prvním sňatku se nadále zvyšuje a často ke sňatku dochází až po narození druhého dítěte. Celkově však úroveň plodnosti silně klesla. Rodinná politika bývalé NDR tak hrála klíčovou úlohu v oslabování role manželské rodiny ve východní německé společnosti. (Salles, 2006)

5.4 Polsko

V Polsku jsou nesezdaná soužití velice neobvyklým jevem, v roce 2002 tvořily pouze 2,2 % ze všech partnerství. Fihel (2005) zkoumal nesezdaná soužití v Polsku a dospěl k těmto závěrům: nejčastěji se jedná o mladé (20 – 29 let) svobodné lidi žijící ve městech, kteří se chystají vstoupit do manželství, druhou skupinou, která se často vyskytovala mezi kohabitanty, byli rozvedení, kteří nepovažovali za vhodné uzavírat další sňatek. Obyvatelé Polska rozhodně nesezdaná soužití nepovažují za alternativu k manželství, čemuž odpovídá i to, že pokud žena otěhotní, téměř všechny páry vstoupí do manželství. Pouze 1,6 % všech domácností tvoří nesezdaná soužití s dětmi. (Fihel, 2005 in Kotowská a kol., 2008)

Život ve volném svazku preferují nezaměstnaní, kteří žijí pouze z podpory státní a také svých blízkých (většinou rodičů), k založení rodiny a vstupu do manželství jsou potřeba finance, které nemají k dispozici.

Kotowská (2003) prováděla výzkum, z něhož vyplynulo, že obyvatelé Polska mají k nesezdaným soužitím méně odmítavý postoj než například k mimomanželské plodnosti, snižujícímu se počtu sňatků a porodů a naopak ke stále vyššímu počtu bezdětných a neúplných rodin. Zatímco nesezdaná soužití negativně hodnotilo „pouze“ 42 % respondentů, veškeré ostatní vyjmenované jevy negativně hodnotila nadpoloviční většina dotázaných. (Kotowská, 2003 in Kotowská a kol., 2008)

Na rozdíl od České republiky si Polsko ve své Strategii sociální politiky na roky 2007 – 2013 nevytklo žádný cíl zaměřený na problém nesezdaných soužití. Zabývá se nyní především zvýšením zaměstnanosti žen a jejich zrovnoprávněním na trhu práce, ale i mimo něj.

5.5 Rakousko

Rakousko provedlo v posledních třech letech nejvýraznější reformy rodinné politiky od druhé světové války. Od roku 2000 bylo zavedeno společné zdanění manželů a zvýšeno nezdanitelné minimum, což zrušilo daň z osobních příjmů pro 2,5 milionu penzistů a zaměstnanců s nejnižšími příjmy. Od roku 2004 byly zavedeny daňové úlevy pro rodiny s jedním rodičem nebo jednou výdělečnou osobou, což se týká domácností manželů nebo osob v podobném svazku, kteří jsou spolu alespoň 6 měsíců. Rakouská vláda má zájem na sladění práce a rodiny, proto zavedla daňové zvýhodnění pro domácí pracovníky, podporuje zaměstnanost žen (především na zkrácený úvazek) a také flexibilitu a rozvoj sítě zařízení pro péči o děti.

Vláda v Rakousku je konzervativnější, proto zákon o registrovaném partnerství zatím nebyl přijat a zvýhodňovány jsou spíše seztané páry. Péče o děti nebo staré osoby je považována za dobu výkonu práce.

(Vančurová, MPSV, http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf)

5.6 Slovensko

Nesezdaná soužití zatím nejsou mezi obyvateli Slovenska příliš častým jevem, při sčítání lidu v roce 2001 se pouze 2,6 % obyvatel prohlásilo za druha a družku. Zatímco v roce 1980 žili ve volných svazcích především vdané ženy a ženatí muži (60 % všech kohabitací), v roce 2001 tento svazek využívali spíše mladí svobodní lidé jako test před sňatkem. (Potančoková a kol., 2008, str. 995)

Sociální politika na Slovensku je velice podobná té české také svým zaměřením na prosazování možnosti částečných pracovních úvazků, snahou o rozvoj bydlení a lepší zabezpečení rodin. Rodinná politika se zde však začala uplatňovat dříve než v České republice, Koncepcie štátnej rodinnej politiky v SR byla dojednána již v roce 1996 a v roce 2004 se dočkala aktualizace. V České republice byla první Národní koncepce rodinné politiky přijata teprve v roce 2005.

5.7 Francie

Páry žijící v PACS mají ve francouzské legislativě srovnatelné postavení s páry manželskými, proto se daňová zvýhodnění týkají všech párů s dětmi bez ohledu na to, zda jsou oddáni. Již od počátku devadesátých let se Francie vyznačuje velkou dostupností péče o děti, která umožňuje

ženám skloubit kariéru s rodinným životem. (Le Goff, 2002) Nesezdané páry (tedy páry, které nežijí v manželství ani registrovaném partnerství) nemají daňové zvýhodnění.

V roce 1996 se Francie pokusila zabránit zneužívání výhod pro osamělé rodiče nesezdanými páry. Rodiče žijící v kohabitacích byli pečlivěji rozlišováni od osamělých rodičů a daňové zvýhodnění začalo být poskytováno pouze osamělým rodičům. Tím, že stát zabránil zneužívání těchto výhod nesezdanými páry, přestalo se toto soužití některým z nich vyplácet, a proto došlo během poměrně krátké doby k výraznému zvýšení sňatečnosti. (Hoem, 2008, str. 254).

5.8 Švédsko

Švédsko se jako první stalo sociálním státem a zavedlo rodinnou politiku s cílem transformovat genderové a sociální vztahy a vytvořit společnost individuálního ekonomického blahobytu. Švédsko také začalo dříve než další Evropské státy s uplatňováním politiky pro zvyšování a udržování ženské pracovní síly a pro větší participaci otců na výchově dětí. Švédská rodinná politika se ovšem nezabývá rodinou jako celkem, ale každým členem rodiny zvlášť. Největší pozornost je věnována ženám, ve snaze o jejich zrovnoprávnění s muži bylo navrženo několik legislativních úprav v oblasti rozvodu, mateřské a rodičovské dovolené a dalších. O usnadnění a zrychlení rozvodu jsme se již zmínili v úvodu této kapitoly, žena tedy již nemusí setrvávat ve svazku, v němž není spokojena. Krátká mateřská a rodičovská dovolená, převedení části rodičovské dovolené na muže a státem dotované zařízení péče o děti od velmi nízkého věku zaručují podporu slučitelnosti rodinných a profesních rolí žen. (Belling, <http://www.obcinst.cz/cs/Prunik-agendy-rovnosti-zen-a-muzu-do-rodinne-politiky-a-jeho-dusledky-u-nas-a-v-Evrope-c1218/?list=15>)

Rodinný stav má velmi malý význam při poskytování státní podpory, pouze některé daňové předpisy jsou výhodnější pro manžele. Ti po sobě také automaticky vzájemně dědí, na rozdíl od nesezdaných párů. Nezáleží na tom, zda se dítě narodilo v manželství či mimo něj, v obou případech má nárok na stejné výhody. Ve Švédsku neexistuje vyživovací povinnost mezi kohabitanty, ale ani mezi manžely, každý je sám zodpovědný za své sociální zabezpečení. (Oláh, Bernhardt, 2008, str. 1132)

Nesezdané páry často uzavřou manželství až po prvním nebo druhém dítěti. Téměř 60 % ze všech dětí a až dvě třetiny prvních dětí se rodí v kohabitaci. (Oláh, Bernhardt, 2008, str. 1114) Zajímavou ukázkou vlivu změny zákonů na rodinné chování je reforma švédského vdovského důchodu (zvýhodnění osob žijících v manželství) v roce 1989, což mělo za následek velmi prudké zvýšení sňatečnosti, tento účinek byl však pouze krátkodobý. (Hoem, 2008, str. 254)

5.9 Itálie

V Itálii se rodinná politika příliš nevyvíjí, především z důvodu dlouhodobé tradice, silných rodinných vazeb a naopak velmi slabých státních institucí. Stále je tedy prosazován model tradiční rodiny s patriarchálními vztahy. Teprve v roce 1975 byl přijat nový zákon o rodině,

kterým je stanovena právní rovnost mezi mužem a ženou a mezi dětmi narozenými v manželství a mimo manželství. InSTITUTE pro plánování rodiny se v roce 1975 zasloužily o přijetí zákona o rovnosti žen a rovných pracovních příležitostech, který umožňuje také volitelnou rodičovskou dovolenou i pro otce (1977). Umělé přerušování těhotenství bylo legalizováno v roce 1978. (De Rose, Racioppi, Zanatta; 2008, str. 696)

Levice ve svých předvolebních programech již od roku 1994 prosazuje v rámci rodinné politiky uznání nesezdaných homosexuálních a heterosexuálních svazků, pravice je však silně proti. Autoři článku se domnívají, že nízká plodnost v Itálii je následkem opožděného přijímání moderních rodinných forem a partnerského chování. Obyvatelé Itálie zatím nejsou ochotni akceptovat alternativy k životu v manželství, které by mohly být v souladu se zvyšováním plodnosti. Rodinná politika by se měla zaměřit především na zrovnoprávnění žen na trhu práce a také na mladé, kterým by se měla pokusit pomoci při odstraňování četných překážek, jež jim brání ve vstupu do samostatného dospělého života. (De Rose, Racioppi, Zanatta; 2008, str. 699)

Kapitola 6

Současná situace v Evropě

Nejdříve se zaměříme na analýzu nesezdaných soužití ve vybraných evropských státech. Ve Francii došlo k značnému rozšíření volných svazků ve společnosti v období 1965 až 1995, kdy podíl párů, jejichž soužití začíná jako kohabitanace, vzrostl z 10 % na 90 %. (Toulemon, 1997 in Sobotka, Toulemon, 2008, str. 100) „V Rakousku a Nizozemsku je pravidlo: nejdříve kohabitanace, manželství později nebo nikdy, které se týká především generací narozených po roce 1960. ... v Maďarsku došlo k podobné změně teprve u generace narozené mezi lety 1965 a 1975 a v České republice u generací narozených v sedmdesátých letech, ty totiž dosáhly dospělosti po změně politického režimu v roce 1989.“ (Sobotka, Toulemon; 2008, str. 100)

Budeme vycházet z dat Eurostatu a také z odborných článků na dané téma. Opět zde narážíme na problematiku kvality a srovnatelnosti dat, ale pro naše účely postačí naznačení trendů. Dle doporučení Eurostatu a OSN by měla být pro účely sčítání lidu nesezdaná soužití považována za rodiny.

Počet osob žijících v kohabitaci se zjišťoval pomocí tzv. statusu kohabitace (cohabitational status), kde byly dvě možnosti odpovědi:

- 1) osoba žije v kohabitaci
- 2) ostatní (žije v manželství, sám, atd.).

Francie na rozdíl od ostatních států započítává do tzv. partnerských svazků (ve Francii se používá název „consensual unions“) všechny páry žijící společně, ať již jsou sezdáni nebo ne. Při analyzování nesezdaných soužití mezi svobodnými, rozvedenými a ovdovělými není tato definice problematická a získaná data se neliší od dat z ostatních evropských zemí.

Prázdná místa v tabulce značí chybějící údaje, jednou ze zemí, u nichž data chybí je Švédsko. Srovnání se Švédskem by bylo velice zajímavé, vzhledem k tomu, že bylo jednou z prvních zemí, kde se nesezdaná soužití rozšířila, a v současné době je ve švédské populaci velmi vysoký podíl těchto svazků.

Databáze Eurostatu shromažďuje data za evropské státy nejčastěji ze sčítání nebo z kombinace censu a registru. Ve Finsku, Portugalsku, Itálii, Německu a na Islandu, kde již plně fungují populační registry a kde se proto nedělají pravidelná sčítání, se používají data za rok, který je

nejblíže k tomu, kdy se uskutečnila sčítání v ostatních zemích. Specifické metody sběru dat využívá Švédsko a Řecko. Vyjmenované způsoby získávání dat platí pro období kolem roku 2001, v příští dekádě lze očekávat změny.

Vzhledem k tomu, že všechny evropské státy mají shodné vymezení nesezdaných soužití definované Eurostatem, je možné jejich počty vzájemně porovnávat. Podrobná databáze na webových stránkách Eurostatu umožňuje třídění osob žijících v kohabitaci podle pohlaví, věku a rodinného stavu pro jednotlivé země.

V tabulce 6.2 jsou uvedeny počty svobodných, rozvedených a ovdovělých kohabitantů (obě pohlaví i všechny věkové skupiny) a také počet takto žijících lidí přepočtený na 1000 obyvatel daného rodinného stavu. Zcela pomineme osoby žijící v manželství. Později se budeme podrobněji zabývat jednotlivými rodinnými stavy a věkovými skupinami.

Tabulka 6.1 Celkový počet svobodných, rozvedených a ovdovělých lidí žijících v nesezdaných soužitích, kolem roku 2001

Země	Počet svobodných, rozvedených a ovdovělých obyvatel	Počet svobodných, rozvedených a ovdovělých osob žijících v kohabitaci	Počet kohabitantů na 1000 svobodných, rozvedených a ovdovělých
Dánsko	3 188 197	770 379	242
Estonsko	590 357	112 138	190
Finsko	3 194 733	520 146	163
Nizozemí	8 906 468	1 331 868	150
Norsko	2 823 761	407 007	144
Francie	34 013 195	4 819 759	142
Island	182 344	23 662	130
Německo	41 443 000	5 076 300	122
Velká Británie	33 754 533	4 072 437	121
Belgie	5 566 275	595 185	107
Rakousko	4 505 140	426 722	95
Švýcarsko	3 887 614	367 925	95
Maďarsko	5 752 596	525 023	91
Bulharsko	3 919 949	305 240	78
Slovinsko	1 073 328	77 981	73
Rumunsko	11 296 907	816 365	72
Lichtenštejnsko	17 633	1 112	63
Irsko	2 416 099	151 170	63
Litva	1 916 772	101 664	53
Španělsko	21 491 240	1 027 687	48
Česká republika	5 429 789	241 733	45
Slovensko	2 895 723	61 154	21
Řecko	5 381 266	112 475	21
Itálie	28 696 081	540 122	19
Polsko	19 937 402	362 686	18
Kypr	334 846	4 534	14

Zdroj: Eurostat – data ze sčítání nebo populačních registrů jednotlivých zemí, řazeno dle počtu kohabitantů na 1000 obyvatel daných rodinných stavů

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090_30070682_1090_33076576&_dad=portal&_sc_hema=PORTAL

Data v tabulce 6.1 ukazují, že země se silnějším vlivem náboženství (Itálie, Polsko a Kypr), mají nižší podíl osob žijících ve volných svazcích. Zůstává otázkou, zda a jak silně ovlivňuje náboženská tradice názor na alternativní formy rodiny, tedy i nesezdaná soužití. Na základě dat z druhé a třetí vlny výzkumu Evropská studie hodnot (EVS – European Value Study) jsme zkoumali těsnost vztahu aktivně praktikovaného náboženství („jak často navštěvujete bohoslužby“) a výskytu nesezdaných soužití. Pro první vlnu v letech 1990-1991 byl vypočítán koeficient kontingence 0,205 - což je hodnota, kterou v sociologii můžeme považovat za závislost. Pro třetí vlnu výzkumu EVS je postup složitější. Výpočet kontingenčních tabulek pro všechny země, které se účastnily výzkumu, prokázal malou souvislost (koeficient kontingence 0,166). Výpočtem kontingenčních tabulek pouze pro země s nízkým výskytem nesezdaných soužití (Slovensko, Řecko, Itálie, Polsko), se souvislost mezi aktivně praktikovaným náboženstvím a formou vztahu potvrdila, koeficient kontingence byl již 0,229.

Naopak nejvyšší hodnoty podílu osob v nesezdaných soužitích vykazují data ze zemí severní Evropy (Dánsko, Finsko, Norsko, Nizozemsko a Island). Vyšší hodnoty se vyskytují i u zemí západní Evropy (Francie, Velká Británie a Belgie). Také Německo má vyšší hodnoty, a to i přesto, že v bývalé NDR byl donedávna vývoj tohoto fenoménu značně zpomalen. Později se budeme příkladem Německa zabývat blíže.

Zvláštním případem je Estonsko, ač geograficky patří mezi pobaltské státy, v řadě ohledů se podobá spíše státům severní Evropy. Vysoký podíl volných svazků v populaci je jedním z nich. Jistý vliv má jistě také ateismus, Estonsko je totiž jediný evropský stát, který má podobně jako Česká republika velmi vysoký podíl osob bez náboženského vyznání.

Dle dat získaných kolem roku 2001 se zdá, že v zemích jižní Evropy se nesezdané soužití nerozšiřuje a manželství si zachovává výsadní postavení. Nedávné výzkumy však naznačují, že kohabitanace se nyní šíří i do těchto společností. Například Rosina a Fraboni (2004) našli důkazy o postupném šíření nesezdaných soužití mezi mladšími generacemi obyvatel Itálie, zejména ve střední a severní Itálii, týká se to především populace s vyšší úrovní vzdělání. Volné svazky se od devadesátých let rychle rozšiřují také ve Španělsku, i když jejich výskyt tam zůstává omezen.

6.1 Struktura nesezdaných soužití podle rodinného stavu

Ačkoli v nesezdaném soužití mohou žít i vdané ženy nebo ženatí muži, je tento jev spíše výjimečný. V některých zemích je pro statistiku velmi problematické zachytit nesezdaná soužití vdaných a ženatých. Analyzujeme tedy pouze nesezdaná soužití svobodných, rozvedených a ovdovělých. Eurostat kromě již zmíněných rodinných stavů uvádí pro některé země ještě kategorii pro manžele, kteří spolu nežijí (separated), pro naše účely jsme tuto kategorii spojili s vdanými a ženatými a dále se jí nezabýváme.

Tabulka 6.2 Struktura kohabitantů podle rodinného stavu (pro kohabity ve věku 20 - 50 let) kolem roku 2001 (v procentech)

	svobodní	rozvedení	ovdovělí
Island	88,36	10,64	1,00
Dánsko	84,17	13,28	2,55
Irsko	81,95	17,02	1,02
Slovinsko	79,54	16,58	3,88
Řecko	78,28	16,18	5,54
Francie	78,24	17,81	3,95
Nizozemí	77,88	18,24	3,87
Kypr	77,79	18,55	3,66
Bulharsko	77,44	17,19	5,37
Norsko	75,48	22,50	2,02
Finsko	75,09	22,23	2,68
Německo	75,04	18,47	6,49
Rumunsko	74,61	18,15	7,23
Belgie	74,24	21,61	4,15
Španělsko	72,06	22,38	5,56
Velká Británie	71,06	26,36	2,58
Itálie	70,12	20,42	9,46
Švýcarsko	69,17	25,02	5,81
Rakousko	68,77	25,88	5,35
Estonsko	60,23	33,39	6,38
Polsko	55,03	34,84	10,13
Maďarsko	54,53	36,29	9,18
Slovensko	45,49	43,69	10,82
Česká republika	39,69	49,48	10,83
Litva	37,71	49,42	12,86

Zdroj: Eurostat, řazeno dle podílu svobodných žijících v kohabitaci

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090.30070682.1090_33076576&_dad=portal&_sc_hema=PORTAL

Poznámka: Eurostat, řazeno dle podílu svobodných žijících v kohabitaci

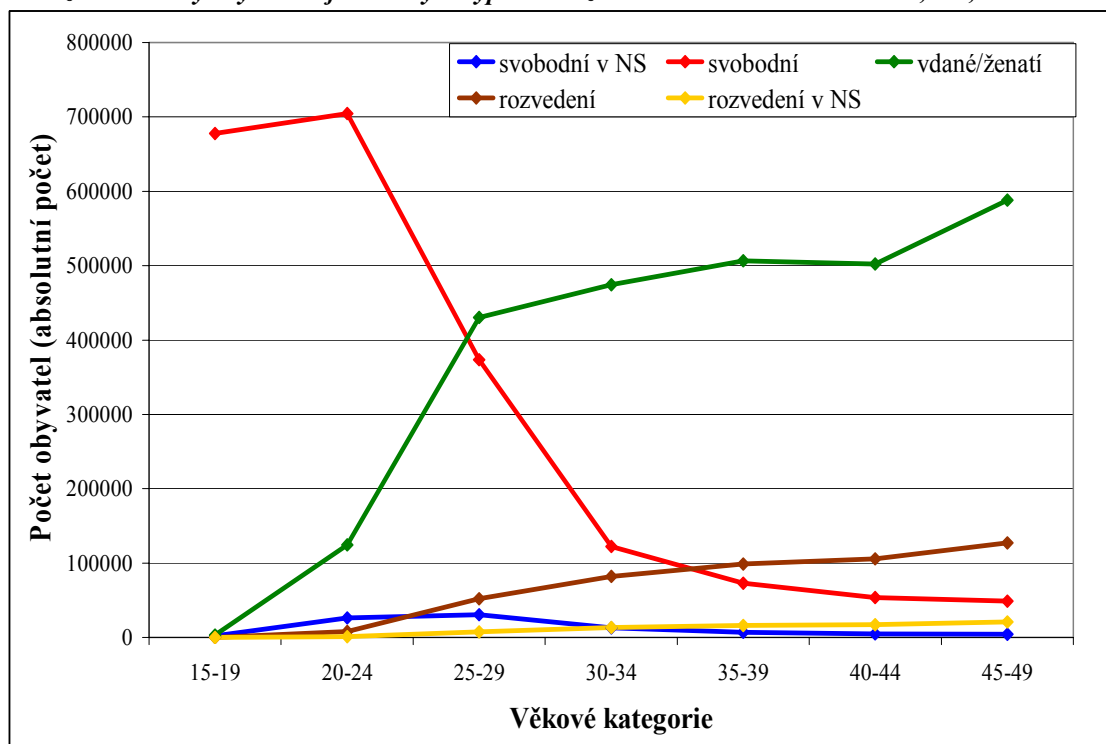
Stejně jako předchozí tabulka (6.1), i tabulka 6.2 je pouze přehledová a nejsou v ní tedy patrné další specifikace. Dříve než začneme s podrobným zkoumáním dat, je nutné připomenout, že podíly kohabitantů v populaci počítáme na základě jednotlivých rodinných stavů, jejichž rozložení mezi jednotlivými zeměmi se může lišit. Státy s vyšším podílem svobodných osob než rozvedených tedy pravděpodobně budou mít i vyšší podíl kohabitantů mezi svobodnými. Podle očekávání je nejvíce kohabituujících osob mezi svobodnými. Jedinou výjimku tvoří Česká republika a Litva, kde největší podíl představují osoby rozvedené. Slovensko má v kategoriích svobodní i rozvedení velice podobné rozložení. Nesezdaných soužití ovdovělých je nejméně ve všech sledovaných zemích a to především z toho důvodu, že vdovství a vdovectví se týká spíše starších věkových kategorií.

6.2 Struktura nesezdaných soužití podle věku a rodinného stavu

V následujícím grafu 6.1 se zaměříme pouze na Českou republiku. Křivky grafu ukazují, že obyvatel žijících v nesezdaném soužití je zanedbatelný počet ve srovnání s těmi, jež žijí

v manželství. Vzhledem k tomu, že na ose y jsou absolutní počty obyvatel, považujeme graf pouze za hrubý nástin rozložení obyvatel podle rodinného stavu a věku.

Obrázek 6.1 Počty obyvatel v jednotlivých typech soužití dle věku a rodinného stavu, ČR, sčítání 2001

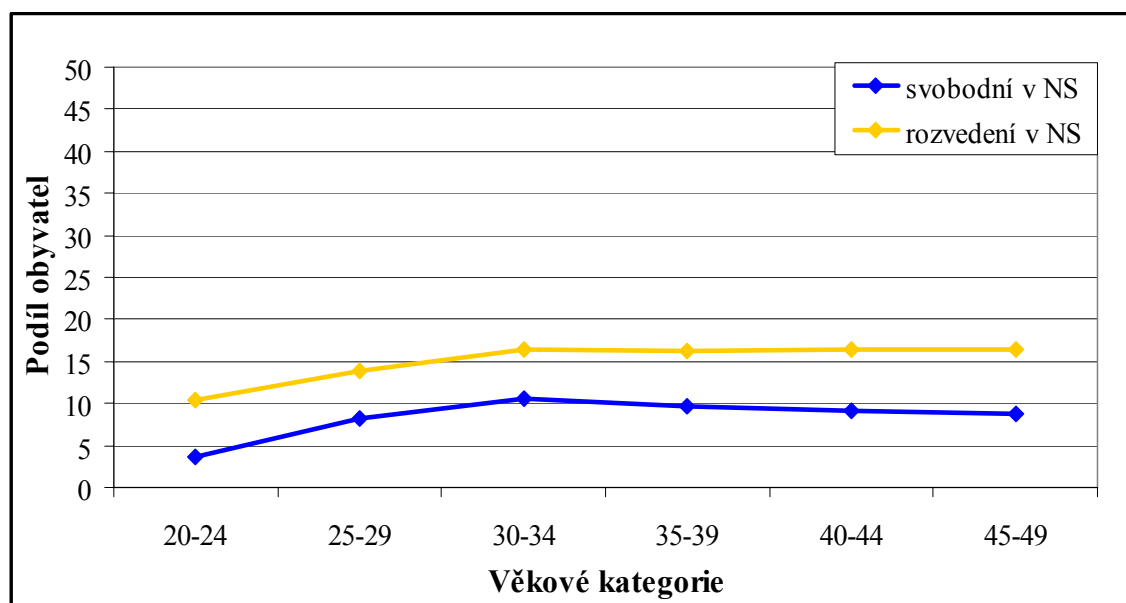
Zdroj: Eurostat,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0.1136184.0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

Vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Snížení počtu svobodných osob je nahrazeno nárůstem počtu osob v manželství. Poměrně vyšší počty představuje kategorie rozvedených osob, která se s věkem zvyšuje. Křivky nesezdaných soužití nejsou v grafu 6.1 kvůli nízkému zastoupení příliš patrné, proto následuje graf 6.2 pouze s detailem křivek nesezdaných soužití. Ovšem na rozdíl od předešlého grafu jsou v tom následujícím zachyceny nikoli absolutní počty, ale podíly vůči jednotlivým rodinným stavům. Jedná se o osoby žijící v nesezdaném soužití s rodinným stavem svobodní nebo rozvedení, neboť právě tyto nejčastěji uvádějí, že žijí ve volném svazku.

Obrázek 6.2 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Česká republika, sčítání 2001

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

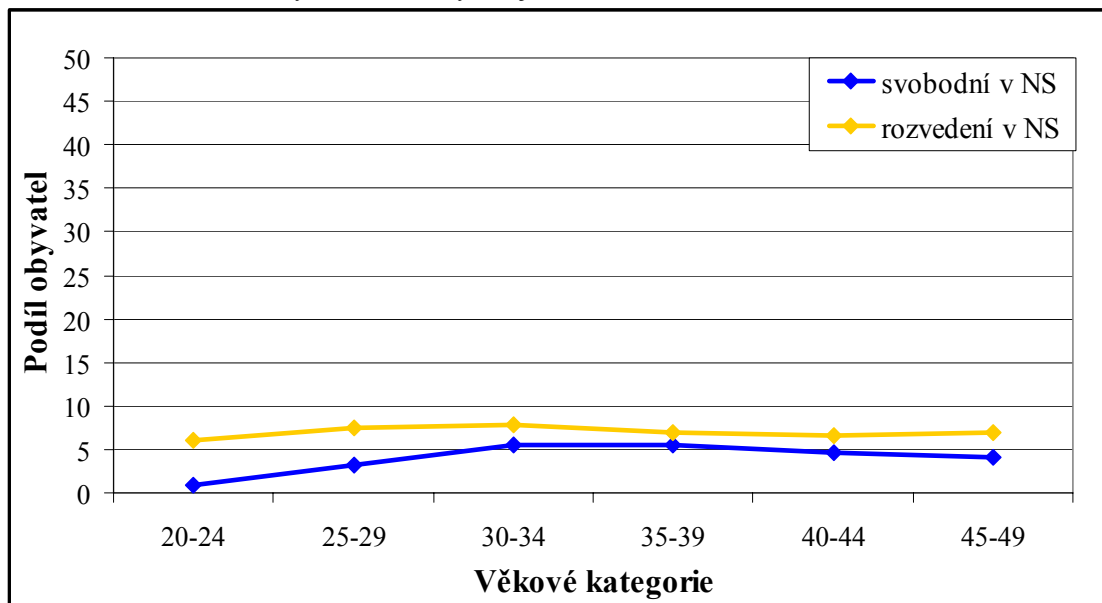
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Vycházíme-li z předpokladu, že data získaná z Eurostatu jsou srovnatelná, je zřejmé, že Česká republika má velmi podobné rozložení svobodných kohabitantů podle věku jako Itálie. Nejen, že je zde nižší počet svobodných kohabitantů, ale navíc se jejich podíl příliš nemění v závislosti na věku. Oba státy jsou si podobné i vyšším podílem kohabitací mezi rozvedenými než mezi svobodnou populací. Graf pro Českou republiku se od ostatních grafů liší především tím, že křivka znázorňující rozložení rozvedených kohabitantů podle věku nemá žádný zřetelný vrchol. Dalo by se tedy říci, že podíl rozvedených obyvatel žijících ve volných svazcích se mezi 30 a 50 lety věku nemění a ani ve vyšším věku se příliš nesníží. V Itálii jsou podíly kohabitantů mezi rozvedenými natolik nízké, že není možné vyvozovat žádné závěry.

Pro srovnání uvádíme stejné grafy za několik zemí, které můžeme považovat za zástupce určitých skupin. Měřítka podílů obyvatel s maximem 50 volíme záměrně, aby byl rozdíl mezi jednotlivými zeměmi patrnější. Za země jižní Evropy jsme vybrali Itálii (graf 6.3), kde je podíl osob ve volných svazcích skutečně minimální.

Podíly osob žijících ve volných svazcích jsou v České republice nepatrně vyšší než v Itálii, a to v obou sledovaných rodinných stavech. Podle Prinzoovy (1995) hypotézy je rovnoměrné rozložení nesezdaných soužití podle věku v těch zemích, kde jsou kohabitace výjimečným jevem. To by mohlo odpovídat situaci v Itálii a nejspíše i v České republice.

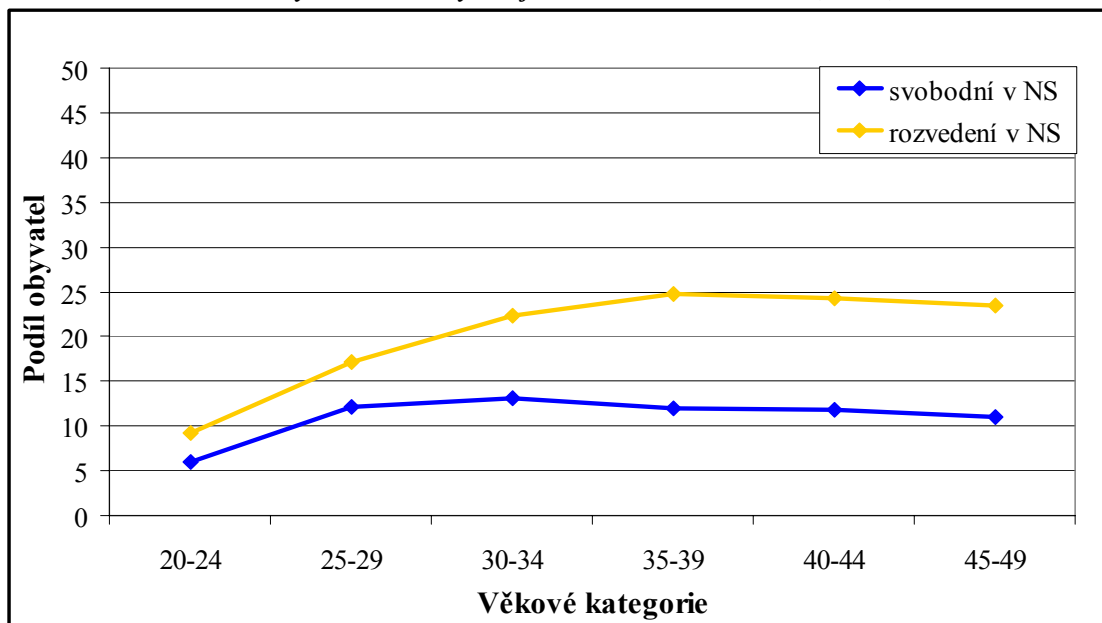
Obrázek 6.3 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Itálie, 2001

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0.1136184.0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Také u Litvy (graf 6.4), která zastupuje pobaltské státy, je možné si povšimnout podobného tvaru křivek a také vyššího podílu rozvedených osob žijících v kohabitaci než svobodných, ovšem s narůstajícím věkem se obě křivky rozcházejí.

Obrázek 6.4 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Litva, 2001

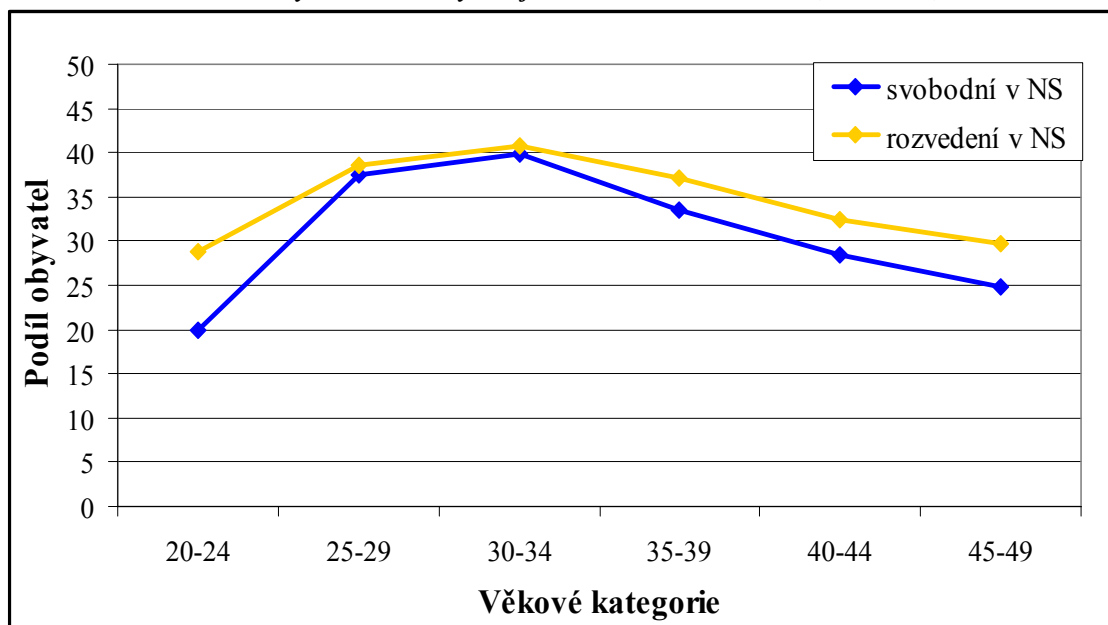
Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0.1136184.0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Estonsko sice geograficky náleží mezi pobaltské státy, ovšem demografické chování jeho obyvatel je spíše podobné státům severní Evropy. Také u grafu 6.5 je jasně patrné, že nesezdaná soužití v Estonsku a Litvě mají rozdílný průběh podle věku. Ovšem i v Estonsku je vyšší podíl kohabitantů mezi rozvedenými než mezi svobodnými.

Obrázek 6.5 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Estonsko, 2001

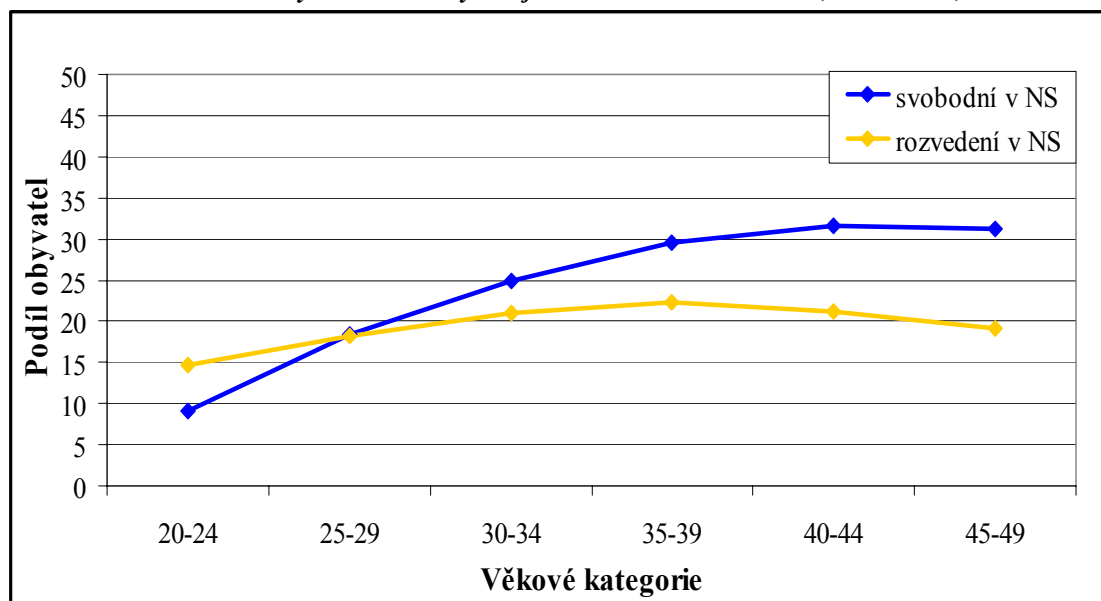
Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0.1136184.0_45572595&_dad=portal&_schema=P
[ORTAL](#)

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Rumunsko (graf 6.6) reprezentuje východní Evropu. Struktura nesezdaných soužití podle věku se liší od ostatních prezentovaných zemí. Především vyšší podíl svobodných kohabitantů než rozvedených Rumunsko odlišuje od pobaltských států i České republiky. Pokud bychom však hledali alespoň částečnou podobu mezi grafem Rumunska a grafem jiné země, vybrali bychom Litvu, ve které je podíl kohabitantů mezi rozvedenými přibližně na stejné úrovni jako v Rumunsku a také tvar křivky podle věku se u tohoto rodinného stavu v obou zemích podobá. Průběh křivky podílu svobodných kohabitantů podle věku je velmi zajímavý tím, že stoupá s rostoucím věkem. Navzdory očekávání je ve věkové skupině 45-49 let téměř dvojnásobný podíl svobodných osob žijících v nesezdaném soužití než rozvedených.

Obrázek 6.6 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Rumunsko, 2001

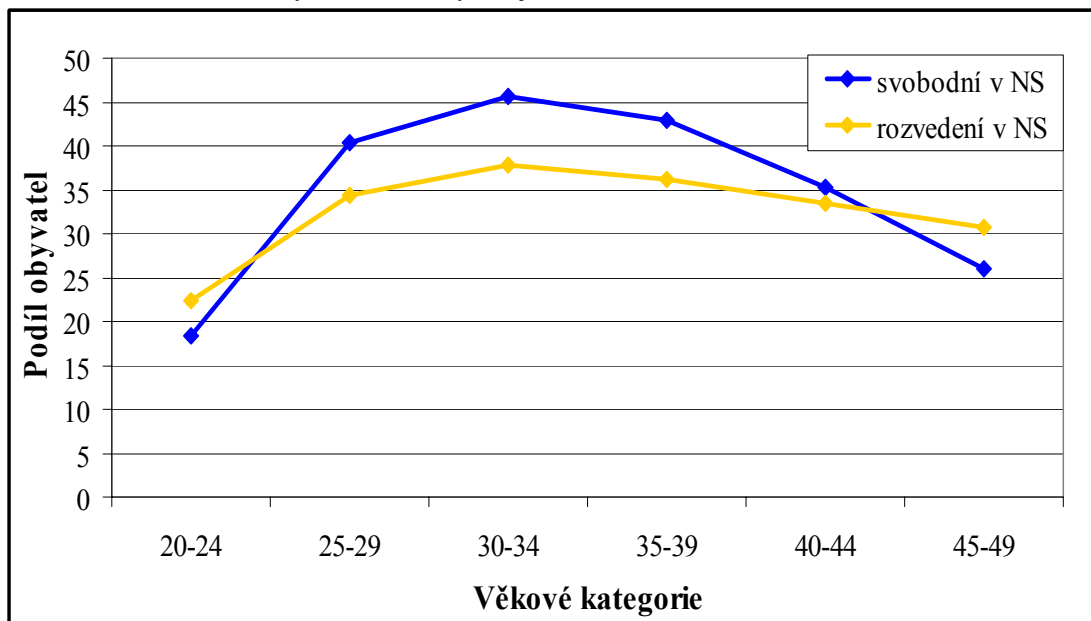
Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Zcela rozdílný je pak vývoj podílu nesezdaných svazků ve Francii (graf 6.7), kde je struktura volných svazků dle rodinného stavu odlišná od České republiky i ostatních znázorněných států. Nejpodobnější z vybraných zemí je Estonsko, ve Francii však zcela jasně převládají volné svazky mezi svobodnými. Charakteristickým rysem pro země s vyšším podílem volných svazků v populaci je vrchol ve věkové kategorii 30-34 let a následný pokles podílu svobodných i rozvedených osob žijících v kohabitacích. Dle Prinzovy typologie nesezdaných soužití bychom mohli kohabitace ve Francii považovat za alternativu k manželství, podíl těchto svazků se s rostoucím věkem snižuje.

Obrázek 6.7 Podíl svobodných a rozvedených žijících v nesezdaném soužití, Francie, 2001

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572595&_dad=portal&_schema=PORTAL

vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Křivky zemí severní a západní Evropy spolu s Estonskem se na rozdíl od křivek České republiky vyznačují vysokými podíly svobodných kohabitantů ve všech věkových skupinách s výrazným vrcholem v kategorii 30-34 let.

Věková struktura rozvedených, žijících v nesezdaných soužitích, má stejně jako u svobodných velice podobný průběh u zemí severní a západní Evropy a u zemí střední Evropy, opět se liší pouze vyšší jejich podílu, zde je však rozdíl menší než v případě svobodných kohabitantů.

Kapitola 7

Česká republika

Dříve než se pokusíme odhadnout, s kterými evropskými zeměmi má Česká republika podobné trendy ve vývoji a struktuře nesezdaných soužití, zaměříme se podrobněji na samotnou Českou republiku.

7.1 Vývoj struktury nesezdaných soužití v České republice

Data o nesezdaných soužitích získáváme v České republice ze dvou zdrojů – ze Sčítání lidu, domů a bytů a z výběrových šetření. U obou z nich však musíme počítat s jistým omezením jejich spolehlivosti. O problematickém způsobu sběru dat při sčítání jsme se již zmiňovali v úvodu. Výběrová šetření mohou daný jev zkoumat do hloubky, ovšem za cenu menšího vzorku respondentů. U těchto šetření se často používá tzv. kvótní výběr nebo stratifikovaný náhodný výběr, které na základě údajů ze sčítání vyberou vzorek populace o podobné věkové, pohlavní a vzdělanostní struktuře jako v celé populaci. Přestože u větších výzkumů, o nichž budeme hovořit, bývají větší výběrové vzorky, ani vzorek o velikosti 2000 dotázaných nemůže nikdy přesně vystihnout stav v desetimilionové populaci.

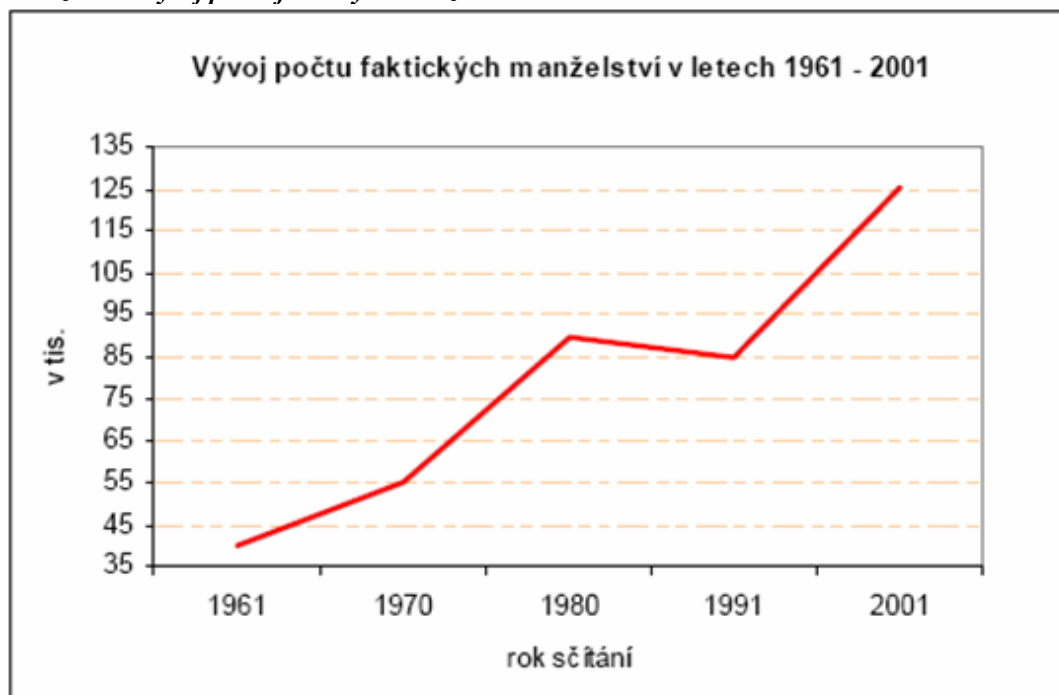
7.1.1 Sčítání lidu

Při zjišťování počtu a struktury nesezdaných svazků vycházíme především ze sčítání lidu, domů a bytů, které tyto údaje zachycuje již od roku 1930. V době komunistického režimu (sčítání lidu 1950 a 1961) byla tato otázka ze sčítacího archu vyškrtnutá, za rok 1961 máme k dispozici pouze odhady počtu nesezdaných soužití. Srovnatelná data jsou k dispozici od SLDB 1970, od tohoto roku se údaje o faktických manželstvích zjišťují pravidelně při každém sčítání lidu, domů a bytů. Konkrétně se jedná o otázku vztahu osoby k uživateli bytu v rámci Bytových listů. Tento způsob však neumožňuje zjistit délku volného svazku.

Ze sčítání lidu provedeného v roce 1980 byly zpracovány tabulky za faktická manželství pouze dle věku a rodinného stavu. Teprve z dat sčítání 1991 a 2001 byly vytvořeny tabulky s podrobnějším tříděním, kromě již zmíněných charakteristik - věku a rodinného stavu - se dále jedná o vzdělání, počet závislých dětí a ekonomickou aktivitu. Metodika sběru dat o faktických manželstvích se mezi jednotlivými sčítáními nemění, proto můžeme zjištěné údaje porovnávat.

Mezi sčítáními 1961 (z něhož máme pouze odhad počtu kohabitací) a 1970 vzrostl počet zjištěných faktických manželství ze 40 tisíc na 58 tisíc. Při dalším sčítání se jejich počet opět zvýšil, tentokrát na 89 tisíc. V roce 1991 byl zaznamenán pokles počtu volných svazků na 85 tisíc, což bylo podle Rychtařikové pravděpodobně spojeno s menší záchytností, silné podhodnocení se týkalo především čtyřicetiletých a starších. (Rychtařiková, 1994a, s. 111 a Rychtařiková, 1994b, str. 85) Zatím poslední sčítání lidu v roce 2001 zjistilo 125 tisíc nesezdaných soužití, ve vztahu k počtu všech cenзовých domácností to však znamená necelá 3 % a téměř 5,5 % z počtu úplných rodin. Dvě třetiny ze zjištěných faktických manželství byly bez závislých dětí. (ČSÚ, www.czso.cz)

Obrázek 7.1 Vývoj počtu faktických manželství v letech 1961 - 2001

Prameny: Sčítání lidu 1961(odhady), 1970, 1980, 1991 a 2001

Zdroj: ČSÚ (<http://www.czso.cz/csu/2004ediciplan.nsf/p/4125-04>)

Data týkající se nesezdaných soužití z posledních tří sčítání lidu (z let 1980 - 2001) byla analyzována v publikaci Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Největší změna nastala ve věkové struktuře, zvýšil se podíl mladých a naopak se snížil podíl starších kohabitantů. „V roce 1980 zhruba pětina konsenzuálních svazků připadla na mladé páry, v roce 2001 již tvořily více než třetinu všech faktických manželství.“ S nárůstem podílu kohabitantů nižšího věku souvisí i zvýšení podílu svobodných, kteří žijí v těchto svazcích. „Nejdynamičtější vývoj zaznamenala faktická manželství dvou svobodných - většinou mladých - partnerů. Podíl

těchto rodin se v období 1980 - 2001 zvýšil téměř šestkrát a dosáhl v roce 2001 zhruba čtvrtiny z celkového počtu faktických manželství.“

S vyšším podílem mladých kohabitantů by mohl také souviset pokles počtu závislých dětí ve volných svazcích. „Faktická manželství byla v roce 2001 převážně bez závislých dětí (59 %). Bezdětná byla nejen nejstarší faktická manželství, ale i svazky nejmladší - s ženou ve věku do 24 let. V souboru faktických manželství se závislými dětmi převažovaly rodiny s jediným závislým dítětem. Struktura nesezdaných soužití podle vzdělání se příliš nezměnila. Při sčítání v roce 2001 „vzdělanostní struktura partnerů ve faktických manželstvích odpovídala tendencím vzdělanostní struktury celé populace České republiky. Nejčtenější byly páry osob se středním vzděláním.“

(ČSÚ, [http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002FCD02/\\$File/Zaver.pdf](http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002FCD02/$File/Zaver.pdf))

7.1.2 Výběrová šetření

Druhým zdrojem informací o volných svazcích jsou výběrová šetření, která mají ve srovnání se sčítáním lidí velkou výhodu v možnosti zjistit podrobnější informace o svazku i o osobách, které v něm žijí. Na druhou stranu musíme tato data interpretovat opatrně, neboť jsou odvozeny na základě poměrně malého vzorku, který nemusí být reprezentativní.

Abychom si udělali představu o odlišnostech v počtu nesezdaných soužití ze sčítání a z výběrových šetření, uvádíme několik výzkumů z posledních let i s některými zajímavými výsledky. V letech 1991, 1999 a také v roce 2008 proběhlo mezinárodní šetření Evropská studie hodnot (European Value Study - EVS). Tímto výzkumem se v této práci budeme zabývat podrobněji.

Výzkum ISSP (International Social Survey Programme) - Rodina proběhl v letech 1992 a 2002, také v něm byla položena otázka týkající se nesezdaných soužití. Tuto otázku však do dotazníku přidali pouze čeští výzkumníci, není tedy možné mezinárodní srovnání. Další výhodou a specifikem české verze tohoto výzkumu byl nadvýběr mladých lidí do 35 let. Z dat získaných tímto nadvýběrem vychází Šalamounová a Nývlt, kteří je analyzovali se zaměřením na děti narozené mimo manželství. Dospěli k zajímavému zjištění, že „tři ze čtyř domácností s alespoň jedním potomkem do 7 let jsou tvořeny manželským párem... Přibližně polovina lidí (do 35 let), kteří nežijí v manželství, žije s partnerem v neformálním svazku - 12 % z domácností s alespoň jedním maximálně sedmiletým dítětem.“ (Šalamounová, Nývlt, 2006, str. 136)

V roce 1997 se v České republice uskutečnilo Šetření rodiny a reprodukce (Fertility and Family Survey - FFS). Dotazováno bylo 1 735 žen v dokončeném věku 15-44 let, tedy ve fertilním věku. Mužská část výběrového souboru není reprezentativní, neboť se jedná o partnery dotazovaných žen, k analýzám tedy využíváme pouze data za ženy. Z výsledků vypočítaných v souboru žen, které již někdy žily v partnerství, je patrné, že mezi ženami, které žijí nebo někdy žily v nesezdaném soužití, je statisticky významně vyšší zastoupení mladých žen do 25 let věku - z této věkové skupiny jich někdy žilo ve společné domácnosti s partnerem, za kterého ovšem nebyly provdány, více než 31 % oproti 9,5 % (neprovdaných) žen starších 35 let. Naopak statisticky významně více žen (90,5 %) z nejstarších generací (ročníky 1952 - 1962) v takovémto nesezdaném soužití nikdy nežilo. (Šťastná, 2005, str. 21) Plodnost nesezdaných

soužití na základě dat výzkumu FFS analyzovala Pikálková v souboru Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích (2001), doslova uvádí, že „ve všech sledovaných zemích byla plodnost nesezdaných párů nižší než plodnost sezdaných párů.“ (Rychtaříková a kol., 2001, str. 38) Tabulka 7.1 dokládá, že s vyšším věkem klesá podíl žen, které žijí v nesezdaném soužití.

Tabulka 7.1 Podíl žen žijících v nesezdaném soužití (v %), ČR, 1997

Věková skupina	Podíl žen žijících v kohabitaci
do 20 let	11,2
20 - 24 let	10,1
25 - 29 let	8,3
30 - 34 let	8,2
35 - 39 let	5,4
40 - 44 let	5,0

Zdroj: *Family and Fertility Survey*

Ve výzkumu PPA (Population Policy Acceptance Survey) z roku 2001 se 55 % respondentů ve věku do 30 let vyjádřilo ve prospěch nesezdaných soužití jako zkoušky před manželstvím, pouze 21 % pak prosazovalo spíše přímá manželství.

Data z výběrového šetření Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy (Generation and Gender Survey) 2005 jsou uvedeny v tabulce 7.2. V České republice se podařilo získat reprezentativní vzorek 10 006 respondentů ve věku od 18 do 79 let. Z výzkumu je jasně patrný vzestupný trend ohledně kohabitace jako prvního svazku, u nejmladší sledované kohorty tři čtvrtiny dotázaných vstupovalo nejdříve do nesezdaných soužití. Naopak ubývá podíl vdaných a ženatých do 25 let věku, také je zřejmé, že mladí vstupují později nejen do manželství, ale také do vztahu obecně. S tím souvisí také odkládání odchodu z domova rodičů. (Sobotka a kol., 2008)

Tabulka 7.2 Podíl žen (v %), které zažily vybrané změny do věku 25 let (kohorty 1966 – 84), ČR

	Rok narození			
	1966-70	1971-75	1976-80	1981-84
Změny do věku 25 let				
Ve věku 25 let stále bydlí s rodiči	17,6	26,2	27,8	N/A
Ve vztahu	80,8	70,2	66,1	N/A
V manželství	75,2	61,5	46,4	N/A
Počet (vážený)	481	528	478	N/A
Mezi těmi, kdo vstoupili do prvního svazku do věku 30 let nebo v době průzkumu:				
První vztah začal jako kohabitace (%)	27,7	37,1	58,0	75,2
Počet (vážený)	423	427	326	113

Zdroj: *Sobotka a kol., 2008, str. 429*

Vlastní výpočty autorů na základě dat *Generation and Gender Survey 2005*

Poznámka: údaje z roku 2005 jsou předběžné výsledky; N/A... data nejsou k dispozici

Jedním z posledních výběrových šetření, která se uskutečnila v České republice a zabývala se mimo jiné také nesezdanými svazky, byl výzkum Životní podmínky 2006 (EU SILC 2006). Za

nesezdaná soužití se v rámci tohoto šetření označilo 11% z párů, na celkovém počtu domácností se podílí 6,2 %. Z výsledků také vyplývá, že volné svazky jsou z hlediska věku typické spíše pro mladší populaci, z hlediska ekonomické aktivity byly častější u nezaměstnaných a z hlediska počtu dětí byly kohabitace především bezdětné anebo naopak se třemi a více dětmi. Nejméně často nesezdané páry uváděly, že mají dvě děti. (Sobotka a kol., 2008)

7.1.3 Období před rokem 1989

Poměrně dlouhé období, kdy v bývalém Československu vládla komunistická strana, ovlivnilo postoje obyvatelstva k alternativním rodinným formám i další podmínky rozšiřování nesezdaných soužití.

Na jednu stranu byla v době komunistického režimu posilována nezávislost žen díky jejich vyššímu vzdělání a zaměstnanosti, ovšem na druhou stranu postavení žen rozhodně nebylo rovnoprávné s muži. Nové formy rodinného chování měly na území České republiky snadnější začátky vlivem silné sekularizace, ale na druhou stranu byla komunistickým režimem značně posilována tradiční rodina, ať již záměrně pomocí přiřazování bytů pouze manželům s dětmi, či nechtěně díky tomu, že rodina se stala jediným místem, do něž nemohl zasahovat stát. Mladí neměli téměř žádnou alternativu, proto většina z nich velmi časně uzavírala manželství a měla děti, ovšem byl také zcela samozřejmě tolerován potrat nebo rozvod. Z předchozích řádků je patrné, že komunistický režim zároveň podporoval (vzdělání a zaměstnanost žen, sekularizace, rozvody, umělá přerušování těhotenství) i znemožňoval (nerovnoprávné postavení žen, posilování tradiční rodiny) šíření nesezdaných soužití. (Sobotka a kol., 2008)

Spíše než k většímu rozšiřování nesezdaných soužití docházelo v období socialismu, zejména v jeho druhé polovině, ke zvyšování porodnosti a k uzavírání sňatků v nižším věku. To souviselo jednak s pronatalitními opatřeními a jednak s omezením svobody vyjadřování a jiných aktivit, které vedly mnohé jedince k realizaci v rámci rodiny. (Sobotka, Zeman, Kantorová, 2003) Podobně také Pavlík (2002): „Poválečné snížení věku plnoletosti z 21 na 18 let, setrvačnost a diktatura politického režimu, spolu s malým tlakem na konečnou úroveň vzdělání, malá možnost osobní seberealizace, nízká dostupnost antikoncepce, přednostní přidělování bytů rodinám, novomanželské půjčky a další materiální a finanční výhody sezdaným párům v prostředí plné zaměstnanosti, vytvořily rámec pro standardnost a unifikaci sňatkového chování.“ (Pavlík, 2002, str. 23)

Ve studii *Životy mladých pražských žen* (1998) se Heitlingerová a Trnková zamýšlí nad tím, zda měly ženy možnost svobodně rozhodovat o své budoucnosti. Nejdříve je omezovalo náboženství a potom komunistický režim, teprve nyní se ženy mohou rozhodovat skutečně svobodně. Výsledky kvalitativního výzkumu, v němž autorky vyhledaly 14 bývalých studentek zdravotnických škol, které dosáhly zletlosti v roce 1989, jsou velice zajímavé. Přestože všechny ženy začínaly s velmi podobnými podmínkami (věk, bydliště a vzdělání), jejich pozdější životy a názory se značně liší. „V protikladu k situaci v období komunismu, dnešní ženy nahlížejí na svou roli a své společenské možnosti spíše jako na věc osobní volby než jako na záležitost společenských norem.“ (Heitlingerová, Trnková, 1998, str. 184)

Četnost výskytu nesezdaných soužití byla v období socialismu poměrně nízká, ovšem již v té době se začaly vytvářet podmínky pro jejich pozdější rozšíření. Sociálně-ekonomické podmínky států bývalého socialistického bloku po roce 1989 se však značně liší od podmínek, ve kterých došlo k rozšiřování nesezdaných soužití v severní nebo západní Evropě. Někteří autoři, především Rychtařiková (např. 1997), se domnívá, že v České republice nedochází ke zcela stejným změnám a ze stejných důvodů, jako v zemích, kde proběhl tzv. druhý demografický přechod.

V následující kapitole budeme analyzovat trendy a struktury nesezdaných soužití kolem roku 2000, tedy přibližně deset let od pádu komunistického režimu.

Kapitola 8

Diferenciace zemí podle četnosti výskytu nesezdaných soužití v populaci

V této kapitole navážeme na kapitolu číslo 6 a budeme podrobněji analyzovat nejen tzv. „tvrdá“ data (tedy data za celou populaci dané země) získaná z Eurostatu, ale pro srovnání také data tzv. „měkká“ z výběrových šetření. Nejdříve je nutné nastínit metody, kterými budeme data analyzovat.

8.1 Metodologie

Znalost statistických metod použitých v práci je důležitým předpokladem pro její pochopení. Dosud byl v práci využit pouze výpočet Pearsonova korelačního koeficientu, který může nabývat hodnot od -1 do 1 a měří pouze lineární závislost dvou jevů. Nulový výsledek může znamenat nezávislost jevů nebo to, že závislost není lineární.

Dalšími metodami, které využijeme pro analýzu dat o nesezdaných soužitích, jsou shluková analýza a analýza kontingenčních tabulek.

8.1.1 Shluková analýza

Shluková neboli seskupovací analýza je vícerozměrná statistická metoda, která slouží k vytváření typologií tak, že variabilita uvnitř skupiny je minimální a naopak variabilita mezi skupinami je maximální. Je možné využít tuto metodu i pro ordinální a nominální data.

Předpokladem dosažení relevantního výsledku jsou nezávislé proměnné; závislé proměnné by zdvojnásobovaly hodnotu určitého znaku. Nejdříve tedy vypočítáme korelační matici pro všechny proměnné a při vysoké korelaci jednu z proměnných vyloučíme. Druhým předpokladem pro správné využití shlukové analýzy je stejné měřítko pro všechny proměnné, kterého dosáhneme Z - transformací.

Pro zjištění vzdálenosti mezi proměnnými vypočítáme distanční matici metodou čtvercové euklidovské vzdálenosti, potom postupně seskupujeme jednotlivé objekty (v našem případě jednotlivé země). Seskupování metodou vazba mezi skupinami (between-groups linkage) probíhá na základě distanční matice, z níž se vybere dvojice zemí s nejmenší vzájemnou vzdáleností, z té se stává skupina a těžiště se přesouvá mezi tyto země. Vůči novému těžišti se potom přepočítávají veškeré ostatní vzdálenosti a následně opět vybereme dvojici zemí s nejmenší vzájemnou vzdáleností. Tento postup opakujeme. Existují i jiné metody měření vzdálenosti a také jiné metody pro seskupování objektů. Výsledek shlukové analýzy znázorníme pomocí dendrogramu.

8.1.2 Kontingenční tabulky

Pro zjišťování souvislosti mezi nominálními (kvalitativními) proměnnými jsou nejčastěji používány kontingenční tabulky. Analýza kontingenční tabulky zahrnuje všechny možné kombinace obou jevů, pro něž počítá rozdíl mezi očekávanými a pozorovanými četnostmi - rezidua. Nejčastěji používaná jsou adjustovaná rezidua, která jsou standardizována a navíc počítají i s obsazeností konkrétního políčka. Adjustovaná rezidua porovnávané s kvantily normovaného normálního rozdělení 0,975 a za statisticky významná (signifikantní) považujeme adjustovaná rezidua s hodnotou vyšší než 1,96. Kladná hodnota adjustovaného rezidua ukazuje přímou závislost, záporná hodnota nepřímou závislost.

V případě nominálních proměnných není možné hovořit o směru vztahu, měřit můžeme pouze těsnost vztahu, při měření síly souvislosti mezi nominálními znaky hovoříme o asociaci.

Dříve než začneme testovat nezávislost proměnných, zvolíme hladinu významnosti, která určuje možnost chyby. Nejčastěji se využívá hladina významnosti $\alpha = 0,95$. Zvolenou hladinu významnosti následně porovnávané s dosaženou hladinou významnosti vypočítanou chí-kvadrát testem. Pokud je dosažená hladina významnosti nižší nebo rovna zvolené hladině významnosti, zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

$$\text{Test chí-kvadrát } \chi^2 = \sum_i \sum_j \frac{(n_{ij} - n'_{ij})^2}{n'_{ij}},$$

kde n_{ij} jsou pozorované četnosti

a n'_{ij} jsou hypotetické (očekávané) četnosti

Očekávané četnosti určíme podle vzorce: $n'_{ij} = \frac{n_i n_j}{n}$

Test chí-kvadrát poskytuje informaci pouze o tom, zda mezi jevy souvislost je nebo není, ovšem chceme-li znát sílu neboli těsnost této souvislosti, musíme vypočítat koeficient asociace. Pro náš případ jsou nejvhodnější koeficient kontingence (závislosti) pro obě nominální proměnné, koeficient f_i pro případ, kdy má kontingenční tabulka podobu tabulky se dvěma řádky a dvěma sloupci; a koeficient Cramérovo V pro případ, kdy je jedna proměnná nominální a druhá ordinální. Všechny tyto koeficienty nabývají hodnot od 0 do 1. Platí, že čím více se koeficient blíží k číslu jedna, tím je závislost vyšší. Ve statistice považujeme dva jevy za závislé až při

asociaci (korelaci) vyšší než 0,7, ovšem v sociologii jen velmi zřídka dosahujeme tak vysokých hodnot, a proto se zde hodnota koeficientu 0,3 považuje za silnou souvislost. V našem případě přijímáme alternativní hypotézu, tedy hypotézu o závislosti proměnných, při signifikaci 0,05 a koeficientu kontingence (resp. Cramérova V) od 0,2. Může se však stát, že přestože se celková závislost proměnných neprokáže, zjistíme závislost v některých políčkách, tedy pro některé kombinace znaků, na základě adjustovaných reziduí.

Rezidua vypočítáme podle jednoduchého vzorce: $R_{ij} = n_{ij} - n'_{ij}$

(tedy pozorované četnosti – očekávané četnosti)

Více využívána jsou standardizovaná rezidua, kde jsou odchylky relativizovány očekávanou četností. To umožňuje porovnávání buněk v kontingenční tabulce.

$$SR_{ij} = \frac{n_{ij} - n'_{ij}}{\sqrt{n'_{ij}}}$$

Adjustovaná rezidua poskytují nejpřesnější informaci a jsou proto využívána nejčastěji. Oproti předchozím jsou tato rezidua upravena i o počet řádků a sloupců, proto umožňují porovnávání buněk v různých kontingenčních tabulkách

$$AR_{ij} = \frac{n_{ij} - n'_{ij}}{\sqrt{n'_{ij} \left(1 - \frac{r_i}{N}\right) \left(1 - \frac{s_j}{N}\right)}}, \text{ kde } r \text{ je počet řádků a } s \text{ počet sloupců}$$

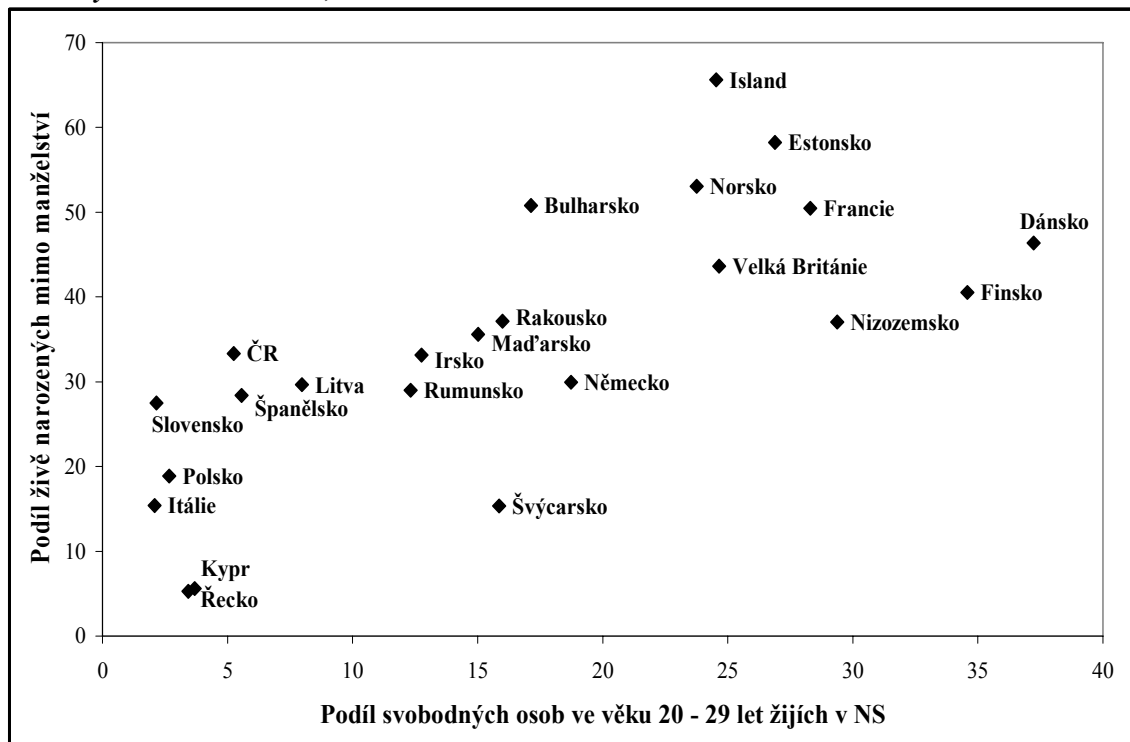
Cramérův koeficient kontingence určujeme podle vzorce: $V = \sqrt{\frac{x^2}{n(m-1)}}$,

kde m je $\min \{r, s\}$

8.2 Analýza dat ze sčítání lidu

Na základě proměnných použitých v typologii Kiernan (2002) byl vytvořen graf, kde na ose x jsou podíly svobodných osob ve věku 20-29 let, které žijí v nesezdaném soužití. Tyto svazky můžeme považovat za test, a to nejen test před manželstvím, ale v některých případech test konkrétního partnera. Na ose y jsou znázorněny podíly živě narozených mimo manželství ze všech živě narozených v jednotlivých zemích. Lze se domnívat, že vyšší úroveň mimo-manželské plodnosti poukazuje na slabší význam manželství pro plození dětí v dané společnosti.

Obrázek 8.1 Rozložení zemí dle podílu mladých svobodných lidí v nesezdaných soužitích a podílu živě narozených mimo manželství, kolem roku 2001

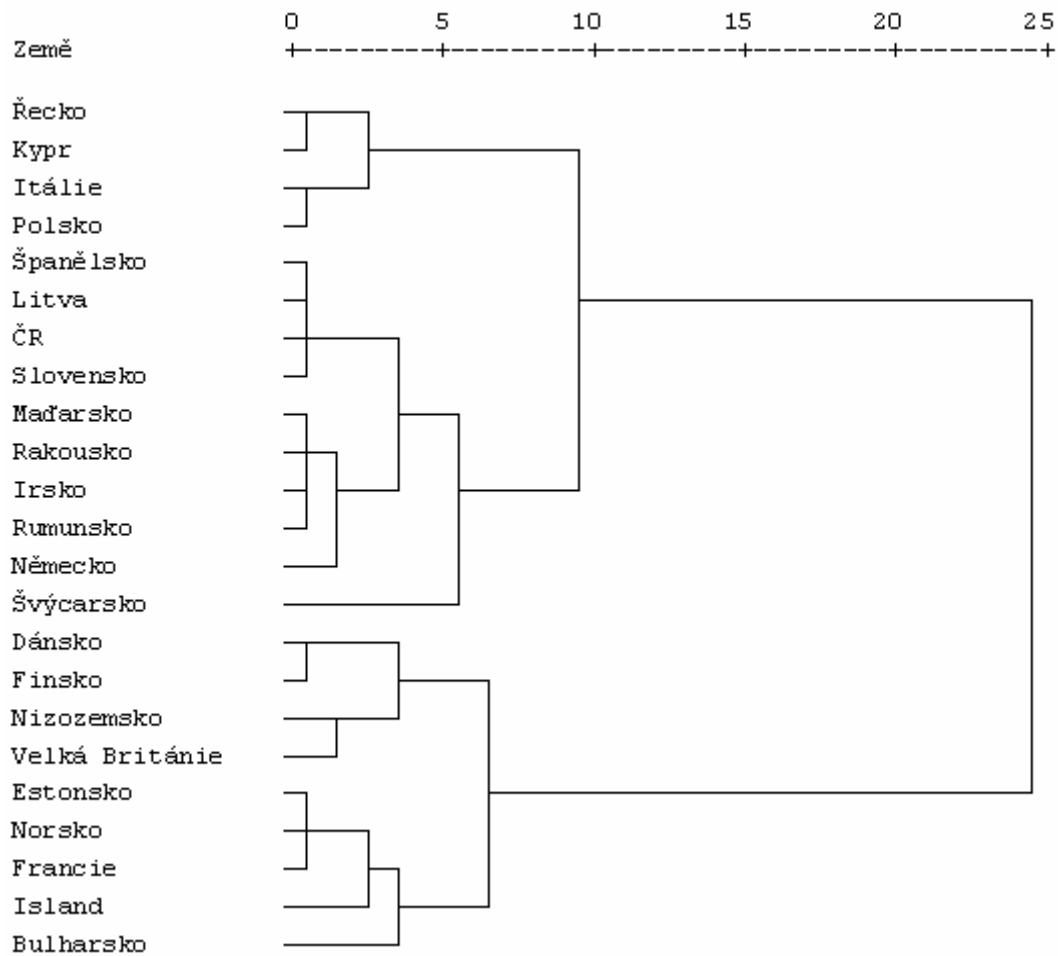
Zdroj: data Eurostatu, vlastní výpočty

Vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

V korelačním diagramu lze rozlišit tři skupiny zemí. Rozmístění států i celých skupin tvoří pomyslnou úhlopříčku, jež prochází od nejnižších hodnot podílu mladých lidí žijících v nesezdaných soužitích a zároveň velmi nízkého podílu živě narozených mimo manželství až po poměrně vysoké hodnoty obou těchto proměnných. Obě proměnné spolu silně korelují, Pearsonův koeficient korelace, který měří lineární závislost dvou proměnných, je 0,73.

Rozdělení pouze na základě vizuální analýzy může být do jisté míry subjektivní, proto doplníme shlukovou analýzu. Proměnné (podíl svobodných osob ve věku 20-29 let, kteří žijí v nesezdaném soužití, a podíl narozených mimo manželství ze všech živě narozených) standardizujeme na hodnoty Z - skóru a poté provedeme shlukovou analýzu podle výše zmíněných pravidel v programu SPSS. V tomto konkrétním případě, kdy seskupujeme objekty pouze na základě dvou proměnných, korelace obou proměnných nevádí.

Obrázek 8.2 Dendrogram, shluková analýza na základě proměnných: podíl svobodných osob ve věku 20 – 29 let, kteří žijí v nesezdaném soužití, a podíl narozených mimo manželství vůči všem živě narozeným

Zdroj: data Eurostatu, vlastní výpočty

Program SPSS umožňuje třídění dat dle skupin vytvořených shlukovou analýzou, pokud tuto funkci využijeme v našem případě a rozhodneme se pro pět skupin, získáme následující typologii zemí:

1. skupina: Řecko, Itálie, Kypr, Polsko
2. skupina: Česká republika, Německo, Irsko, Španělsko, Litva, Maďarsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko
3. skupina: Švýcarsko
4. skupina: Dánsko, Nizozemsko, Finsko, Velká Británie
5. skupina: Bulharsko, Estonsko, Francie, Island, Norsko

Charakteristika skupin vzniklých shlukovou analýzou

Za jednotlivé skupiny byly vypočítány průměrné hodnoty obou ukazatelů.

Tabulka 8.1 Charakteristika jednotlivých skupin, průměrné hodnoty proměnných

	1	2	3	4	5
Podíl svobodných osob ve věku 20-29 let žijících v NS	2,97	10,64	15,86	31,46	24,12
Podíl živě narozených mimo manželství	11,29	31,52	15,36	41,9	55,64
Počet zemí ve skupině	4	9	1	4	5

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty, výpočty ve statistickém programu SPSS

Vysvětlivka: NS = nesezdané soužití

Skupinu č. 1 tvoří čtyři státy, které se vzájemně podobají velmi nízkou úrovní obou sledovaných proměnných. Jedná se především o státy jižní Evropy (Itálie, Řecko a Kypr) a katolické Polsko. Česká republika spolu s dalšími osmi zeměmi tvoří skupinu č. 2. Z dendrogramu je však patrné, že při podrobnějším třídění by se tato skupina rozpadla na dvě menší, pak by spolu s Českou republikou byly ještě Španělsko, Litva a Slovensko. Zbýlých pět zemí (Irsko, Maďarsko, Rakousko, Rumunsko a Německo) tvoří druhou část této skupiny. Společně se těchto devět států vyznačuje poměrně vysokou mimomanželskou plodností a zároveň nízkým podílem svobodných kohabitantů do 30 let. Ovšem, jak již bylo řečeno výše, v případě České republiky může být podíl lidí žijících v nesezdaných soužitích podhodnocen.

Situace ve Švýcarsku je natolik odlišná, že jej řadíme do samostatné skupiny - skupiny č. 3. Podíl kohabitantů do 30 let je na podobné úrovni jako u států shluku č. 2, ale zároveň je zde velmi nízký podíl narozených mimo manželství podobně jako ve státech skupiny č. 1.

Skupina zemí, která se v grafu 8.1 nachází v pravém horním rohu, byla shlukovou analýzou rozdělena na dvě menší skupiny - skupiny 4. a 5. Skupinu č. 4. tvoří čtyři země západní a severní Evropy (Velká Británie, Nizozemsko, Finsko a Dánsko), pro tuto skupinu je charakteristický nejvyšší podíl mladých kohabitantů a také velmi vysoký podíl narozených mimo manželství.

Skupinu č. 5. tvoří pět států s nejvyšším podílem narozených mimo manželství a s druhým nejvyšším podílem mladých kohabitantů v populaci. Je těžké tuto skupinu určit geograficky, jedná se o země severní Evropy (Norsko a Island), dále Francii, Estonsko a překvapivě také Bulharsko, které se však připojuje až při delší vzdálenosti a jeho zařazení zejména souvisí s vyšším podílem dětí narozených mimo manželství. Island se v rámci skupiny odlišuje zcela nejvyšším podílem mimomanželsky narozených, vysoká úroveň mimomanželské plodnosti (každé 4. dítě se narodí matce, která není vdaná) se na Islandu udržuje již od šedesátých let.

8.3 Analýza dat z výběrového šetření

V první části jsme se zabývali analýzou dat sčítání lidu a populačních registrů jednotlivých zemí. V úvodu práce jsme se zamýšleli nad spolehlivostí a vypovídací schopností informace o nesezdaných soužitích z dat sčítání lidu v České republice. Ovlivňuje metodika sběru dat informace o nesezdaných soužitích natolik, že jsou zkreslené? Skutečně se Česká republika na

základě porovnávání podílu volných svazků v populaci řadí do stejné skupiny jako například Španělsko nebo Rumunsko?

Data z výběrových šetření sice poskytují relativně přesná a podrobná data za vzorek dotázaných, ovšem při jejich generalizaci na celý základní soubor je nutné počítat s chybou výběru. Konkrétně budeme analyzovat data získaná sociologickým výzkumem Evropská studie hodnot (EVS - European Values Study), který v České republice proběhl v letech 1991, 1999 a poslední vlna v roce 2008. Jedná se o longitudinální šetření hodnotové orientace obyvatel jednotlivých zemí. Průzkum probíhá paralelně v mnoha evropských zemích a zabývá se především názory na náboženství, morálku, sexualitu, manželství a rodinu, práci a volný čas, vzdělání, politickou orientaci, sociální solidaritu a sociální toleranci. První vlna EVS proběhla již v roce 1981 - 1984, této vlny se však Česká republika neúčastnila, do projektu se zapojila až při přípravě druhé vlny, která proběhla v letech 1990 - 1991. Třetí vlna výzkumu byla uskutečněna v letech 1999 - 2000 a sběr dat zatím poslední vlny tohoto projektu proběhl v roce 2008 (v České republice na jaře roku 2008) a v některých státech i v roce 2009. Data z této poslední vlny výzkumu zatím nejsou k dispozici.

Data z druhé a třetí vlny výzkumu EVS za Českou republiku i další země byla získána z datového katalogu ZACAT německého Centrálního archivu GESIS-ZA při Univerzitě v Kolíně nad Rýnem. Na internetových stránkách této instituce je možné provádět některé základní analýzy proměnných online anebo po zaregistrování stáhnout celý primární datový soubor, v případě výzkumu z let 1999 až 2000 jsou k dispozici i primární datové soubory jednotlivě za každou zemi. Pro některé analýzy využijeme individuální data a pro jiné data agregovaná. Přehled vybraných agregovaných proměnných poskytují přílohy A a B, soubor individuálních dat je přiložen v elektronické podobě na CD.

Sběr dat pro výzkum EVS za Českou republiku zajišťoval při všech třech vlnách uskutečněných v České republice Rabušic z katedry sociologie na Masarykově univerzitě v Brně.

V tabulkách 8.2 a 8.3 jsou uvedeny základní charakteristiky datových souborů jednotlivých zemí. Závorky obsahují absolutní počty výskytu daného jevu, především u kategorie osob žijících v nesezdaném soužití jsou četnosti u některých států velmi nízké, a je tedy potřeba tato data interpretovat s velkou opatrností. Dotazováni byli obyvatelé daných zemí starší 18 let, kteří tvořili reprezentativní vzorek populace vzhledem k pohlaví, věku a stavu.

Mezi oběma sledovanými vlnami výzkumu jsou jisté odlišnosti. V roce 1990 byly kohabitanice považovány za rodinný stav, respondent se tedy musel rozhodnout pouze pro jeden rodinný stav a nemohl zároveň označit například možnost „svobodný“ i „žiji s druhem, družkou“. Není tedy možné zjistit strukturu nesezdaných soužití podle rodinného stavu. Konkrétně otázka zněla: Žijete v současné době jako v manželství? V české mutaci dotazníku: Žijete v současné době s druhem, družkou? V roce 1999 přibyla otázka, zda respondent bez ohledu na to, zda je ženatý (vdaná), žije se stálým partnerem. Tato otázka odlišila respondenty, kteří žijí se stálým partnerem, a pouze těm byla položena otázka, zda jsou oficiálně oddáni či nikoliv.

Jisté komplikace působí změny v rámci států, jež se výzkumu účastní. V roce 1990 byla data sbírána odděleně pro Německou demokratickou republiku („východní Německo“) a Německou spolkovou republiku („západní Německo“), v roce 1999 však již tyto části odděleny nebyly. Bývalé Československo se mezi oběma vlnami výzkumu naopak rozdělilo, ovšem již v roce 1990

byla data sbírána odděleně za Českou republiku a Slovensko, nevznikly tedy žádné komplikace s územními změnami.

Tabulka 8.2 Základní charakteristiky datového souboru za 1. sledovanou vlnu výzkumu EVS

1991	celkem respondentů	žije jako v manželství	žije v manželství
Litva	1000	1% (9)	61% (609)
Polsko	982	1% (14)	75% (734)
Slovensko	1136	1% (15)	75% (849)
Španělsko	2637	1% (36)	61% (1608)
Itálie	2009	2% (35)	58% (1173)
Maďarsko	999	3% (31)	70% (694)
Rumunsko	1103	3% (30)	67% (737)
ČR	2109	4% (82)	72% (1523)
NDR	1336	6% (85)	64% (848)
Nizozemsko	1017	7% (67)	57% (576)
Estonsko	1008	8% (78)	57% (575)
NSR	2101	8% (157)	54% (1139)
Francie	1002	10% (104)	57% (566)
Švédsko	1047	13% (139)	53% (548)
Island	702	17% (122)	54% (378)

Zdroj: výzkum EVS, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu osob žijících jako v manželství

Vysvětlivka: NDR = Německá demokratická republika; NSR = Německá spolková republika

Tabulka 8.3 Základní charakteristiky datového souboru za 2. sledovanou vlnu výzkumu EVS

1999	celkem respondentů	žije s partnerem	z toho:		podíl svobodných do 30 let ze všech NS
			v manželství	v nesezdaném soužití	
Itálie	2000	62% (1233)	95% (1165)	5% (65)	35%
Slovensko	1331	66% (883)	95% (839)	5% (44)	34%
Polsko	1095	68% (740)	93% (690)	7% (50)	34%
Litva	1018	70% (712)	92% (654)	8% (58)	16%
Rumunsko	1146	72% (821)	91% (727)	9% (75)	64%
ČR	1908	70% (1326)	87% (1151)	13% (166)	40%
Španělsko	1200	67% (807)	87% (704)	13% (103)	60%
Maďarsko	1000	72% (717)	84% (598)	16% (117)	52%
Německo	2036	66% (1347)	84% (1125)	16% (213)	44%
Estonsko	1005	66% (660)	77% (507)	23% (153)	41%
Francie	1615	67% (1089)	77% (837)	23% (249)	37%
Nizozemsko	1003	75% (749)	72% (541)	28% (208)	37%
Island	968	69% (668)	69% (458)	31% (210)	51%
Švédsko	1015	68% (687)	69% (475)	31% (212)	N/A

Zdroj: výzkum EVS, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu osob žijících v nesezdaném soužití

Vysvětlivky: NS = nesezdané soužití

N/A = nejsou dostupné údaje

8.3.1 Hodnotová orientace obyvatelstva

Přestože se výzkum zabývá především hodnotami a postoji obyvatel, zaměříme se spíše na údaje o samotných respondentech. V tomto výzkumu chybí otázky typu: „Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek“; „Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek“ nebo „Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí.“ Tato baterie otázek byla položena v české mutaci projektu ISSP (šetření Rodina 1992 a Rodina 2002) a také ve výzkumu Mladá generace 1997, ani u jednoho z těchto výzkumů však není možné mezinárodní srovnání na základě těchto otázek. Projekt EVS nezjišťuje názory na nesezdaná soužití, naopak v rámci jedné z otázek jej staví na roveň manželství: „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství nebo dlouhodobý stálý vztah je předpokladem štěstí.“

Jediná otázka, kterou bychom mohli považovat za zjišťování postojů vůči manželství nebo nesezdanému soužití, zní: „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství je zastaralá instituce“. Ovšem ve výsledcích za rok 1999 odpověď na tuto otázku příliš nesouvisí se skutečným výskytem manželství nebo nesezdaných soužití ve společnosti. Pouze 10 % českých respondentů s tímto výrokem souhlasilo, méně souhlasili už jen obyvatelé Islandu (8 %) a Polska (9 %). Je nesporně zajímavé, že respondenti z Islandu, z nichž více než 30 % uvedlo kohabitaci jako svůj rodinný stav, nepovažují manželství za zastaralou instituci. Podobně Švédí, kde se také necelá jedna třetina dotázaných prohlásila za kohabitanty, pouze ve 20 % případů souhlasili s výrokem o zastaralosti instituce manželství. Naopak nejvíce s tímto výrokem souhlasili respondenti z Francie (35 %) a také z Nizozemska (25 %), kde se k životu v nesezdaném soužití přihlásilo méně dotázaných než ve Švédsku nebo na Islandu.

S výrokem se neztotožňovali ani obyvatelé Slovenska (88 % respondentů nesouhlasilo s výrokem, že manželství je zastaralá instituce) a obyvatelé Maďarska (nesouhlasilo 87 % dotázaných).

Z výsledků (tab. 8.4) je zřejmé, že instituce manželství je stále hodnocena velmi pozitivně, a přestože někteří respondenti dali ve svém životě přednost jinému uspořádání, manželství neztracují. Byla zjištěna nepřilíš silná závislost mezi odpovědí respondenta a jeho rodinným stavem, respondenti žijící v nesezdaném soužití s výrokem častěji souhlasili, naopak vdané a ženatí projevovali spíše nesouhlas.

Tabulka 8.4 Kladné odpovědi na otázku Souhlasíte či nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství je zastaralá instituce.

	1990	1999
Polsko	6%	9%
Island	6%	8%
Slovensko	7%	12%
ČR	7%	10%
Litva	9%	21%
Rumunsko	9%	13%
Maďarsko	11%	16%
Estonsko	11%	16%
Itálie	14%	17%
NDR	14%	20%
Švédsko	14%	20%
Španělsko	15%	18%
NSR	15%	20%
Nizozemsko	21%	25%
Francie	29%	35%

Zdroj: výzkum EVS, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu souhlasících v roce 1990

Vysvětlivka: NDR = Německá demokratická republika; NSR = Německá spolková republika

Dále bychom chtěli zhodnotit postoj obyvatelstva k rovnoprávnosti žen s muži na trhu práce, která vede k větší nezávislosti žen, což může být jeden z faktorů rozšiřování nesezdaných soužití. V obou vlnách výzkumu byla položena otázka: „Souhlasíte či nesouhlasíte s následujícím výrokem? Mít zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být osobně nezávislou.“

Tabulka 8.5 Kladné odpovědi na otázku Souhlasíte či nesouhlasíte s následujícím výrokem? Mít zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být osobně nezávislou, údaje v procentech

	1990		1999	
	celkem souhlasí	z toho: rozhodně souhlasí	celkem souhlasí	z toho: rozhodně souhlasí
Litva	41%	10%	77%	19%
Island	43%	8%	46%	5%
Maďarsko	48%	14%	73%	36%
Nizozemsko	54%	15%	62%	13%
Estonsko	56%	14%	79%	21%
ČR	62%	13%	76%	15%
Slovensko	62%	14%	75%	30%
Polsko	64%	21%	77%	26%
Rumunsko	68%	30%	82%	36%
Švédsko	74%	42%	83%	41%
NDR	75%	20%	83%	38%
NSR	75%	21%	83%	38%
Itálie	76%	23%	77%	23%
Španělsko	78%	29%	81%	26%
Francie	79%	37%	83%	50%

Zdroj: výzkum EVS, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu celkem souhlasících v roce 1990

Vysvětlivka: NDR = Německá demokratická republika; NSR = Německá spolková republika

Je zajímavé, že v obou vlnách výzkumu s výrokem nejméně souhlasili respondenti z Islandu. Poměrně nízký podíl souhlasných odpovědí byl zaznamenán také v Nizozemsku, přitom obě tyto

země mají jeden z nejvyšších podílů nesezdaných soužití v populaci a dalo by se tedy očekávat, že zaměstnanost i nezávislost žen je zde již běžným jevem. Závislost mezi tím, jak respondent odpověděl, a jeho rodinným stavem se neprokázala v žádné ze sledovaných vln výzkumu. Objevila se však závislost v případě nesezdaných soužití, kdy lidé, kteří v nich žijí, statisticky významně častěji odpovídali, že s výrokem rozhodně souhlasí.

Mezi lety 1990 a 1999 se ve všech sledovaných zemích zvýšil podíl respondentů, kteří s výrokem souhlasili (tab. 8.5). V obou letech nejvíce souhlasili francouzští respondenti, v roce 1999 dokonce polovina dotázaných rozhodně souhlasila s tím, že mít zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být osobně nezávislou. Dalšími zeměmi, kde byl v roce 1999 podíl souhlasných odpovědí velmi vysoký, jsou Švédsko a Německo; a překvapivě také v Rumunsku a Španělsku souhlasilo více než 80 % dotázaných.

8.3.2 Kontextové proměnné

Četnost výskytu nesezdaných soužití ve společnosti je ovlivněna řadou faktorů, nyní se zaměříme pouze na některé z nich. Cílem této kapitoly je zjistit, které z proměnných ovlivňují to, zda je respondent žijící v páru sezdán či nikoliv. Z datového souboru získaného výzkumem EVS 1999 byly vybrány následující proměnné:

- forma vztahu - tato proměnná udává, zda respondent žije v manželství či nesezdaném soužití
- počet dětí - u této proměnné bylo nutné sloučit kategorie s dětmi 4. a vyššího pořadí, neboť tyto byly především u nesezdaných soužití málo obsazené, proměnná počet dětí se dělí na pět kategorií: žádné dítě (bezdětní), jedno dítě, dvě děti, tři děti, čtyři a více dětí
- věk - rok narození respondenta. Vzhledem k rozsáhlosti souboru bylo nutné tuto proměnnou redukovat na čtyři kategorie: 1900 - 1920, 1921 - 1940, 1941 - 1960, 1961 - 1980. Několik respondentů uvedlo rok narození pozdější než 1980, tyto přiřadíme k poslední kategorii z důvodu velmi nízkého zastoupení.
- rozvodovost - tato proměnná udává, zda byl respondent v minulosti rozveden
- vzdělání - nejvyšší dosažené vzdělání respondenta bylo sloučeno do šesti kategorií: nedokončené základní vzdělání, dokončené základní vzdělání, odborná střední škola bez maturitní zkoušky, střední škola zakončená maturitní zkouškou, 1. stupeň vysokoškolského vzdělání (bakalářské), 2. stupeň vysokoškolského vzdělání
- zaměstnanost - tato proměnná udává, zda je respondent v současné době zaměstnán
- náboženské vyznání - tato proměnná zahrnuje tři kategorie: věřící, nevěřící a přesvědčený ateista

Testujeme nulovou hypotézu, která předpokládá, že zkoumané jevy jsou nezávislé. Jednotlivé nulové hypotézy:

- 1) Forma vztahu respondenta nesouvisí s počtem dětí
- 2) Forma vztahu respondenta nesouvisí s rokem narození respondenta
- 3) Forma vztahu respondenta nesouvisí s tím, zda byl respondent někdy v minulosti rozveden
- 4) Forma vztahu respondenta nesouvisí s nejvyšším dosaženým vzděláním

- 5) Forma vztahu respondenta nesouvisí s tím, zda je respondent zaměstnán
 6) Forma vztahu respondenta nesouvisí s jeho náboženským vyznáním
 Těchto šest hypotéz bylo testováno pro vybrané evropské státy.

V této kapitole budeme analyzovat pouze data z druhé vlny výzkumu EVS z roku 1999. Na otázku ohledně formy vztahu (manželství či nesezdané soužití) odpovídali pouze respondenti, kteří odpověděli kladně na předchozí otázku, zda v současné době žijí se stálým partnerem. Předpokladem spolehlivých výsledků analýzy kontingenčních tabulek je stejný počet respondentů pro obě proměnné, proto z datového souboru vyloučíme ty respondenty, kteří odpověděli, že se stálým partnerem nežijí.

Předpokladem spolehlivosti chí-kvadrát testu je dostatečná obsazenost políček kontingenční tabulky, pokud více než 20 % políček má očekávanou četnost nižší než 5 nebo minimální očekávaná četnost je nižší než 1, nemůžeme test považovat za spolehlivý. Abychom zabránili nedostatečnému obsazení kontingenční tabulky, slučujeme kategorie. V našem případě se slučování kategorií týká proměnných počet dětí, věk a vzdělání.

Při analýze kontingenčních tabulek vycházíme z individuálních dat a tabulky počítáme odděleně pro každou kombinaci proměnných a pro každou zkoumanou zemi, jednotlivých tabulek je tedy velké množství a bylo by obtížné všechny uvádět v této práci. Na příkladu České republiky ozřejmíme postup při analýze kontingenčních tabulek, s tím, že totožným způsobem budou analyzována data i za další vybrané země a další proměnné.

Česká republika

Z primárního datového souboru EVS 1999 analyzujeme data za Českou republiku pro první kombinaci proměnných - forma vztahu a počet dětí (tabulka 8.6). Očekávané četnosti i adjustovaná rezidua jsou vypočítány podle vzorců uvedených v kapitole o metodologii. Očekávané neboli teoretické četnosti představují rozložení respondentů za předpokladu, že by proměnné byly nezávislé, dále tedy zkoumáme rozdíl mezi pozorovanými a očekávanými četnostmi.

Tabulka 8.6 Kontingenční tabulka pro proměnné forma vztahu a počet dětí

Forma vztahu		Počet dětí					Celkem
		0	1	2	3	4	
v manželství	Pozorovaný počet	57	213	620	201	56	1147
	Očekávaný počet	112,33	208,86	581,84	186,93	57,04	1147
	Podíl osob v manž. podle počtu dětí (v %)	4,97	18,57	54,05	17,52	4,88	100
	Adjustovaná rezidua	-15,71	0,90	6,44	3,22	-0,40	
v nesezdaném soužití	Pozorovaný počet	71	25	43	12	9	160
	Očekávaný počet	15,67	29,14	81,16	26,07	7,96	160
	Podíl osob v NS podle počtu dětí (v %)	44,38	15,63	26,88	7,50	5,63	100
	Adjustovaná rezidua	15,71	-0,90	-6,44	-3,22	0,40	
Celkem	Celkový počet	128	238	663	213	65	1307
	Celkový podíl osob podle počtu dětí (v %)	9,79	18,21	50,73	16,30	4,97	100

	hodnota	
	ukazatele	signifikance
Chí-kvadrát test	252,56	0,000
Cramérovo V	0,44	0,000
N	1307	

Zdroj: Data EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS

Poznámka: NS = nesezdaná soužití; kategorie 4 u proměnné počet dětí zahrnuje děti 4. a vyššího pořadí

Všechna políčka tabulky jsou dostatečně obsazena a výsledky analýzy tedy budou spolehlivé. Signifikance chí-kvadrát testu nižší než zvolená hladina významnosti $\alpha = 0,95$ dokazuje, že mezi proměnnými forma vztahu a počet dětí existuje souvislost. Cramérovo V měří těsnost souvislosti, jeho hodnota 0,4 znamená v sociologii poměrně silný vztah. Dle hodnoty adjustovaných reziduí zjišťujeme, pro které kombinace znaků je souvislost nejsilnější, a tedy která políčka tabulky nejvíce přispívají k zamítnutí nulové hypotézy a přijetí hypotézy alternativní. Z hlediska nesezdaných soužití je statisticky významný především vysoký podíl bezdětných, rozdíl mezi očekávanými a pozorovanými četnostmi je zde značný a hodnota adjustovaného rezidua je tedy vysoká. To interpretujeme tak, že statisticky významně více bezdětných osob žije v nesezdaném soužití. Naopak záporné hodnoty adjustovaných reziduí vyšší než 1,96 dokazují, že dvě a tři děti mají nesezdané páry signifikantně méně často. Podíl párů s jedním dítětem a se čtyřmi a více dětmi je velmi podobný v manželství i nesezdaném soužití, rozdíly mezi pozorovanými a očekávanými četnostmi jsou zde zanedbatelné.

Jako další příklad uvádíme kontingenční tabulku pro kombinaci proměnných forma vztahu a vzdělání (8.7). Je nutné upozornit, že tato tabulka není dostatečně obsazena, především v kategorii nedokončené základní vzdělání. Pro většinu ostatních zemí je však v této kategorii dostatečný počet respondentů, proto ji nespojujeme s následující kategorií. V případě České republiky tedy výsledek pro kategorii nedokončené základní vzdělání nepovažujeme za spolehlivý.

Tabulka 8.7 Kontingenční tabulka pro proměnné forma vztahu a vzdělání

Forma vztahu	Nejvyšší dosažené vzdělání						Celkem	
	nedokonč. ZŠ	dokonč. ZŠ	odborná SŠ	SŠ s maturitou	VŠ 1.stupeň	VŠ 2.stupeň		
v manželství	Pozorovaný počet	1	149	369	433	14	184	1150
	Očekávaný počet	0,87	160,79	359,16	436,06	15,73	177,39	1150
	Podíl osob v manž. dle stupně vzdělání (v %)	0,09	12,96	32,09	37,65	1,22	16,00	100
	Adjustovaná rezidua	0,38	-2,82	1,76	-0,52	-1,24	1,52	
v nesezdaném soužití	Pozorovaný počet	0	35	42	66	4	19	166
	Očekávaný počet	0,13	23,21	51,84	62,94	2,27	25,61	166
	Podíl osob v NS dle stupně vzdělání (v %)	0,00	21,08	25,30	39,76	2,41	11,45	100
	Adjustovaná rezidua	-0,38	2,82	-1,76	0,52	1,24	-1,52	
Celkem	Celkový počet	1	184	411	499	18	203	1316
	Celkový podíl osob dle stupně vzdělání (v %)	0,08	13,98	31,23	37,92	1,37	15,43	100

	hodnota ukazatele signifikance	
Chí-kvadrát test	12,76	0,026
Cramérovo V	0,10	0,026
N	1316	

Zdroj: Data EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS

Poznámka: NS = nesezdaná soužití

Signifikace chí-kvadrát testu pro tuto kontingenční tabulku je 0,026, což přesahuje požadovanou hladinu významnosti $\alpha = 0,95$. Proto přijímáme nulou hypotézu o nezávislosti jevů. I přesto, že souvislost proměnných se nepotvrdila, je možné, že se potvrdí dílčí souvislost, tedy pouze pro některou kombinaci znaků, na základě hodnot adjustovaných reziduí. V tomto konkrétním případě pouze jedna hodnota adjustovaného rezidua - tedy jedna kombinace znaků - přesahuje

hranici významnosti 1,96. Tuto dílčí souvislost můžeme interpretovat tak, že respondenti se základním dokončeným vzděláním signifikantně častěji uváděli, že žijí ve volném svazku. Nemusí to nutně znamenat, že nejvíce kohabitantů je mezi osobami se základním vzděláním. Znamená to, že mezi osobami se základním vzděláním je více kohabitantů a naopak méně osob žijících v manželství než by jich bylo, v případě, že by platilo rozložení respondentů za předpokladu nezávislosti proměnných. To potvrzuje výše zmíněný názor Rychtaříkové (1994b), že v České republice se nesezdaná soužití začala šířit nejdříve mezi osobami se základním vzděláním. Pro osoby s vysokoškolským vzděláním jsou adjustovaná rezidua nižší než hranice významnosti, a proto předpokládáme, že pro tuto vzdělanostní kategorii se žádná souvislost neprokázala.

Na příkladu České republiky byl naznačen výpočet kontingenčních tabulek, jaké vlastnosti musí tyto tabulky splňovat a také jakým způsobem se analyzují výsledky. Bylo by příliš náročné uvádět zde veškeré vstupní kontingenční tabulky, proto po každou kombinaci zkoumaných proměnných uvádíme přehledovou tabulku, v níž jsou uvedeny pouze nejdůležitější výstupy z jednotlivých kontingenčních tabulek, těmi jsou koeficienty asociace a adjustovaná rezidua s hodnotou přesahující 1,96.

Analýza dalších kontingenčních tabulek pro Českou republiku prokázala, že forma vztahu respondentů souvisí s jejich věkem (Cramérovo $V = 0,3$). V mladších věkových skupinách je signifikantně více nesezdaných soužití a ve starším věku je jich signifikantně méně; těsnost závislosti měřená Cramérovým V je však v České republice nižší než v dalších evropských zemích, kde se tato hodnota pohybuje kolem 0,4 a více.

Žádná souvislost s formou vztahu se neprokázala pro proměnné zaměstnanost a rozvodovost. Nepotvrdila se tedy hypotéza, že četnost výskytu nesezdaných soužití v České republice se více týká nezaměstnaných nebo rozvedených. Přestože podle sčítání lidu je v České republice více rozvedených než svobodných kohabitantů (a také ve výzkumu EVS 1999 byla téměř polovina kohabitantů rozvedená), neprokázalo se, že by to, zda již respondent prošel manželstvím nebo ne, mělo vliv na současnou formu vztahu.

Souvislost se nepotvrdila ani mezi formou vztahu a náboženským vyznáním, adjustovaná rezidua však ukazují na souvislost pro některé kombinace znaků. V kohabitacích žilo ve skutečnosti statisticky významně více nevěřících a méně věřících. V České republice se naprostá většina věřících hlásí k římskokatolické církvi, která jednoznačně upřednostňuje manželství před volnými svazky.

Evropa

Pro vybrané evropské státy, které se zúčastnily výzkumu EVS v roce 1999, vypočítáme kontingenční tabulky, test chí-kvadrát a koeficient asociace (koeficient kontingence, koeficient f_i nebo Cramérovo V). Použijeme podobné vstupní tabulky jako u příkladu České republiky, jednotlivé kontingenční tabulky jsou v příloze na CD. Ve výstupních tabulkách uvádíme nejdůležitější informace za jednotlivé země.

Na základě dosažené hladiny významnosti u chí-kvadrát testu, která je nižší než zvolená hladina významnosti, zamítáme nulové hypotézy a přijímáme následující hypotézy alternativní:

- Forma vztahu respondenta souvisí s počtem dětí

- Forma vztahu respondenta souvisí s rokem narození respondenta

Naopak dosažená hladina významnosti u chí-kvadrát testu byla vyšší než zvolená hladina, proto přijímáme nulovou hypotézu o nezávislosti jevů:

- Forma vztahu respondenta nesouvisí s tím, zda byl respondent v minulosti rozveden

U ostatních zkoumaných proměnných - vzdělání, náboženské vyznání a zaměstnanost - nelze jednoznačně říci, zda mají vliv na formu vztahu. Souvislost mezi formou vztahu a těmito proměnnými se prokázala pouze v některých zkoumaných zemích.

Forma vztahu respondenta souvisí s počtem dětí

Počet dětí velmi silně souvisí s formou svazku ve všech sledovaných zemích. Často závislost neplatí pro jedno dítě v rodině, to by mohlo vysvětlovat teorii, podle níž se první děti rodí stejně často do manželství jako do nesezdaných soužití a některé páry uzavřou sňatek až před narozením druhého dítěte. Výjimkou je Španělsko a Rumunsko, kde se jedno a více dětí signifikantně méně vyskytují v nesezdaných soužitích.

Tabulka 8.8 představuje nejdůležitější informace z kontingenčních tabulek za všechny sledované země.

Tabulka 8.8 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a počet dětí

	Cramérovo V						podíl kohabitantů podle počtu dětí			
		bezdětní	1 dítě	2 děti	3 děti	4 a více dětí	bezdětní	1 dítě	2 děti	3 a více dětí
Island	0,6	+	+	-	-	-	39%	26%	15%	20%
Maďarsko	0,6	+		-	-		51%	23%	18%	8%
Nizozemsko	0,6	+		-	-	-	69%	12%	13%	6%
Španělsko	0,6	+	-	-	-	-	80%	6%	7%	7%
Francie	0,5	+		-	-	-	50%	21%	19%	10%
Německo	0,5	+		-	-	-	56%	19%	17%	8%
Rumunsko	0,5	+	-	-		-	70%	11%	8%	11%
Švédsko	0,5	+		-	-	-	53%	13%	25%	9%
ČR	0,4	+		-	-		44%	16%	27%	13%
Estonsko	0,4	+		-	-		39%	31%	21%	9%
Itálie	0,4	+		-	-		68%	16%	11%	5%
Slovensko	0,4	+		-	-		52%	14%	27%	7%
Polsko	0,3	+		-	-		38%	26%	24%	12%
Litva	0,2	+		-			22%	28%	31%	19%

Zdroj: výzkum EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu bezdětných kohabitantů

Poznámka: chí-kvadrát test i koeficient Cramérovo V je vždy se signifikací 0,000

Adjustovaná rezidua vždy vyšší než 1,96 (+ přímá závislost, - nepřímá závislost)

Zajímavým případem je Island, kde je souvislost velmi těsná (Cramérovo V = 0,6), ale rozložení kohabitantů podle počtu dětí se odlišuje od ostatních sledovaných států. Na Islandu je signifikantně více nesezdaných párů s žádným nebo jedním dítětem, teprve dítě druhého a vyššího pořadí se do kohabitanace rodí signifikantně méně často.

Méně těsná závislost (Cramérovo V = 0,23) se projevila u Litvy, v nesezdaných soužitích jsou signifikantně častěji bezdětní a naopak signifikantně méně párů se dvěma dětmi žije ve volném svazku. Pro jiné kategorie se závislost neprokázala. Podobně pro Polsko se prokázala nižší míra asociace (Cramérovo V = 0,3). Dle tabulky 8.8 je zřejmé, že Polsko i Litva mají nejnižší podíly

bezdětných kohabitantů ze všech sledovaných zemí, spolu s Islandem mají tyto země nejrovnoměrnější rozložení počtu dětí mezi nesezdanými soužitími. U Polska a Litvy je to s největší pravděpodobností zapříčiněno velmi nízkým podílem faktických manželství ve společnosti.

Island je ovšem přesně opačný případ, projevila se velmi silná závislost mezi formou svazku a počtem dětí, nesezdaná soužití jsou nejčastěji s žádným nebo jedním dítětem. Z toho bychom mohli vyvodit dva různé závěry; za prvé, že islandské páry, které žijí v nesezdaném soužití, mají maximálně jedno dítě; anebo za druhé, že islandské páry vstupují do manželství nejčastěji až po porodu prvního dítěte a druhé dítě pak mají v manželství nebo jej vůbec nemají. Úhrnná plodnost Islandu se pohybuje kolem dvou živě narozených dětí připadajících na jednu ženu reprodukčního věku, a proto nejlépe k pravdě by mohlo být vysvětlení, které počítá s prvním dítětem narozeným v kohabitaci a druhým dítětem narozeným do manželství.

Vyšší podíl kohabitantů se dvěma dětmi než s jedním dítětem u České republiky, Slovenska a Švédska bychom nejspíše vysvětlili vysokým podílem nesezdaných soužití rozvedených osob s dětmi.

Španělsko dle tabulky 8.8 představuje modelový příklad země, kde jsou nesezdaná soužití považována spíše za zkoušku před manželstvím nebo za svazek vhodný jen pro ty páry, které nechtějí mít děti.

Forma vztahu respondenta souvisí s rokem narození respondenta

Z tabulky 8.9 je zřejmé, že věk respondentů velmi silně souvisí s formou vztahu, pro který se rozhodli. K životu v nesezdaném soužití se přihlásilo statisticky významně více respondentů do 30 let. Naopak signifikantně méně respondentů, kteří se narodili mezi lety 1921 - 1960, žije v nesezdaném soužití.

Tabulka 8.9 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a věk

	Cramérovo V	1900 - 1920	1921 - 1940	1941 - 1960	1961 - 1985	Podíl svobodných kohabitantů do 30 let
Island	0,5		-	-	+	51%
Německo	0,4		-	-	+	44%
Španělsko	0,4		-	-	+	60%
Švédsko	0,4		-	-	+	40%
Estonsko	0,3		-	-	+	41%
Francie	0,3		-	-	+	37%
Itálie	0,3		-	-	+	35%
Maďarsko	0,3		-	-	+	52%
Nizozemsko	0,3		-	-	+	37%
Rumunsko	0,3		-	-	+	64%
ČR	0,2		-	-	+	40%
Polsko	0,1		-		+	34%
Litva	nez					16%
Slovensko	nez		-	-	+	34%

Zdroj: výzkum EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS, řazeno dle podílu bezdětných kohabitantů

Poznámka: chí-kvadrát test i koeficient Cramérovo V je vždy se signifikací 0,000

Adjustovaná rezidua vždy vyšší než 1,96 (+ přímá závislost, - nepřímá závislost)

Vysvětlivka: nez = nezávislost (proměnné spolu nesouvisí)

Jedinou zemí, kde se souvislost mezi rokem narození a formou svazku neprokázala, je Litva. Pro Slovensko a Polsko se sice souvislost proměnných projevila, ale těsnost závislosti je velmi nízká. Je nutné znovu upozornit, že jak Litva, tak i Polsko a Slovensko mají velmi nízký počet respondentů, kteří se přihlásili k životu v nesezdaném soužití.

Pro získání podrobnějšího průběhu závislosti by bylo potřeba věkové kategorie zúžit, nejlépe na pětileté intervaly. Počet respondentů výzkumu EVS však nedovoluje vytvoření užších věkových kategorií, početní zastoupení některých políček kontingenční tabulky by bylo příliš nízké a výsledky by proto nebyly spolehlivé.

Forma vztahu respondenta nesouvisí s tím, zda byl respondent v minulosti rozveden

U většiny zemí se neprokázala souvislost mezi životem v nesezdaném soužití a tím, zda již respondent byl někdy rozveden (chí-kvadrát test není signifikantní). Vzhledem k tomu, že pro naprostou většinu států přijímáme nulovou hypotézu o nezávislosti obou proměnných, není nutné ani uvádět tabulku s informacemi za jednotlivé země. Jedinými zeměmi, kde se alespoň částečná závislost prokázala, jsou Nizozemsko a Litva. V Nizozemsku je mezi proměnnými dokonce silná závislost (koeficient kontingence 0,33). Nesezdaná soužití jsou v Nizozemsku signifikantně častěji tvořena respondenty, kteří již nejméně jednou prošli rozvodem.

V Litvě se sice souvislost nepotvrdila, ovšem adjustovaná rezidua ukazují silnou závislost mezi nesezdaným soužitím a rozvodovostí, ti, kdo již byli rozvedeni, žijí statisticky významně častěji v kohabitaci.

Souvislost formy vztahu s dalšími proměnnými

Souvislost formy vztahu s dalšími zkoumanými proměnnými - vzdělání, zaměstnanost a náboženské vyznání - se prokázala pouze v některých zemích. Podrobnější přehled včetně adjustovaných reziduí poskytnou tabulky 8.10, 8.11 a 8.12. V tabulkách jsou uvedeny také podíly kohabitantů podle vzdělání, podíl kohabitantů nezaměstnaných a podíl nevěřících a ateistů žijících v nesezdaných soužitích.

Vzdělání

Forma vztahu respondenta souvisí s nejvyšším dokončeným vzděláním pouze v osmi zemích, těsnost vztahu je poměrně nízká. Silnější souvislost se prokázala pouze pro Island, Německo a Španělsko, kde je hodnota koeficientu Cramérovo V 0,3.

Tabulka 8.10 Cramérovo V a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a vzdělání

	Cramérovo V	nedok. ZŠ	dok. ZŠ	odborná SŠ	SŠ s maturitou	VŠ 1.stupeň	VŠ 2.stupeň	podíl kohabitantů s		
								ZŠ	SŠ	VŠ
Island	0,3		+	-	+	-	-	45%	41%	14%
Německo	0,3		-	+	+			16%	68%	16%
Španělsko	0,3	-	-		+	+	+	16%	56%	28%
Estonsko	0,2		+		+	-	-	29%	59%	12%
Francie	0,2	-	+			+		54%	19%	27%
Itálie	0,2		-		+	+	+	22%	43%	35%
Rumunsko	0,2	-			+			20%	61%	19%
Švédsko	0,2	-	-	+	+			12%	56%	32%
ČR	nez		+					45%	41%	14%
Maďarsko	nez	-						58%	33%	9%
Nizozemsko	nez		-	+				24%	36%	40%
Litva	nez							12%	66%	22%
Polsko	nez							46%	36%	18%
Slovensko	nez							23%	59%	18%

Zdroj: data EVS, vlastní výpočty, řazeno dle koeficientu kontingence

Poznámka: chí-kvadrát test i koeficient Cramérovo V je vždy se signifikací 0,000

Adjustovaná rezidua vždy vyšší než 1,96 (+ přímá závislost, - nepřímá závislost)

Vysvětlivka: nez = nezávislost (proměnné spolu nesouvisí)

Podle poměrně vysokých koeficientů asociace je patrné, že nejvyšší dosažené vzdělání je důležitým faktorem při rozhodování o tom, zda žít v sezdaném či nesezdaném svazku. I pro některé státy, v nichž se neprokázala celková závislost, můžeme nalézt jednu nebo dvě kombinace se silnou závislostí. Například v České republice se silná závislost objevuje jen v případě kombinace dokončené základní školy a života v nesezdaném soužití, to znamená, že respondenti se základním vzděláním signifikantně častěji volí život v nesezdaném soužití než v manželství.

Pouze v Litvě, Polsku a na Slovensku se nepodařilo prokázat žádnou souvislost mezi vzděláním a životem v kohabitaci. Naopak největší závislost zaznamenal Island, Německo a Španělsko. Výsledky u analýzy kontingenční tabulky těchto dvou proměnných se ukázaly jako značně různorodé; v některých zemích je v dané vzdělanostní kategorii signifikantně více nesezdaných soužití a v jiných zemích je u stejné kategorie signifikantně méně kohabitací. Například zaměříme-li se na oba stupně vysoké školy, potom Island a Estonsko vykazují signifikantně méně kohabitací, naopak ve Španělsku, Itálii a také Francii je jich signifikantně více. Opačně to platí pro dokončené základní vzdělání, ve Španělsku, Itálii, Německu, Švédsku a Nizozemsku je signifikantně méně nesezdaných soužití. Na Islandu, v Estonsku, Francii a také České republice je pro tuto vzdělanostní kategorii kohabitací signifikantně více. Respondenti se středoškolským vzděláním s maturitou se signifikantně častěji hlásili k životu v nesezdaném soužití a naopak lidé bez dokončeného základního vzdělání statisticky významně méně uváděli, že žijí v nesezdaném soužití.

Také podíly kohabitantů podle vzdělanostních skupin poukazují na skutečnost, že se jednotlivé země dle vzdělanostní struktury nesezdaných soužití značně liší. Stejně rozložení podle vzdělání mají pouze čeští a islandští kohabitanti, ovšem s tím rozdílem, že na Islandu existuje souvislost mezi vzděláním a formou vztahu, zatímco v České republice žádná souvislost prokázána nebyla.

Zaměstnanost

Hodnoty koeficientu f_i ukazují, že souvislost mezi zaměstnaností a životem v kohabitaci se neprokázala téměř pro žádnou ze zkoumaných zemí. Pouze pro Nizozemsko tato souvislost platí, ovšem ne příliš těsná.

Tabulka 8.11 Koeficienty f_i a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a zaměstnanost

	koeficient f_i	zaměstnaní	nezaměstnaní	podíl nezaměstnaných v NS
Nizozemsko	0,2	+	-	18%
Francie	0,1	+	-	33%
Itálie	0,1	+	-	20%
Německo	0,1	+	-	37%
Španělsko	0,1	+	-	43%
Maďarsko	nez	+	-	43%
ČR	nez			36%
Estonsko	nez			29%
Island	nez			13%
Litva	nez			45%
Polsko	nez			42%
Rumunsko	nez			55%
Slovensko	nez			27%
Švédsko	nez			26%

Zdroj: data EVS, vlastní výpočty, řazeno dle koeficientu kontingence

Poznámka: chí-kvadrát test i koeficient f_i je vždy se signifikací 0,000

Adjustovaná rezidua vždy vyšší než 1,96 (+ přímá závislost, - nepřímá závislost)

Vysvětlivka: nez = nezávislost (proměnné spolu nesouvisí); NS = nesezdaná soužití

Adjustovaná rezidua jsou vždy kladná v případě zaměstnaných a záporná v případě nezaměstnaných. To interpretujeme jako signifikantně vyšší četnost výskytu nesezdaných soužití mezi zaměstnanými a naopak mezi nezaměstnanými je těchto svazků méně než dle očekávaných četností. Největší podíl nezaměstnaných mezi kohabitanty má Rumunsko, jako v jediné ze sledovaných zemí je zde více nezaměstnaných než zaměstnaných. Souvislost mezi zaměstnaností a formou soužití se ovšem neprokázala. Naopak nejmenší podíl nezaměstnaných žijících ve volných svazcích je na Islandu, ale ani zde se neprokázala souvislost mezi těmito jevy.

Náboženské vyznání

Vliv náboženského vyznání (zda se člověk považuje za věřícího, nevěřícího či ateistu) na formu soužití se prokázal ve čtyřech zemích ze čtrnácti sledovaných. Adjustovaná rezidua však ukazují na podobné souvislosti i u některých zemí, kde byla těsnost vztahu proměnných nízká, nebo kde se neprokázala žádná závislost.

Tabulka 8.12 Koefficienty kontingence a adjustovaná rezidua pro kontingenční tabulky proměnných: život v nesezdaném soužití a náboženské vyznání

	koeficient kontingence	věřící	nevěřící	ateisté	podíl nevěřících a ateistů v NS
Island	0,2	-	+	+	33%
Německo	0,2	-	+	+	73%
Nizozemsko	0,2	-	+	+	51%
Španělsko	0,2	-	+	+	62%
Itálie	0,1	-	+	+	29%
Estonsko	0,1	-		+	72%
Polsko	0,1	-	+	+	17%
ČR	nez	-	+		69%
Francie	nez	-		+	60%
Slovensko	nez	-			29%
Švédsko	nez	-			66%
Litva	nez				13%
Maďarsko	nez				48%
Rumunsko	nez				17%

Zdroj: data EVS, vlastní výpočty, řazeno dle koeficientu kontingence

Poznámka: chí-kvadrát test i koeficient kontingence je vždy se signifikací 0,000

Adjustovaná rezidua vždy vyšší než 1,96 (+ přímá závislost, - nepřímá závislost)

Vysvětlivka: nez = nezávislost (proměnné spolu nesouvisí); NS = nesezdaná soužití

Největší podíly nevěřících a ateistů žijících v kohabitacích jsou v Německu a Estonsku a potom také v České republice, ve všech těchto zemích se potvrdila signifikantně menší četnost nesezdaných svazků mezi věřícími.

Některé pro nás zajímavé země si nyní uvedeme jednotlivě. Pro každou z nich stručně shrneme, se kterými zkoumanými proměnnými souvisí forma vztahu respondentů.

Švédsko

Pokud by kohabitace byly ve švédské společnosti rozšířené mezi všechny skupiny obyvatelstva, neměla by se analýzou kontingenčních tabulek prokázat žádná souvislost mezi formou vztahu a jakoukoli další proměnnou. Tato statistická nezávislost se však potvrdila pouze pro proměnné zaměstnanost a rozvodovost, což znamená, že četnost výskytu nesezdaných soužití nesouvisí ani s tím, zda byl respondent zaměstnán či nikoliv, ani s tím, zda již prošel rozvodovým řízením. Celková souvislost mezi formou vztahu a náboženským vyznáním se neprokázala, avšak těsný vztah naznačují adjustovaná rezidua pro věřící respondenty, kteří statisticky významně více uváděli, že žijí v manželství, a méně, že žijí v nesezdaném soužití.

Mezi formou vztahu a dalšími proměnnými se souvislost prokázala. Pro věk respondentů platí, že lidé do 40 let dávají signifikantně více přednost nesezdaným soužitím. Z hlediska vzdělání se prokázalo, že mezi lidmi se základním vzděláním je statisticky významně méně kohabitací a naopak více jich je mezi lidmi se středoškolským vzděláním (s maturitou nebo absolvování odborné školy). Velmi těsná souvislost se prokázala mezi formou vztahu a počtem dětí (Cramérovo $V = 0,5$), stejně jako v České republice i v celé Evropě je ve Švédsku statisticky významně více bezdětných a méně respondentů s dětmi

Francie

Přestože i ve Francii jsou již kohabítace rozšířené v celé populaci, analýza dat výzkumu EVS 1999 prokázala, že v nesezdaných soužitích signifikantně více žijí osoby mladší 40 let, bezdětné, zaměstnané a z hlediska nejvyššího dokončeného vzdělání lidé vyučení a s bakalářským titulem. Naopak signifikantně méně je kohabitantů se základním vzděláním a se dvěma a více dětmi. Souvislost mezi náboženským vyznáním a formou vztahu sice potvrzena nebyla, adjustovaná rezidua však ukazují, že nesezdaná soužití se signifikantně více týkají ateistů a méně těch respondentů, kteří sami sebe pokládají za věřící. Četnost výskytu kohabitací dle analýzy kontingenčních tabulek nesouvisí s tím, zda byl respondent někdy rozveden.

Itálie

Nulovou hypotézu o nezávislosti mezi proměnnými přijímáme pro proměnné forma vztahu a rozvodovost. Pro kombinaci proměnných forma vztahu a zaměstnanost se celková souvislost neprokázala, avšak pro kohabítace platí, že signifikantně více respondentů bylo zaměstnáno. Pro proměnné náboženské vyznání a forma vztahu se sice potvrdila souvislost, ovšem koeficient kontingence je natolik nízký, že alternativní hypotézu o souvislosti jevů musíme zamítnout. Adjustovaná rezidua pro nesezdaná soužití ukazují souvislost pro kombinace, kdy je signifikantně více nevěřících a ateistů žijících v kohabitacích než dle očekávaných četností.

Četnost výskytu kohabitací souvisí s věkem, počtem dětí a se vzděláním. Signifikantně méně bylo kohabitantů s dokončenou povinnou školní docházkou a naopak kohabitantů s vysokoškolským vzděláním bylo statisticky významně více, z čehož lze soudit, že v Itálii se nový typ rodinného uspořádání šíří nejdříve mezi nejvzdělanější vrstvou obyvatel.

Maďarsko

V Maďarsku se prokázala pouze souvislost formy vztahu s věkem a počtem dětí. Ostatní proměnné dle analýzy s formou vztahu nesouvisí, náboženské vyznání, zaměstnanost ani případný rozvod nemají vliv na četnost výskytu volných svazků. Přestože celková souvislost proměnných forma vztahu a vzdělání potvrzena nebyla, objevila se silná souvislost mezi nedokončeným základním vzděláním a velmi nízkým výskytem nesezdaných soužití.

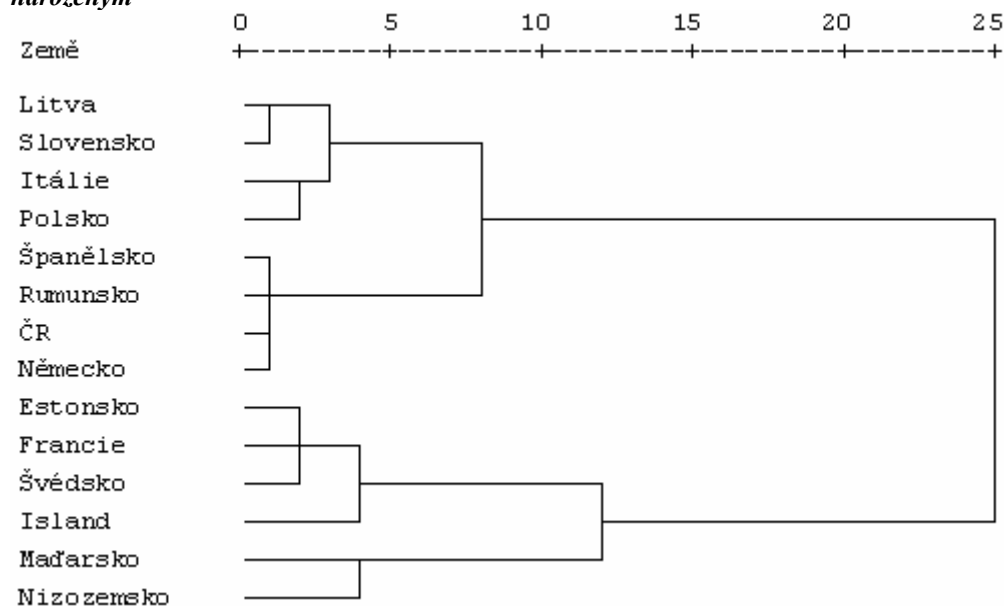
Velmi specifickou zemí je Nizozemsko, kde se prokázalo, že forma vztahu souvisí se všemi zkoumanými proměnnými. Pouze u nejvyššího dokončeného vzdělání odhadujeme závislost z adjustovaných reziduí, u všech ostatních proměnných byl vypočítán i poměrně vysoký koeficient těsnosti závislosti. Souvislost s formou svazku byla prokázána dokonce i u rozvodovosti a zaměstnanosti, to jsou proměnné, u nichž se pro všechny ostatní země závislost neprokázala. „Přestože nesezdané soužití je dnes v Nizozemsku široce uznáváno a stále více vnímáno jako vhodná alternativa k manželství, většina mladých párů se ožení, zejména v případě, pokud se chtějí stát nebo se stanou rodiči (Alders a De Graaf 2001 in Fokkema a kol., 2008). Výsledkem je, že podíl párů žijících v kohabitaci se ve věku 30-39 let snížil na 31% (2005). V Nizozemsku dochází v posledních letech k velkému rozšíření soužití typu LAT - Living Apart Together.“ (Fokkema a kol., 2008, str. 759)

Jak jsme již naznačili výše, v zemích severní Evropy (především ve Švédsku a na Islandu) bychom spíše předpokládali, že se neprojeví souvislost mezi věkem a formou vztahu a zároveň, že se neprojeví souvislost mezi počtem dětí a formou vztahu. Obě jmenované závislosti se však projevíly jak u Švédska, tak i u Islandu. To znamená, že nesezdaná soužití zde nejsou natolik běžným jevem, že by se vyskytovala v celé populaci bez ohledu na věk a počet dětí. Zvolená forma vztahu v těchto zemích souvisí také s nejvyšším dosaženým vzděláním a náboženským vyznáním.

8.3.3 Typologie zemí

Nyní vytvoříme typologii zemí na základě shlukové analýzy dvou proměnných – podíl mladých svobodných kohabitantů a podíl živě narozených mimo manželství. Podíl svobodných kohabitantů ve věku 20-29 let vypočítáme z dat výzkumu EVS 1999. Výsledek porovnáme s analýzou dat z Eurostatu, tím ověříme hypotézu, která předpokládá jinou distribuci zemí na základě dat výběrového šetření než na základě dat sčítání lidu. Shlukovou analýzu vypočteme dle výše zmíněné metodiky, opět použijeme Z - transformaci, metodu čtvercové euklidovské vzdálenosti a seskupování pomocí metody vazba mezi skupinami.

Obrázek 8.3 Dendrogram, shluková analýza na základě proměnných: podíl svobodných osob ve věku 20 – 29 let, kteří žijí v nesezdaném soužití, a podíl narozených mimo manželství vůči všem živě narozeným

Zdroj: Data Eurostatu a z výzkumu EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS

Shlukovou analýzou získáme těchto pět skupin:

1. skupina: Česká republika, Německo, Španělsko, Rumunsko
2. skupina: Itálie, Litva, Polsko, Slovensko
3. skupina: Estonsko, Francie, Island, Švédsko
4. skupina: Maďarsko
5. skupina: Nizozemsko

Tabulka 8.13 Charakteristika jednotlivých skupin vzniklých shlukovou analýzou, průměrné hodnoty proměnných

	1	2	3	4	5
Podíl svobodných kohabitantů ve věku 20 – 29 let	29,38	8,57	41,61	47,41	63,21
Podíl narozených mimo manželství vůči všem živě narozeným	30,16	22,86	57,42	35,59	37,06
Počet zemí ve skupině	4	4	4	1	1

Zdroj: Eurostat, EVS 1999, vlastní výpočty

V tomto srovnání je menší počet zemí, ovšem všechny, které se v analýze dat získaných z Eurostatu nejvíce podobaly České republice, zde zastoupeny jsou. Z dendrogramu 8.3 je jasně patrné, že na základě analyzovaných proměnných mají nejvíce shodných znaků země 1. skupiny, k níž náleží i Česká republika. Zajímavostí je, že země v první skupině spolu nemají z hlediska geografické polohy mnoho společného. Španělsko jako zástupce jižní Evropy, Rumunsko východní Evropy a Německo je považováno spíše za vyspělou západoevropskou zemi. Přesto se tyto země velice podobají podílem narozených mimo manželství a podílem mladých svobodných kohabitantů.

Vrátíme-li se tedy ke zmiňované hypotéze, která předpokládala jinou distribuci zemí na základě výběrového šetření než na základě sčítání lidu, prokázalo se, že neplatí. Přesto, že při výběrovém šetření jsme zaznamenali téměř dvojnásobný podíl faktických manželství ze všech úplných rodin (při výběrovém šetření považujeme za úplné rodiny ty, kde partneři žijí v dlouhodobém vztahu v manželství nebo nesezdaném soužití) než při sčítání lidu, stále se Česká republika řadí do skupiny se stejnými zeměmi. Podobnost České republiky s Německem, Španělskem i Rumunskem se projevila v obou provedených analýzách.

Druhou skupinu, která se nejvíce podobá skupině první, tvoří především státy se silnějším vlivem náboženství. Pro respondenty z Itálie, Polska a Slovenska se prokázala závislost pro kombinaci nesezdaného soužití a náboženské víry; ti respondenti, kteří sami sebe považují za věřící, signifikantně méně často uváděli, že žijí v kohabitaci než v manželství. Spolu s těmito státy je ve skupině také Litva. Dle tabulky charakteristik jednotlivých skupin (tab. 8.12) nabývají obě analyzované proměnné pro druhou skupinu nejnižších hodnot, podíl mladých svobodných kohabitantů představuje méně než 10 % a pouze 23 % dětí ze všech živě narozených se rodí mimo manželství.

Třetí skupinu tvoří státy severní a západní Evropy, které mají nejvyšší podíl narozených mimo manželství a také poměrně vysoký podíl mladých svobodných kohabitantů. Estonsko se na základě těchto proměnných řadí mezi země severní Evropy.

Čtvrtou a pátou skupinu pak tvoří vždy pouze jeden stát, tyto státy jsou nejméně podobné s jakoukoliv ze tří výše popsaných skupin. Maďarsko i Nizozemsko se vymykají především velmi vysokým podílem mladých svobodných kohabitantů mezi respondenty.

V žádné z provedených analýz se neprokázala podobnost České republiky se zeměmi severní a západní Evropy, jedinou výjimkou je Německo, které ovšem z hlediska rozšíření nesezdaných soužití nedosahuje takové úrovně jako například Francie nebo Velká Británie.

Analýzou kontingenčních tabulek jsme zjistili, které proměnné mají vliv na to, zda se respondent rozhodne pro manželství či nesezdané soužití. Konkrétně pro Českou republiku se prokázalo, že nesezdaná soužití se častěji týkají osob bezdětných, se základním vzděláním, nevěřících nebo ateistů a také osob mladších. Dále tedy budeme analyzovat tyto proměnné a pokusíme se na základě dat z výzkumu EVS 1999 vytvořit skupiny zemí, které jsou si podobné.

Vycházíme z agregovaných dat za všechny respondenty každé zkoumané země (viz. Příloha A), pomocí korelační analýzy nejdříve vyloučíme proměnné, které spolu korelují. Z tabulky korelačních koeficientů (8.14) je zřejmé, že pouze pro jednu dvojici proměnných (podíl bezdětných kohabitantů a podíl mladých svobodných kohabitantů) dosahuje signifikace nižší hodnoty než je stanovená hladina významnosti $\alpha = 0,05$; ovšem Pearsonův koeficient korelace nepřesahuje hodnotu 0,7; proto pro další analýzu ponecháme obě proměnné. Závislost obou proměnných není natolik silná, aby docházelo ke zdvojnásobení hodnoty znaku.

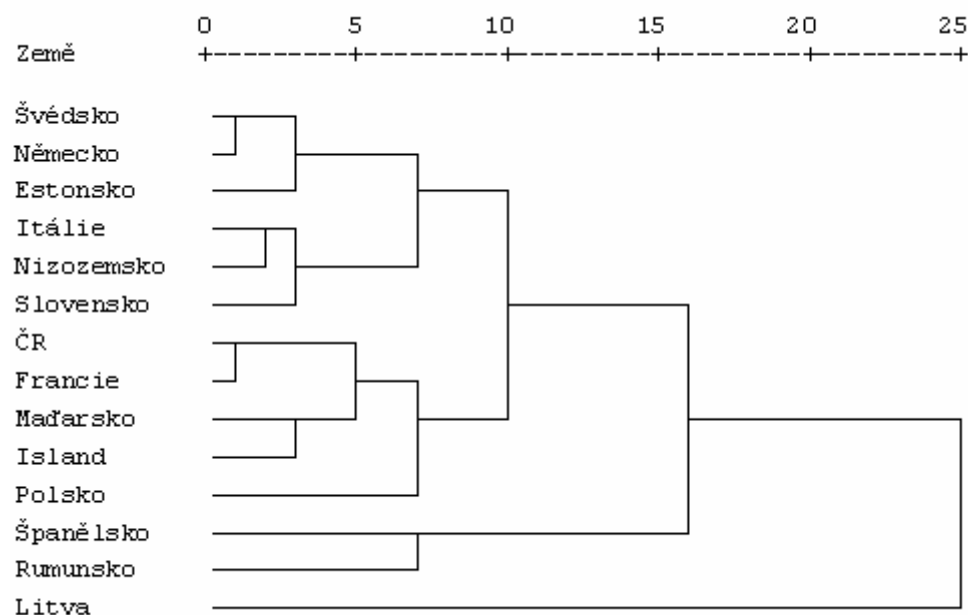
Tabulka 8.14 Pearsonův koeficient korelace

		Podíl kohabitantů se základním dokončeným vzděláním	Podíl nevěřících a ateistů mezi kohabitanty	Podíl svobodných osob do 30 let žijících v kohabitaci
Podíl bezdětných kohabitantů	Pearsonův koeficient korelace	1	-0,288	0,197
	Signifikance	.	0,319	0,501
Podíl kohabitantů se základním dokončeným vzděláním	Pearsonův koeficient korelace	-0,288	1	0,043
	Signifikance	0,319	.	0,883
Podíl nevěřících a ateistů mezi kohabitanty	Pearsonův koeficient korelace	0,197	0,043	1
	Signifikance	0,501	0,883	.
Podíl svobodných osob do 30 let žijících v kohabitaci	Pearsonův koeficient korelace	0,616	0,113	0,214
	Signifikance	0,019	0,702	0,462

Zdroj: Eurostat, EVS 1999, vlastní výpočty

Do shlukové analýzy tedy vstupují tyto proměnné: podíl bezdětných respondentů žijících v nesezdaném soužití, podíl respondentů se základní školou žijících v nesezdaném soužití; podíl respondentů, kteří žijí v nesezdaném soužití a zároveň se pokládají za nevěřící nebo ateisty a podíl svobodných respondentů do 30 let, kteří žijí v nesezdaných soužitích. Stejně jako u dalších výpočtů shlukové analýzy, i zde byla použita Z - transformace proměnných, pro výpočet distanční matice metoda čtvercové euklidovské vzdálenosti a seskupování pomocí metody vazba mezi skupinami.

Obrázek 8.4 Dendrogram, shluková analýza proměnných: podíl bezdětných respondentů žijících v nesezdaném soužití; podíl respondentů se základní školou žijících v nesezdaném soužití; podíl respondentů, kteří žijí v nesezdaném soužití a zároveň se pokládají za nevěřící nebo ateisty; podíl svobodných respondentů do 30 let, kteří žijí v nesezdaných soužitích

Zdroj: Data EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS

Shlukovou analýzou získáme těchto pět skupin:

1. skupina: Česká republika, Francie, Maďarsko, Island, Polsko
2. skupina: Itálie, Švédsko, Slovensko, Estonsko, Německo, Nizozemsko
3. skupina: Litva
4. skupina: Španělsko
5. skupina: Rumunsko

Tabulka 8.15 Charakteristika jednotlivých skupin vzniklých shlukovou analýzou, průměrné hodnoty proměnných

	1	2	3	4	5
Podíl bezdětných kohabitantů	44	56	22	80	70
Podíl kohabitantů se základním dokončeným vzděláním	50	21	12	16	20
Podíl nevěřících a ateistů mezi kohabitanty	45	53	13	62	17
Podíl svobodných osob do 30 let žijících v kohabitaci	42	38	20	60	60
Počet zemí ve skupině	5	6	1	1	1

Zdroj: Data EVS 1999, vlastní výpočty v programu SPSS

Na základě čtyř vybraných proměnných vznikly pouze dvě větší skupiny, další tři státy (Litva, Španělsko a Rumunsko) tvoří každý svou vlastní skupinu. V případě této shlukové analýzy není možné jakékoliv geografické členění států podle skupin. Společně s Českou republikou tvoří

první skupinu státy střední Evropy, ale také Evropy severní a západní. Základem skupiny je značná podobnost České republiky a Francie, teprve při pozdějších krocích analýzy byly připojeny Maďarsko a Island a dále také Polsko. Od ostatních skupin se odlišuje především velmi vysokým podílem kohabitantů se základním vzděláním.

I druhá skupina představuje z geografického hlediska zajímavou kombinaci zemí. Dále se dělí na dvě menší skupiny, kde Švédsko, Německo a Estonsko mají oproti dalším třem zemím ve skupině nižší podíl bezdětných kohabitantů a naopak velmi vysoký podíl nevěřících a ateistů žijících v nesezdaných soužitích.

Litva se odlišuje velmi nízkými hodnotami pro všechny proměnné, ze všech ostatních zemí je v Litvě v nesezdaných soužitích nízký podíl bezdětných osob, osob se základním vzděláním, nevěřících a ateistů a také nízký podíl mladých svobodných osob. Z předchozích kapitol a analýz je zřejmé, že v Litvě se volné svazky týkají především osob rozvedených, proto je zde větší podíl kohabitantů vyššího věku a kohabitantů s dětmi.

Ve Španělsku je nejvyšší podíl bezdětných kohabitantů a s tím souvisí také vyšší podíl svobodných osob do 30, které žijí v nesezdaném soužití. Další proměnnou, která odlišuje Španělsko od ostatních zkoumaných zemí, je nejvyšší podíl nevěřících a ateistů mezi kohabitanty.

Také Rumunsko se hodnotami proměnných liší od všech ostatních zemí, je specifické velmi vysokým podílem mladých, svobodných a bezdětných kohabitantů a zároveň nízkým podílem nevěřících a ateistů v nesezdaných soužitích.

Kapitola 9

Závěr

Cílem práce bylo analyzovat problematiku nesezdaných soužití v kontextu evropských zemí. Zvláštní pozornost byla věnována České republice, která byla porovnávána s ostatními zkoumanými zeměmi s ohledem na trendy a struktury nesezdaných soužití. Vycházeli jsme z informací a dat ze zahraničních odborných statí, ze sčítání lidu jednotlivých zemí, populačních registrů a z výběrového šetření EVS. Pomocí metod kontingenčních tabulek, shlukových analýz a jiných statistických nástrojů jsme hledali podobné znaky nesezdaných soužití u České republiky a dalších evropských států.

Zkoumané téma je široké a komplexní, jeho zjednodušení na několik proměnných je tedy značně problematické a výsledky analýz těchto proměnných neposkytují jednoznačné závěry. Porovnáváním dat za vybrané evropské země je možné získat jen velmi hrubý obrys podobnosti v trendech a strukturách nesezdaných soužití mezi jednotlivými zeměmi. Pokud bychom chtěli získat reálnější srovnání, museli bychom se zaměřit pouze na Českou republiku a jednu další zemi a porovnávat veškerá dostupná data a informace v kontextu historickém i se znalostí současných podmínek ve společnosti. Složitost zkoumaného jevu jasně dokládá i poslední dendrogram 8.4, v němž je Česká republika na základě zkoumaných proměnných v jedné skupině se zeměmi jako Francie nebo Island. To naznačuje, že přestože mají dvě země značně rozdílný podíl kohabitací ve společnosti, může být jejich struktura podobná a naopak, i kdyby měly dvě země velmi podobný podíl kohabitací v populaci, může být jejich struktura zcela rozdílná.

V současné situaci je velice těžké vyjadřovat se k dlouhodobým změnám probíhajícím ve vyspělých společnostech. Není možné s jistotou říci, zda změny, které v České republice a dalších státech bývalého komunistického bloku probíhají od roku 1990, povedou k podobné situaci, jaká je nyní typická pro Francii nebo Švédsko. Odborníci se shodují, že v těchto státech již druhý demografický přechod proběhl a za jeden ze znaků ukončeného procesu považují také poměrně vysokou úroveň plodnosti. (např. Sobotka, 2008; Hoem, 2008) Interpretovat znaky a podmínky druhého demografického přechodu, který charakterizuje rozšíření nesezdaných soužití, je výrazně náročnější než vysvětlit projevy demografické revoluce neboli prvního demografického přechodu. Některé znaky doprovázející druhý demografický přechod je možné vypořádat i v České republice, dosud však není možné s jistotou konstatovat, že zde proběhne

podobná změna jako v severní nebo západní Evropě. Teprve s odstupem času bude možné přesněji zhodnotit nastalé změny a posoudit důsledky.

V naprosté většině provedených analýz se neprokázalo, že by se Česká republika ohledně trendů a struktur nesezdaných soužití podobala zemím jižní, západní nebo severní Evropy. Zkoumané proměnné naznačovaly spíše podobnost se zeměmi střední a východní Evropy. Otázkou ovšem zůstává, zda se nejedná jen o následek společně sdílené nedávné historie. Je možné, že se Česká republika pomalu začíná odlišovat od zbytku střední Evropy a že další vývoj nesezdaných soužití zde bude probíhat jiným způsobem. Tento výzkum to však nemusel zaznamenat, také z toho důvodu, že analýzy byly provedeny na datech z období kolem roku 2000.

Na příkladu Švédska je patrné, že rozšíření nesezdaných soužití v populaci nemusí nutně znamenat krizi rodiny. Přestože ve Švédsku je velmi prosazován individualismus a především se dbá na dodržování rovnosti v právech obou pohlaví bez ohledu na zájem dětí (jednoduché rozvody, nesezdaná soužití, velmi krátká mateřská a rodičovská dovolená), neprojevalo se to snížením plodnosti. Také Francie má při vysokém podílu nesezdaných soužití plodnost na poměrně vysoké úrovni. Pro Českou republiku by to mohlo znamenat, že až se česká společnost přizpůsobí novým podmínkám, úroveň plodnosti se ustálí na vyšší hladině.

Výsledky připravovaného sčítání lidu, domů a bytů 2011 poskytnou cenné informace o změnách rodinného chování v České republice. Data z tohoto sčítání budou přesnější ve sběru informací o nesezdaných soužitích díky nové metodice. Na rozdíl od sčítání v roce 2001, které se uskutečnilo 11 let po pádu komunismu, a změny chování ještě nemusely být příliš patrné, další sčítání pravděpodobně zaznamená všechny trendy v rodinném chování. Do sňatečného a plodného věku začínají nyní nastupovat generace žen, jejichž rodinné chování a hodnoty nebyly ovlivněny komunistickým režimem.

Velmi cenné informace přinese také další vlna výzkumu European Value Study; sběr dat proběhl v letech 2008 a 2009 a výsledky je možno očekávat na přelomu let 2009 a 2010.

Seznam použité literatury

- BAUMAN, Z. 1995: *Úvahy o postmoderní době*, SLON, Praha 1995
- BOLOGNE, J. C. 1997: *Svatby*, Volvox Globator, Praha 1997
- ČERVENKA, J. 2006: *Rodina a životní úroveň v ČR* v rámci sborníku Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds.): *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy*, SOÚ AV ČR, Praha 2006
- Data & Fakta 1997, Bulletin Sociologického ústavu AV ČR, číslo 7, 1997
- DE ROSE, A., RACIOPPI, F., ZANATTA, A.L. 2008: *Italy: Delayed adaptation of social institutions to changes in family behaviour*, Volume 19, article 19, pages 665 – 704, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- DORBRITZ, J. 2008: *Germany: Family diversity with low actual and desired fertility*, Volume 19, article 17, pages 557 – 598, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. 2000: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*, SLON, Praha 2000
- FOKKEMA, T. a kol. 2008: *The Netherlands: Childbearing within the context of a “Poldermodel” society*, Demographic research, Volume 19, article 21, pages 743 – 794, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- FOKKEMA, T., LIEFBROER, A. C. 2008: *Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence?*, Demographic research, Volume 19, article 36, pages 1351 – 1418, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/36/>
- GAUTHIER, A. 2002: *Family Policies in Industrialized Countries: Is There Convergence?*, Population 2002/3, Volume 57, p. 447-474; dostupný z WWW: www.cairn.info/load_pdf.php?ID_ARTICLE=POPE_203_0447
- HAMPLOVÁ, D. 2002: *Marriage and Cohabitation: Qualitative Differences in Partnership Arrangements*, Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2002, Vol. 38, No. 6
- HAMPLOVÁ, D. 2003: *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*, Sociologické texty, SOÚ AV ČR, 2003

- HAMPLOVÁ, D. 2007: *Děti bez manželství nebo bez otců?*, Data a výzkum – SDA Info 2007, Vol. 1, No. 2: 141-154, SOÚ AV ČR, Praha 2007; dostupný z WWW: http://archiv.soc.cas.cz/download/625/DaV0702_p141_154.pdf
- HEITLINGEROVÁ, A., TRNKOVÁ, Z. 1998: *Životy mladých pražských žen*, SLON, Praha 1998
- HOEM, J. M. 2008: *Overview Chapter 8: The impact of public policies on European fertility*; Volume 19, article 10, pages 249 – 260, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- CHODĚRA, O. 2002: *Partnerství, manželství a paragrafy*, GRADA Publishing, spol. s r.o., Praha 2002
- KALMIJN, M., LOEVE, A., MANTING, D. 2007: *Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation*, Demography, Volume 44-Number 1, February 2007: 159-179
- KALMIJN, M. 2007: *Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990-2000*; Tilburg University; 2007
- KASEARU, K. 2007: *The case of unmarried cohabitation in Western and Eastern Europe*; prezentováno na konferenci “Comparative and Gendered Perspectives on Family Structure”, the London School of Economics in London, England 2007; dostupný z WWW: <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/Divorce/Divorceconference2007/Kasearu.pdf>
- KIERNAN, K. 1992: *The impact of family disruption in childhood on transition to young adult life*, Population Studies, 40 (1):35-54, 1992
- KIERNAN, K. 2002: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues, and Implications*. In: A. Booth & A. C. Crouter (Eds.), *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy* (pp. 3-31). Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2002; dostupný z WWW: <http://www.google.com/books>
- KOHLER, H. P., BILLARI, F. C., ORTEGA, J. A. 2002: *The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s*, Population and Development Review, Vol. 28, No. 4: 641–680, 2002; Dostupný z WWW: <http://www.demog.berkeley.edu/~kohler/ftp/llf.pdf>
- KOTOWSKA a kol. 2008: *Poland: Fertility decline as a response to profound societal and labour market changes?*, Demographic research, Volume 19, article 22, pages 795 – 854, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- LE GOFF, J. 2002: *Cohabiting unions in France and West Germany: Transitions to first birth and first marriage*; Demographic Research; 2002; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol7/18/>
- MOŽNÝ, I. 1999: *Sociologie rodiny*, SLON, Praha 1999
- NEYER, G.; ANDERSSON, G. 2008: *Consequences of Family policies on childbearing Behavior: Effects or Artifacts?*; Population and development review 34(4): 699-724, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/10/19-10.pdf>

- OLÁH, L., BERNHARDT, E. 2008: *Sweden: Combining childbearing and gender equality*, *Demographic research*, Volume 19, article 28, pages 1105 – 1144, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- OSTNER, I. 2001: *Cohabitation in Germany – rules, reality and public discourses*, *International Journal of Law, Policy and the Family*. 15, pages 88-101; 2001
- PAVLÍK, Z. a kol. 2002: *Populační vývoj České republiky 1990 – 2002*, DemoArt, 2002, Praha
- POTANČOKOVÁ a kol. 2008: *Slovakia: Fertility between tradition and modernity*; *Demographic research*, Volume 19, article 25, pages 973 – 1018, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- PRINZ, C. 1995: *Cohabiting, married, single: Portraying, analyzing, and modeling new living arrangements in the changing societies of Europe*, Aldershot:Avebury; 1995
- PRIOUX, F. 2006: *Cohabitation, marriage and separation: contrasts in Europe*, *Population & Societies*, 422, April 2006; dostupný z WWW: http://www.ined.fr/fichier/t_telechargement/21367/telechargement_fichier_en_public_p_and_soc_english_422.pdf
- RABUŠIC, L. 2001: *Kde ty všechny děti jsou?*, SLON, Praha 2001
- RABUŠIC, L., HAŠKOVÁ, H. 2008: *K nízké sňatečnosti v České republice*, *Sociální studia*, Brno: Masarykova univerzita, 5, 2, od s. 7-33, 27 s. ISSN 1214-813X, 2008
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1994a: *Nesezdaná soužití* In: *Populační vývoj České republiky 1994*, Katedra demografie a geodemografie PpF UK, Praha 1994
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1994b: *Les unions informelles en République Tchèque*, *Acta Universitatis Carolinae*, 1994, Geographica, str. 71-85
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1997: *Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje*, *Demografie* Vol. 39, No. 4: 267-268; 1997
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S., HAMPLOVÁ, D. 2001: *Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*, SOÚ AV ČR, Praha 2001
- SALLES, A. 2006: *The Effects of Family Policy in the Former GDR on Nuptiality and Births Outside Marriage*; *Population*; Jan-Apr 2006; 61, 1/2; ProQuest Social Science Journals; dostupný z WWW: <http://www.cairn.info/revue-population-english-2006-1-page-131.htm>
- SCHERPE, J. M. 2005: *Protection of Partners in Informal Long-Term Relationships*; *International Law FORUM du droit international* 7: 206–212, 2005
- SCHRÖDER, Ch. 2008: *The influence of parents on cohabitation in Italy: Insights from two regional contexts*; *Demographic Research: Volume 19, Article 48*, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/48/19-48.pdf>
- SOBOTKA, T., ZEMAN, K., KANTOROVÁ, V. 2003: *Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View*, *European Journal of Population* 19:249-277, 2003

- SOBOTKA, T. 2008: *Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe*, Volume 19, article 8, pages 171 – 224, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- SOBOTKA, T., TOULEMON, L. 2008: *Overview Chapter 4: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe*; Demographic research, Volume 19, article 6, pages 85 – 138, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- SOBOTKA, T. a kol. 2008: *Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism*, Demographic research, Volume 19, article 14, pages 403 – 454, 2008; dostupný z WWW: <http://www.demographic-research.org/special/7/>
- ŠALAMOUNOVÁ, P., NÝVLT, O. 2006: *Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě a v České republice* v rámci sborníku Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds.): *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy*, SOÚ AV ČR, Praha 2006
- ŠŤASTNÁ, A. 2005: *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Mikrosociální a individuální souvislosti rodičovství*, VÚPSV, Praha 2005; dostupný z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_180.pdf
- ŠŤASTNÁ, A. 2006: *Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí* v rámci sborníku Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds.): *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy*, SOÚ AV ČR, Praha 2006
- ZEMAN, K. 2003: *Divorce and Marital Dissolution in the Czech Republic and in Austria - The Role of Premarital Cohabitation*, Praha, 2003, diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta přírodovědecká, Katedra demografie a geodemografie; dostupný z WWW: http://www.demogr.mpg.de/publications/files/2426_1162385331_1_Full%20Text.pdf
- Poznámky z přednášek Statistika a Metody a techniky sociologického výzkumu

Internetové zdroje:

Právní poměry druha a družky

<http://www.epravo.cz/top/clanky/pravni-pomery-druha-a-druzky-24087.html>, 23.10.2008

Belling, V.: Průnik agendy rovnosti žen a mužů do rodinné politiky a jeho důsledky u nás a v Evropě, Občanský institut <http://www.obcinst.cz/cs/Prunik-agendy-rovnosti-zen-a-muzu-do-rodinne-politiky-a-jeho-dusledky-u-nas-a-v-Evrope-c1218/?list=15>, 23.1.2008

Gender studies – feminismus

<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>, 14.6.2009

Eurostat - Demographic statistics: Definitions and methods of collection in 31 European Countries <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/KS-CC-03-005-EN.pdf>, 11.2.2009

Evropský parlament

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0556+0+DOC+XML+V0//CS>, 21.5. 2009

Evropská studie hodnot – srovnání 1991 a 1999

<http://www.scac.cz/EVS/index.htm>, 8.4.2008

Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ,

<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4125-04>, 10.11.2008

Chaloupková, J.: Diferenciace motivů svobodného mateřství: proč neprovdané matky nevstoupily před narozením svého prvního dítěte do manželství?; Sociologický ústav AV ČR,

http://archiv.soc.cas.cz/download/624/DaV0702_p127_140.pdf, 10.8.2009

ČSÚ

[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_\(podle_sldb\)](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/1102-02-za_2_pololeti_2002-rodiny_a_domacnosti_v_cr_(podle_sldb)), 11.6.2009

ČSÚ: Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů

[http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002FCD02/\\$File/Zaver.pdf](http://czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002FCD02/$File/Zaver.pdf), 5.4.2009

MPSV: Zpráva o rodině http://www.noviny-mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf, 23.3.2009

MPSV: Národní koncepce rodinné politiky, 2005

http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf, 30.5.2009

Vančurová, A.: Současná a připravovaná opatření rodinné politiky v zemích střední Evropy;

MPSV, http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf, 25.2.2009

Vavroň, J.: Třetina dětí se rodí mimo manželství, sociologové se ptají o důvod;

<http://www.novinky.cz/clanek/132954-tretina-deti-se-rodí-mimo-manželství-sociologové-se-ptají-o-důvod.html>, 9.1.2009

Zeman, J.: Specifické rysy koncepce rodinné politiky Polska, Maďarska, Slovenska a České republiky – směřujeme i v této oblasti do EU?,

www.rodiny.cz/nepr/rod_stat/tis/sbornik_2000/zeman.doc, 15.5. 2009

Velvyslanectví České republiky v Paříži,

http://www.mzv.cz/paris/cz/konzularni_informace/uzavirani_pacs_ve_francii/index.html, 28.5.2009

Datové zdroje:

Sociologický datový archiv

<http://archiv.soc.cas.cz/>

Český statistický úřad

www.czso.cz

Sčítání lidu 1991 a 2001

<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Eurostat

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

Datový katalog ZACAT německého Centrálního archivu GESIS-ZA při Univerzitě v Kolíně nad Rýnem

<http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp>

Ministerstvo práce a sociálních věcí

www.mpsv.cz

Příloha

Příloha A

Podíly respondentů, kteří kladně odpověděli na dané otázky, výzkum EVS 1999

1999	nesezdaná soužití ze všech párů	život s partnerem před svatbou	manželství je zastaralá instituce	zaměstnaní= nezávislost žen	v nesezdaném soužití			
					bezdětní	1 dítě	2 děti	3 a více
ČR	0,13	0,17	0,10	0,76	0,44	0,16	0,27	0,13
Itálie	0,05	0,07	0,17	0,77	0,68	0,16	0,11	0,05
Francie	0,23	0,46	0,35	0,83	0,50	0,21	0,19	0,10
Švédsko	0,31	0,47	0,20	0,83	0,53	0,13	0,25	0,09
Maďarsko	0,16	0,16	0,16	0,73	0,51	0,23	0,18	0,08
Litva	0,08	0,13	0,21	0,77	0,22	0,28	0,31	0,19
Slovensko	0,05	0,14	0,12	0,75	0,52	0,14	0,27	0,07
Španělsko	0,13	0,15	0,18	0,81	0,80	0,06	0,07	0,07
Estonsko	0,23	0,30	0,16	0,79	0,39	0,31	0,21	0,09
Německo	0,16	0,33	0,20	0,83	0,56	0,19	0,17	0,08
Island	0,31	0,27	0,08	0,46	0,39	0,26	0,15	0,20
Nizozemsko	0,28	0,51	0,25	0,62	0,69	0,12	0,13	0,06
Rumunsko	0,09	0,27	0,13	0,82	0,70	0,11	0,08	0,11
Polsko	0,07	0,10	0,09	0,77	0,38	0,26	0,24	0,12

Pokračování tabulky:

1999	v nesezdaném soužití							
	ZŠ	SŠ	VŠ	nezaměstnaný	nevěřící + ateista	svobodný	rozvedený	svobodní do 30 let
ČR	0,45	0,41	0,14	0,36	0,69	0,47	0,42	0,40
Itálie	0,22	0,43	0,35	0,20	0,29	0,77	0,11	0,35
Francie	0,54	0,19	0,27	0,33	0,60	0,75	0,15	0,37
Švédsko	0,12	0,56	0,32	0,26	0,66	0,57	0,19	0,40
Maďarsko	0,58	0,33	0,09	0,43	0,48	0,61	0,26	0,52
Litva	0,12	0,66	0,22	0,45	0,13	0,19	0,42	0,16
Slovensko	0,23	0,59	0,18	0,27	0,29	0,57	0,34	0,34
Španělsko	0,16	0,56	0,28	0,43	0,62	0,82	0,08	0,60
Estonsko	0,29	0,59	0,12	0,29	0,72	0,66	0,21	0,41
Německo	0,16	0,68	0,16	0,37	0,73	0,67	0,23	0,44
Island	0,45	0,41	0,14	0,13	0,33	0,80	0,13	0,51
Nizozemsko	0,24	0,36	0,40	0,18	0,51	0,72	0,15	0,37
Rumunsko	0,20	0,61	0,19	0,55	0,17	0,73	0,15	0,64
Polsko	0,46	0,36	0,18	0,42	0,17	0,50	0,30	0,34

Příloha B**Podíly respondentů, kteří uvedli nesezdané soužití jako svůj rodinný stav, výzkum EVS 1991**

1991	bezdětné	1 dítě	2 děti	3 a více	ZŠ	SŠ	VŠ
Itálie	0,54	0,20	0,20	0,06	0,37	0,36	0,27
Slovensko	0,33	0,33	0,33	0,01	0,71	0,22	0,07
Polsko	0,14	0,29	0,29	0,28	0,36	0,57	0,07
Litva	0,22	0,45	0,22	0,11	0,11	0,33	0,56
Rumunsko	0,53	0,23	0,13	0,11	0,20	0,27	0,53
ČR	0,20	0,17	0,41	0,22	0,80	0,18	0,02
Španělsko	0,50	0,22	0,19	0,09	0,47	0,32	0,21
Maďarsko	0,26	0,13	0,39	0,22	0,58	0,36	0,06
NDR	0,46	0,28	0,17	0,09	0,64	0,16	0,20
NSR	0,72	0,13	0,06	0,08	0,49	0,30	0,21
Estonsko	0,33	0,30	0,18	0,19	0,10	0,49	0,41
Francie	0,53	0,23	0,16	0,08	0,30	0,44	0,26
Nizozemsko	0,73	0,13	0,06	0,08	0,16	0,29	0,65
Island	0,41	0,29	0,17	0,13	0,20	0,36	0,44
Švédsko	0,51	0,17	0,22	0,10	0,17	0,41	0,42

Pokračování tabulky:

1991	zaměstnaný	nezaměstnaný	věřící	nevěřící + ateista	do 30 let	nad 31 let
Itálie	0,94	0,06	0,77	0,23	0,37	0,63
Slovensko	0,87	0,13	0,57	0,43	0,47	0,53
Polsko	1,00	0,00	0,69	0,31	0,07	0,93
Litva	1,00	0,00	0,17	0,83	0,11	0,89
Rumunsko	0,93	0,07	0,48	0,52	0,50	0,50
ČR	0,91	0,09	0,29	0,71	0,24	0,76
Španělsko	0,86	0,14	0,23	0,77	0,50	0,50
Maďarsko	0,93	0,07	0,52	0,48	0,26	0,74
NDR	0,98	0,02	0,18	0,82	0,46	0,54
NSR	0,94	0,06	0,38	0,62	0,50	0,50
Estonsko	0,96	0,04	0,19	0,81	0,38	0,62
Francie	0,93	0,07	0,27	0,73	0,54	0,46
Nizozemsko	0,97	0,03	0,34	0,66	0,57	0,43
Island	0,99	0,01	0,71	0,29	0,65	0,35
Švédsko	0,96	0,04	0,18	0,82	0,49	0,51